

1. ПРИБИНИЋ И ЊЕГОВИ СТАНОВНИЦИ

Прибинић је питомо брдско место у Републици Српској, на петнаестом километру пута од Теслића према Бањалуци, које окружују планине Борја (с југа и југозапада) и Јаворова (са севера и северозапада); простире се између 44°33'30" и 44°39' северне географске ширине и 17°37'30" и 17°45' источне географске дужине.

Само место Прибинић припада подручју средње високих брда и обронака граничних планина. Средишњи део места има надморску висину од 280 до 460 метара, а делови места Прибинић на планини Борја имају висове од 1.008 (Тајан), а у Јаворови од 605 (Брестовац и Велики Коњушић - Њивак) и 520 (Липова глава) метара. Иначе, највиши врх на планини Борја је Велика Руњавица (1078), а у Јаворови раније наведени врхови у месту Прибинић. Обе ове планине – Борја и Јаворова - обрасле су високом шумом због чега је Прибинић још у време Аустроугарске био позната ваздушна бања коју су и странци радо посећивали.

Између планина Борја и Јаворове налази се брежуљкасто земљиште које се спушта у правцу југоистока и кроз које протиче река Мала Усора с извором у масиву планине Борја (испод Павлова Виса, на 988 метара надморске висине). Она представља главну хидрографску артерију овог подручја. Мала Усора је у своме горњем току доста јака, а за време топљења снега и великих киша зна да буде и доста плаховита. Њене притоке (Велика Остружња, Мала Остружња, Багошница и друге) формирају се углавном у подручју планине Борја, док водотоци с планине Јаворова (Велика Јаворова, Бијела ријека, Црна ријека и друге) углавном припадају сливу реке Укрина. Мала Усора има дужину од 22 км и у Теслићу се спаја с Великом Усором и чине реку Усору која се у Добоју улива у реку Босну (као њена најдужа – 82 километра дуга - лева притока).

На овом подручју, питке воде има у изобилју. Раније су се куће подизале у близини јаких извора воде – врела (или точкова како их мештани зову), којих у Прибинићу има много, а једно од њих је и Принципово врело на 300 метара од центра места. Многобројна прибинска врела су позната по чистој, хладној, укусној и питкој води. На Малој Усори и њеним притокама још се задржало неколико, од некада безбројних воденица за млевење жита. У време наших дедова, готово свако домаћинство у Прибинићу је имало своју воденицу.

Петар Богуновић, који је 20-их година XX века био учитељ у Прибинићу (у књизи: *Из Усорског краја и околине*) пише, да на више места у Прибинићу провирује из земље камени угаљ, у доста јаким наслагама. Наши рударски стручњаци држе да је сва Прибинићка долина, западно од Вране Стијене, подручје каменог угља. Године 1922. вршено је копање каменог угља у Момчиловића потоку и угаљ је био одличног квалитета.

Прибинић се налази у појасу умерене континенталне климе, без великих температурних осцилација. Према подацима Савезног хидрометеоролошког завода за период од десет година (1957-1967), измерене су просечне годишње температуре од 9,7° С и просечне годишње падавине од 992 мм. Ако се посматрају просечне месечне температуре, онда је најхладнији месец јануар са – 2,1° С, а најтоплији месец јул са 19,7° С. Јесен је топлија од пролећа што има позитиван утицај на касно воће које може да дозре. У мају месецу има највише (125 мм), а у јануару најмање (56 мм) падавина. Око 2/3 годишњих падавина отпада на вегетациони период што се повољно одражава на пољопривреду.

Захваљујући своје рељефу, повољним климатским условима и другим чиниоцима ово подручје има веома богат и разноврстан биљни и животињски свет. Око две трећине места Прибинић налази се под шумом и то претежно (око 80 %) високом - четинарском (бор, јела, смрека, тиса и др.) и листопадном (јавор, храст, буква, бреза, липа, граб и др.) на планинама Борја и Јаворова. Средњи део места прошаран је ораницама, шумарцима, воћњацима, пашњацима и ливадама. Поглед на место Прибинић са неког од

безбројних узвишења нарочито је леп у пролеће када је све у зеленилу и цвету, и касну јесен када је све у преливу прелепих јесењих боја разноврсног биљног света.

Богат и разноврстан биљни свет, клима и конфигурација терена допринели су да је ово подручје богато и многобројним животињским светом - дивљачи, птицама, рибом и раковима.

На крају нагласимо да је Прибинић изразито лепо место и често се спомиње као идеална ваздушна бања. Петар Богуновић (у својој књизи *Из Усорског краја и околине*) између осталог пише:

Прибинић је једно од најздравијих планинских места у Босни и Херцеговини, те је ради свога положаја и борових шума од вајкада вредио као климатско место и ваздушна бања... Ради чистог ваздуха, који је пун озона и мириса боровине, те ради лепоте природе, добре свеже воде, долази у Прибинић леп број гостију, да у пријатности проведе летње дане. У ту сврху саграђен је у седишту места леп удобан хотел, власништво данашње теслићке фабрике. И приватна лица подигла су неколико лепих зграда. Намерава се, на једној узвишици да подигне дечији санаторијум, који би био од велике важности не само за Врбаску већ и за остале оближње бановине.

О лепоти Прибинића и његове околине узалуд је писати, јер те лепоте и удобности не може перо описати онако како у истину заслужује. Прибинић треба видети, у њему провести дане одмора, па га онда оценити.

* * *

Садашњи становници Прибинића потомци су оних који су се у њега досељавали у другој половини XVIII века и касније. Познато је да је због честих ратова али и великих епидемија подручје Прибинића више пута у потпуности опустело. Последњи пут то се десило за време страшне епидемије куге која је забележена 1782-1784. године. Први досељеници у Прибинићу, после тога, били су преци данашњих Душанића.

Прота Стеван К. Душанић бележи да у време када је дошао Швабо у Босну у Теслићу је постојала само једна кућа - Јефта

Вуковића, а у Прибинићу је било 17 кућа у којима је живело 18 породица - Душанићи су имали две куће, а у по једној кући су живеле породице Малић и Момчиловић, те Делић и Јелић.

У заоставштини проте Стевана К. Душанића налазе се подаци о броју становника Прибинића крајем XIX и почетком XX века. Према попису који је обављен 1. маја 1885. године, од стране нових аустроугарских власти, у Прибинићу је било 729 становника (374 мушкараца и 355 женских), од којих 663 православних и 66 мухамеданаца. Неожењених је било 391, ожењених 292 и удових 46.

Десет година касније (1895) у Прибинићу постоји 136 кућа и у њему живи 1.235 становника (789 мушкараца и 446 женских), од којих је 808 православних, 67 муслимана, 335 римокатолика, 19 јевреја и 2 евангелиста.

Према попису из 1910. године у Прибинићу постоји 130 кућа и у њему живи 1.164 становника (635 мушкараца и 529 женских), од којих српско становништво броји 1.028, муслиманско 82, римокатоличко 46, грчкокатоличко 2 и 6 јевреја. Само да споменемо да је 1910. године у Босни и Херцеговини било 1,898.044 становника, од којих православци чине 43,4%, муслимани 32,3%, католици 23,3%, а остали 1%.

По ослобођењу Босне и Херцеговине од окупатора после Првог светског рата извршен је попис становништва 1921. године. Према том попису у Прибинићу је живело 1.169 становника, од којих је према вероисповести било: 1.047 православних, 80 муслимана, 41 католик и 1 евангелиста, а према националној припадности, како је тада евидентирано 1.158 Срба и Хрвата, 8 Немаца и по један Русин, Чехословак и Румун. У исто време у Босни и Херцеговини живело је 1.890.440 становника, од којих на православце отпада 43,9%, на муслимане 31,1%, на католике 23,5%, а на остале 1,5%.

* * *

Након Другог светског рата према списку парохијске канцеларије, како то пише прота Стеван К. Душанић, у Прибинићу постоје следеће породице:

АРСЕНИЋ. Арсенићи потичу из Бирча, а у Прибинић су се доселили из Липља. Прво су се населили на земљишту где су сада Маринковићи, па су после прешли у Марицу на земљиште које су напустили Поповићи. Славе Симољ дан. Сахрањују се у Бубићима.

БАБИЋ. Бабићи су се доселили из Очауша. Доселио се Гојан, дед Тошин. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Бријезани.

Бабић - Пејаковић. Лука Бабић из Арсенића потиче од Пејаковића из Липља. Његов предак Стојке дошао је у најам код Бабића и ту се приженио и примио презиме.

БЈЕЛАЦ. Три брата – Лука, Јован и Видак Бјелац досели су се из Укрњице и Радоњићима наметнули своје презиме. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

Бјелац - Поповић. Миле Бјелац је син Томе Поповића. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

Бјелац - Радоњић су староседеоци. Славе крсну славу Никољ дан. Сахрањују се у Касимовини.

Бјелац - Радишић. То су Станоје и Мијаило – Шепо Бјелац. Славе Никољ дан. Сахрањују се у Касимовини.

БЛАГОЈЕВИЋ. Кршо Благојевић доселио се из Очауша. За Кршу се удала Савица, удовица попа Васиља која је са собом довела синове Спасоја и Јовицу - Јову (Попадића), синове попа Васиља. Кршини синови су Васо, Ђујо и Пано. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Грабик.

БОГДАНИЋ. Богданићи су се доселили из Очауша. Први се доселио Лука Богданић. Славе Часне Вериге. Сахрањују се у Бубићима.

БОЖИЋ. Божићи су се доселили из Липља. Славе Никољ дан. Сахрањују се у гробљу Тосовина.

БОШТРУНИЋ. Боштрунићи су се доселили из Вијачана. Дошао је Јовица који је био марвени доктор - *хајван хеџим*. Његова

жена Теодора – Теда живела је око 100 година. Славе св. Стефана. Сахрањују се у Касимовини.

БУБИЋ. Бубићи су дошли из Бирча. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Бубићима. Пре неколико година, због попуњености овог гробља као и због бољег положаја и прилаза, основано је у Марици - ново Мишића гробље (звано Гњиле њиве) и у њему се сахрањују породице које су се сахрањивале у Бубића гробљу.

ВАСИЛИЋ. Доселили се из Булетића. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

ВУКОВИЋ. Вуковићи су из Очауша. Била су три брата Вук, Саво и Ђурађ. Саво и Ђурађ су прешли на ислам, и од њих су Садиковићи из Прибинића и Жилићи из Стопана. Вук се није хтео потурчити, него побеже у Очауш и ту се настани, те се по њему један део планине у Очаушу назва Вуков гребен. Одатле су у Прибинић доселили његови Јован, Вид и Кршија Вуковић. Прота Стеван пише да се сећа како је хоџа Жилић из Стопана (касније се –1908. године - одселио у Турску) долазио у Прибинић својим рођацима на славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Бубићима.

ГРАБОВАЦ. Недо и Васкрсија су се у Прибинић доселили из Грабовице код Котор Вароша. Славе св. Врачеве. Сахрањују се у Илинчића гробљу (Грабик).

ДЕЛИЋ. Делићи су дошли из Грачанице бежећи од турског зулума. Делић Славко (Бошков) и његова кућа су прави Делићи, сви остали су дошли са стране. Славе Никољ дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

Делић - Јелић су дошли из Врунице (код Теслића). Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Илинчића гробљу (Грабик).

ДИМИТРИЋ. Славе крсну славу Никољ дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

ДУШАНИЋ. Према народном предању Душанићи су старином Прибинићи који потичу из Старе Херцеговине. У то време Стара Херцеговина обухватала је, сем територије садашње Херцеговине, и Фочу, Горажде, Чајниче, Никшић, Пиву, Дробњаке и Бањане. Из Старе Херцеговине су се прво одселили у Подриње, а потом у Посавину. Из Посавине се у Прибинић у XVIII веку доселио

поп Горан са снајом Душаном (по којој сада породица носи презиме Душанић) и унуком Лазаром. Лазар је имао три сина: Недељка – Неђу (био је први кнез у Прибинићу), Игњатија – Игњу и Гаврила – Гавру. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

Душанић - Гајић. Лазарева (син Душане и унук попа Горана) друга жена била је из Шушњара, Гајића, код Градине у Чечави. Она је са собом довела два сина: Ђуру и Ристу у Душаниће. Ђурину жену Симеуну звали су Бјелкуша (јер је била доведена из Бјелајаца), а Ристину Пејакуша (доведена из Пејаковића). Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

Душанић - Липљански (Кнежевић, Кисић). Према народном предању Душанићи – Липљански су старином Симоловићи који потичу из Старе Херцеговине. Васкрсију – Кисију је као малог дечака довела мајка Ђурђија из Липља у Прибинић када су Турци убили њеног мужа Михаила, кнеза из Липља. Ђурђија се касније удала за Трифуна – Трипу (Игњиног) Душанића. Васкрсије ће задржати крсну славу свога оца Михаила - Симољ дан али ће носити презиме Душанић. Међутим, потомци Васкрсија Душанића називају се још и Липљански (због тога што потичу из Липља), Кнежевићи (како их стално назива прота Стеван у својим записима – због тога што је Васкрсијев отац Михаило био кнез Липљански), те Кисићи (по Васкрсији – Кисији од кога воде своје порекло сви Душанићи - Липљански). Васкрсија је имао кћерку Милку – Миљу (удала се за Ђорђа Малића) и три сина: Михаила, Јована и Илију. Славе крсну славу Симољ дан. Сахрањују се у Касимовини.

ИЛИНЧИЋ. Илинчићи су из Масловара. Славе Стефан дан. Сахрањују се у гробљу Грабик.

ЈОСИПОВИЋ. Јосиповићи су добили презиме по Јосипу који је дошао у Прибинић из Беба. Јосип је имао синове Косту и Неду. Коста Јосиповић је дошао на селиште Душанића јер је био ожењен кћерком Станка Душанића (Симе Игњиног) који није имао мушке деце. Славе Трифун дан. Сахрањују се у Касимовини

ЈОТИЋ. Јотићи су дошли из планине на земљиште Милутиновића. Када су Милутиновићи изумрли остао је само један старац са кћерком којом се приженио Јоцо Јотић. Јотићи славе Ђурђев

дан, али прислужују Стефан дан, славу изумрлих Милутиновића. Сахрањују се у Касимовини.

КАЛАМАНДА. Луку Каламанду мајка је донела (из Бурче, код Котор Вароша) у повитку када се преудала у Маринковиће. Славе Никољдан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

КОСТИЋ. Костићи су се пре презивали Дујаковићи и дошли су из Беба. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

КРУНИЋ. Раније су живели у Палежу (кад се иде уз Остружњу). Славе Јован дан. Сахрањују се у Цвијетићима гробљу.

ЛАЗИЋ. Ђорђе Лазић, шумар, доселио се из Чечаве. Имао је тројицу синова: Раду, Богољуба и Војина (Војку). Прва двојица су касније отишли по служби из Прибинића. Војко је остао у Прибинићу и са супругом Зорицом доживео је дубоку старост и имали седамнаестеро деце, од којих је дванаест одрасло. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

ЛИПОВЧИЋ. Браћа Јефто и Василије Липовчић дошли су из Липља, а потичу од Јотановића. Добили су име по мајци Липовки коју су мештани звали Гатаром. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

МАЛИЋ. Малићи су староседеоци. Ђорђо је остао у Прибинићу, Глигор се одселио у Растушу, а Ристо у прњаворски крај. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

МАРИНКОВИЋ. Маринковићи су из Масловара. Дошли су Вид и Лазар. Славе Никољ дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

МАРКОВИЋ. Марковићи су дошли из Очауша. Симеун и Тодо Марковић дошли су на селиште Кршије Максимовића чија је породица изумрла. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

МИЛАДИЋ. Средином XIX века у Миладићима се рађала само женска деца. Славе Никољ дан. Сахрањују се у гробљу званом Купини.

Миладић - Бабић. Отац Луке Миладића, ковача, украден је из Бабића јер није било мушке деце у кући Миладића. Лука је имао синове Лазара, Симу и Душана. Дејан је Лазарев син, а његови

синови су Војин и Никола. Војинови синови су Дејан и Горан. Славе Ђурђев дан.

Миладић - Бумбарић (Николић) су из Пасјаче (Ђурађ, Јовица, Танасије, Петар). Прихватили презиме Миладић. Славе крсну славу Ђурђев дан.

Миладић - Димитрић. Вид Димитрић се приженио (домазет) Душицом, кћерком Јовице Миладића. Јовица није имао мушке деце.

Миладић - Кнежевић. Лука је рођени брат Васкрсија Душанића – Липљанског. Када је Ђурђија, после убиства мужа Михаила, побегла из Липља у Прибинић, са собом је довела сина Васкрсија и била је у поодмаклој трудноћи. Убрзо ће родити Луку који ће задржати крсну славу свога оца Михаила - Симољ дан али ће се касније приженити у Миладиће (са Марицом Миладић) и његови потомци носе презиме Миладић. Лука је био одличан дрводеља. Имао је сина Николу. Славе Симољ дан као очеву славу и Никољ дан као земаљску славу.

Миладић - Лазић или Марјановић су из Булетића. Један од њих је Мали Бошко, звани Вржинар.

Миладић - Стевић. Отац Васе Миладића – Стевића доселио се из Бабића и приженио се у Миладићима. Васини синови су Ђорђо, Душан, Бранко, Миле и Винко. Славе Ђурђев дан.

МИЉАНОВИЋ (БРИЈЕЖАН). Миљановићи старином потичу из Старе Херцеговине. Миљановићи су у Прибинић дошли из Јаворана (код Котор Вароша). Славе Симољ дан. Сахрањују се у Бријежанском гробљу.

Миљановић - Милошевић. Јефтин дед Ристо доселио се у Прибинић код сестре која је била удата за Пауна (Марковог деду) Миљановића.

МИТРОВИЋ. Митровићи су из Вијачана. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Ћосовини.

МИШИЋ. Мишићи славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини и у Бубићима.

МОМЧИЛОВИЋ. Момчиловићи старином потичу из Старе Херцеговине. Момчиловићи су се доселили у Малиће. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

НИКОЛИЋ. Николићи су из Пасјаче. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

НОВИЋ. Новићи су из Бирча. Славе св. Игњатија. Сахрањују се у Бријежанима.

ОСТОЈИЋ. Остојићи су се доселили из Липља. Дошли су Јовица, Тане и Тривун. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

Остојић - Марјановић. Кућа Милете Марјановића налазила се на земљишту Остојића.

ПЕТРОВИЋ. Лука Петровић се доселио из Котор Вароша. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Петровићима.

ПЕШТА. Пеште су дошли из Борака на имање Батића који су изумрли. Прота Стеван К. Душанић памти последњег Батића – Стеву који је био гушав. Први је дошао Васиљ Пешта са својим оцем. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

ПОПАДИЋ. Попадићи су из Шњеготине. Попадија Савица, после смрти попа Васиља Попадића се из Шњеготине, преудала у Прибинић за Кршу Благојевића. Са собом је довела и синове Спасоју и Јовицу. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Илинчића гробљу званом Грабик.

ПОПОВИЋ. Поповићи старином потичу из Старе Херцеговине. Поповићи су се у Прибинић доселили из Липља. Спасоје (Теодоров отац) Поповић и Гавро (Лазар) Душанић били су пашенози. (Савица – жена Гавре Душанића и Симеуна – жена Спасоја Поповића биле су рођене сестре из Липља). Гавро је довео свога пашеногу Спасоја, прво у Арсениће, а затим на њихово данашње селиште (које је некада припадало Гаврином брату Недељку Душанићу). Славе Трифун дан. Сахрањују се у Касимовини.

Поповић - Адамовић. Симо Адамовић (отац Петра, Дујака и Вида Поповић) дошао је из Имљана и радио као најамник код Гавре Душанића. Приженио се Станом, удовицом Благоја Поповића (Стана је сестра Тоше Бабића). Славе крсну славу Симољ дан.

РАДОЊИЋ. Коста Радоњић је дошао из Булетића. Славе Јован дан. Сахрањују се у Кршевинама.

СТЕВИЋ. Доселили се из Мањева. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Бубићима.

СТОЈАНОВИЋ. Стојановићи су се доселили из Липља. Први је дошао Гавро отац Јовице Стојановића. Славе Никољ дан. Сахрањују се у гробљу Грабик.

СТОЉАК. Стољаци су дошли из Крушевице. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

СУВАЈАЦ. Сувајци су се призетили из Липља. Славе Трифун дан. Сахрањују се у Касимовини.

ФИЛИПОВИЋ. Лука Филиповић је дошао из Чечаве. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Крешевинама.

ЦВИЈЕТИЋ. Цвијетићи старином потичу из Старе Херцеговине. Славе Никољ дан. Сахрањују се у Цвијетићима.

ЦВИЈИЋ. Цвијићи славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Цвијићима.

ШКИЉИЋ. Досели се из Орашја (код Котор Вароша). Славе Петров дан. Сахрањују се у Бубићима.

У Прибинићу живе и следеће муслиманске породице:

БАРИЋ. Барићи су се доселили у Прибинић из Барића (код Теслића).

БЕШИЋ су потурчени Срби и потичу од Радоњића. Како је забележио прота Стеван К. Душанић један Радоњић се потурчио ради земље у Нетеци и добио је име Алија Бешић.

КЕРТИЋ су, како то пише прота Стеван К. Душанић, такође потурчени Срби, али не наводи од које породице воде порекло.

МАШИЋ су досељеници (вероватно женидбом, како пише прота Стеван).

САДИКОВИЋ. Садиковићи су потурчени Срби и воде порекло од Вуковића.

ХУСКИЋ су такође потурчени Срби и потичу од Богданића.

У Изводу из летописа парохије Прибинићке прота Стеван К. Душанић пише за становништво Прибинић и следеће: *Народ је вере православне, сем десетак муслиманских кућа, које се у прошлости истурчише да сачувају животе и имања своја. Они се сви*

држе српских обичаја, као и главних православних празника, признају да су потурчени Срби, и врло су одани Србима православне вере. Учитељ из Прибинића Петар М. Богуновић у књизи *Из усорског краја и околине* о суживоту православних и муслимана пише: *Ови су се муслимани толико зближили са браћом православне вере, да се међусобно не само посећују него и куме. Жене муслиманке не крију се од хришћана комшија. У том сеоцету (Марици) имају и своју цамију, која је, по народном причању, године 1835, саградио неки Јашар-бег, који се као бивши слуга у беговској кући, оженио једном беговицом (прота Стева пише да је то била удовица Џафер-бега) из породице Капетановића. Та је цамија обновљена прије двадесет година (пред Први светски рат), већином прилозима народа православне вере из Прибинића, на потицај православног свештеника проте Стевана К. Душанића. Заиста, једна ретка појава верске трпеливости и међусобног верског сношаја и братства.*

2. ВРЕМЕ ДО ПРОПАСТИ СРЕДЊОВЕКОВНЕ БОСАНСКЕ ДРЖАВЕ

Са сигурношћу се не зна како је и када Прибинић добио свој назив али се претпоставља да је то било по имену или презимену неког досељеника (Прибину, Прибинићу или Прибињићу, како мештани често зову своје место) који се у давна времена настанио на овом лепом подручју.

Шире подручје данашњег Прибинића, па и све територије данашње Републике Српске и Босне и Херцеговине, Словени су почели насељавати још у VII и VIII веку. Надгробни споменици из седмог и осмог века на реци Уни карактеристични су за Србе. Пре њих, у разним периодима, на овим просторима живела су многобројна илирска племена, Келти, Римљани, Готи и други стари народи. Приликом поделе Римског царства на Источно и Западно (395. године) тадашња (античка) Далмација, која је обухватала и Босну, припала је Западном римском царству, које је убрзо (476. године) пропало, а нешто касније (у VI веку) ово подручје пада под Византију и у њеној сфери утицаја остаје неколико наредних векова.

Међутим, ова област као и словенски народ који је насељава у документима се први пут помиње у једној франачкој хроници из 822. године када је Људевит Посавски, након пораза који су му нанели Франци, побегао из града Сиска у Босну Србима. О Србима Људевит Посавски пише *за који се народ казује да заузима велики део Далмације*. Реч је о Србима који су живели у античкој Далмацији која је обухватала знатно већи простор од садашње Далмације и простирала се од средине Истре све до Драча. Још у X веку цар Константин Порфирогенит (912-959) (*De administrando Imperio*) пише да су Срби и Хрвати продрли у Далмацију и поделили је по реци Цетини, Имити и Пливи, те да су на западу Хрвати створили

своју државу, а на истоку су Срби формирали више својих покрајина – Рашку, Дукљу, Захумље, Конавље, Неретвљанску област и Босну. Босна се спомиње као део државе српског владара из X века - кнеза Часлава (Клонимировића). Византијски писац Јован Кинам (1118-1143) у првој половини XII века јасно пише да река Дрина одваја Босну од остале Србије. Из истог периода у *Летопису попа - Дукљанина (Барски родослов)* каже се да је Србија (Sorbia) подељена на две покрајине - Босну и Рашу (Рашку). Босна се сматра саставним делом Србије. Такође, у були папе Урбана III из 1188. године (*Regnum Servilie quod est Bosna*) пише да је Босна српска држава. Римски папа 1346. године думањског владуку Ивана препоручује надбискупу сплитском, као и бану Степану, владоцу српском (босанском) - у оригиналном латинском тексту: *Stephano Vano principi Rasciensi (Bosnensi)*.

Хрватски историчар Фрањо Рачки простирање хрватске државе из XI века описује на следећи начин: *Од ријеке Цетиње почима Хрватска те се протеже уз море до границе Истре и до града Лабине, а у горје тече нешто пријеко покрајине Истре; са жупама пако-цетинском и хљебљанском приближује се земљи спадајућој Србији, а за Људевита Посавског пише да је у X веку побегао Србима у Босну.*

Расцепканост српске територије на више релативно одвојених области (политичких покрајина) карактеристично је и за друге европске народе тога, раног средњовековног, доба. У то време је, на пример, немачки народ био подељен на преко 1800 различитих политичких покрајина, градова, кнежевина и краљевина. На овако расцепканим територијама владари у Босни немају неку већу моћ од племства па ни средишња власт нема већи ауторитет, за разлику од средњовековних владара у Србији, од Стефана Немање (1168-1196) закључно са царем Душаном Силним (1331-1355), где постоји релативно јака централна власт.

Треба нагласити да се у раније наведеним списима под Босном сматра област садашње Средње Босне, док се област Соли (Тузла) и Усора (Добој) сматрају делом Србије. Историјски се тачно зна да српски краљ Стефан Драгутин (по предаји власти у Србији

брату Милутину - 1282. године) добија, од своје тапште – угарске краљице Јелисавете и свога шурака краља Ладислава, на управљање Београд, Мачву, Срем, Усору и Соли. Драгутин се називао “сремски краљ”, а престоница му је била у Београду. Он на овим подручјима почиње с градњом цркава и манастира, те организује верски и црквени живот по угледу на онај који је у Србији био у пуном процвату. Предање говори да из тога периода потичу манастири Лишље и Ступље који се налазе недалеко од Прибинића.

Краљ Драгутин, као зет мађарског краља Стефана Петог и краљице Јелисавете, успева да одржава добре односе са све моћнијим северним суседом, мађарском (угарском) државом, која је још 1102. године освојила хрватску државу и укључила је у свој састав, али и с босанском владарском династијом Котроманић, (владала непрекидно од 1254. до 1463) нарочито када је Стефан I Котроманић 1284. године узео за жену његову кћер Јелисавету. У исто време краљ Драгутин са својом војском помаже брату Милутину да прошири територију Србије и заузме Браничево, Струмицу, Прилеп, Охрид и Кроју, те пренесе престоне градове у Приштину и Скопље.

Од 1322. па све до 1353. године син Стефана I Котроманића (и унук краља Драгутина), Стефан II Котроманић - или Степош, како су га савременици звали, влада и областима Усора и Соли. Управо са Степошом почиње осетан напредак Босне у свим правцима. Многи историчари истичу да је Степош био за Твртка исто што и краљ Милутин за цара Душана – творац државне стабилности и организатор њене унутрашње снаге.

Средњовековна босанска држава достиже свој највиши успон за владавине Степошевог наследника – краља Твртка I (1353-1391) (Стефан II Котроманић - Степош није имао мушке деце па га је наследио брат Владислав, односно Владислављев старији син – петнаестогодишњи Твртко, пошто и Владислав убрзо умире после Степоша). У састав његове државе улази територија која на западу обухвата Сплит (са острвима Брач, Хвар и Корчула), као и личку област породице Курјаковић, а на истоку се протеже до Лима и Милешева. Краљ Твртко на симболима своје државе имао је два

штита - са десне стране двоглавог орла, а са леве плаву траку с шест кринова (љиљана).

Историчар Владимир Ћоровић (у књизи: *Босна и Херцеговина*), о краљу Твртку, пише: *У Твртков део дошао је манастир Милешево са гробом Светог Саве. На том месту, толико поштованом у српском свету, Твртко је на своју главу ставио 1377. године краљевску круну. Бог ме сподобио двоструким венцем, да владам над оба краљевства, писао је он свечано и са поносом, милостиво дајући дубровачкој републици трговачке повластице, прво од давнина у богодарној нам земљи Босни, а по том, кад је у Србији нестало царске лозе, и ја кад видех земљу прародитеља мојих остављену од њих и да нема свог пастира, пођох у српску земљу, желећи и хотећи утврдити престо родитеља мојих и кад сам тамо дошао венчан би богом дарованим ми венцем на краљевство прародитеља мојих, да будем у Христу Исусу благоверни и богом постављени Стефан краљ Србима и Босни и Приморју и Западним Странама.*

Нажалост, носилац те часне титуле брзо је заклопио своје очи, 1391. године још у пуној мушкој снази, са непуних 55 година, не доспевши да довршено дело чвршће веже и трајније обезбеди. Готово само од себе намеће се поређење између Твртка и Душана. Обојица су, ван спора, људи велике личне вредности. Обојица постижу и велике успехе. Нису само владари, него су и носиоци читава државног строја. У њима као да је усресређена сва енергија наше снагом понесене расе. Сви су им мишићи набрекли у широком замаху. Сваки покрет показује концентрацију воље. Код обојице је и иста судбина. Високо подигнуто њихово дело нема ко да прихвати; под теретом њихове тековине посрћу слаби им наследници. Обојица умиру још нестрошени у снази; управо онда, кад је њихово присуство жива потреба да се стечено доведе у ред, приљуби, организује и одржи.

Треба рећи да је краљ Твртко I имао, по сродству, веће право на царску круну Немањића од остале властеле у Србији. Кнез Лазар је био најозбиљнији претендент али је његово право било засновано, ишло је преко његове жене – кнегиње Милице која је била праука Немањиног сина Вукана (из династије Немањића –

Вуканова линија - која није владала). Твртко је право на круну Немањића носио директно сам, као непосредни потомак Немањића – његова баба Јелисавета (жена Стефана I Котроманића) била је кћерка краља Драгутина (из династије Немањића – Стефанова линија - која је владала). Међутим, како то наглашава Владимир Ђоровић (у делу: *Историја Срба*) краљ Твртко I се у Србији не појављује као освајач и победник једног династа, него као легитимни потомак једног Немањића, да указујући на своје право поштеди осетљивост. Са кнезом Лазаром не само да не тражи борбе него чак склапа савез, и то у борби против Зигмунда и против Турака. Као што се види краљ Твртко I као и његов претходник, Стефан II Котроманић - Степош, воде порекло од владарске династије Немањића.

Подсетимо се да српска владарска династија Немањићи потиче од Стефана Немање (владао 1168-1196), мада су и његови преци (отац Завида и дед Вукан) владали Рапком као велики жупани. Династија Немањића владала је српским земљама непрекидно од 1168. до 1371. године. Имала је две линије: једна потиче од старијег сина Вукана, а друга, краљевска, потиче од средњег сина Стефана Првовенчаног, док најмлађи Немањин син Растко (Свети Сава), као монах и црквени великодостојник, није имао порода.

Вуканова линија. Вукан који је био краљ Дукље (1195-1208) имао је синове Ђорђа, Стефана и Димитрија. Димитрије кога су звали Давид имао је сина Вратислава и од њега унука Вратка. Враткова кћер Милица била је жена српског кнеза Лазара (1371-1389).

Стефанова линија. Стефан Првовенчани, велики жупан и краљ (1196-1227) и његови три сина: краљ Радослав (1227- 1234), краљ Владислав (1234-1243) и краљ Урош (1243-1276) владали су непрекидно 80 година. Четврти син Стефана Првовенчаног Предислав, као Сава II, био је трећи поглавар Српске православне цркве, после Сава I (Светог Саве) и Арсенија I (сремског). Краља Уроша наслеђује прво његов старији син краљ Драгутин (1276-1282). Краљ Драгутин српски престо предаје млађем брату краљу Милутину (1282-1321), а сам постаје краљ сремски (1282-1321) и у састав

његовог краљевства улази Београд, Срем, Мачва и област Усора (Добој) и Соли (Тузла). Кћерка краља Драгутина, Јелисавета, била је жена босанског краља Стефана I Котроманића са којим је имала синове: Стефана II Котроманића - Степоша (који је наследио оца на босанском престолу) и Владислава (чији је син, краљ Твртко I наследио на престолу стрица пошто Стефан II Котроманић - Степош није имао мушких наследника). Краља Милутина на српском престолу наслеђује млађи син краљ Стефан Урош Дечански (1321-1331) пошто је старији Милутинов син Константин умро млад. Стефан Дечански је имао синове Душицу и Драгутина, који су умрли у детињству, Душана (краљ 1331-1345; цар 1345-1355) и Симеона. Цара Душана - Силног наслеђује син цар Урош – Нејаки (1355-1371) који није имао мушких потомака. Симеон, син Стефана Дечанског из брака са Маријом Палеологовом, осећао се више као Грк, него као Србин. Од старијег брата, цара Душана, добио је на управу Епир, где је у Урошево време владао самостално као деспот све до 1369. године. Симеонови синови су Стефан и Јован Урош, који је умро (1423) као монах Јоасаф и са њиме је изумрла ова српско-грчка лоза Немањића.

По наредби краља Зигмунда угарска војска је (крајем јуна 1415. године) ушла и заузела област Усору. Наредне године протећи ће у честим сукобљавањима ослабљених босанских владара, Угарске и Турске.

Пред најездом Турске последњи босански краљ, Стефан Томашевић (1461-1463), прихватио је католичку веру непосредно пред дефинитивни слом средњовековне босанске државе када је земља већ била у расулу, али та краљева одлука није имала скоро никакав утицај на његове поданике. Када су Турци погубили Стефана Томашевића његов син прима ислам, тако да он за кратко време од православца (рођењем), постаје за кратко католик и на крају муслиман.

О последњем владару средњовековне босанске државе - Стефану Томашевићу, у народним песмама је сачувана веома лоша слика:

*Свој је браћи својој омрзнуо
И голубу на јеловој грани*

и то, пре свега, због тога што га превари господа латинска, те он прими њихову и изневери веру прадедовску.

До доласка Турака на ове просторе убедљиво највећи број становника у Босни и Херцеговини припадао је источном хришћанству - православној вери, а мањи број су били римокатолици. Бугарски богумили који су бежали на Запад само су се накратко задржавали на овим подручјима и у време турских освајања, сматра се да их скоро није ни било на територији садашње Босне и Херцеговине.

У Босни је постојала такозвана босанска црква (*Ecclesia bosnensis*) што је карактеристично за православље где постоје помесне црква (српска, грчка, руска...), а не за католичанство које је организована централизовано и где нема помесних цркви (италијанске, хрватске, словеначке...). Поред тога и хијерархија босанске цркве устројена је на православно начин (*дјед* – епископ, *гости* – више свештенство, *старци* – ниже свештенство). У босанској цркви користила се прво глагољица, а потом ћирилица. Да је код босанске цркве реч о православној цркви упућује и садржај и суштина веровања, те начин писања црквених књига и повеља. Богослужење је било источног обреда, а монаштво се управљало по правилима св. Василија Великог. Крсно име (што је искључиво српски црквени обичај) се у босанској цркви славило и било нарочито поштовано.

Међутим, током целокупног периода постојања средњовековне босанске државе католичка црква покушава да на овом простору *пусти дубљи корен* али јој то не успева. У првој половини XIV века долазе доминиканци, али се убрзо повлаче преко Саве у Ђаково. Средином XIV века уследио је нови покушај када се у околину рудника у насељима немачких рудара упућују фрањевци који покушавају да ту створе своја упоришта. У XV веку врше се нови покушаји ширења католичанства на босанској територији. Ови, као и многи други, покушаји нису имали већи резултат. Како наводи хрватски историчар В. Клаић (у књизи: *Повјест Босне до пропасти краљевства*) у другој половини XIV века, за владавине Твртка I (1353-1391) и његовог наследника Стефана Дабише (1391-1395), римокатоличка црква у Босни готово је нестала.

За разлику од српске државе где је сачувана свест о њој и њеним владарима кроз цео период турског ропства (и држава поново створена почетком XIX века), свест о босанској држави и њеним владарима није постојала и не постоји. Један од разлога лежи у чињеници да је Србија у време Немањића (закључно са царем Душаном Силним), имала јачу централну власт и ауторитет владара (чије су се одлуке без поговора извршавале), него што је то био случај са Босном. Одлуке које су доносили босански владари (банови, а од 1377. године краљеви) често су од остале властеле биле игнорисане.

С друге стране, неки делови средњовековне Босне били су једно време под влашћу српских краљева. На тим подручјима као и у Србији српски владари су подизали манастире, док је босанска властела иза себе остављала некрополе стећака.

Зуб времена уништио је већину стећака. На њима су својевремено постојали веома интересантни и значајни записи. Тако, изасланик аустријског краља Фердинанда (који је путовао у Цариград султану Сулејману II), Бенедикт Курипешкић у *Путопису кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530*, најзначајнијем опису европске Турске из тог времена, пише: *На узвишици којом смо данас ишли има пет врло великих камених гробова - стећака. Не само ми, него и сами Турци чуђаху се како је тих пет великих каменова, четвртасто истесаних, изнешено на ову главицу. Ту лежи војвода Радослав Павловић, који је некад (1390-1441) владао у тој земљи, његова жена, један син, његов брат и верни му слуга - дворјанин. На великом надгробном камenu је истесан на српском језику и српским писменима натпис са овим речима:*

Ја, војвода Радослав Павловић, господар и кнез ове земље, лежим овђе у овом гробу. Док живљах, не могахте ме турски цар никојим јунаштвом, ни каквим даровима, па ни борбом, ни великом силом са моје земље ни потиснути ни побједити; још мање сам мислио да се одрекнем своје вјере. Бог ми је дао да сам много пута побиједио Турке. Хвала Богу и слава што вазда вјерових и што своју земљу остављам у хришћанској вјери.

Близу поменутог великог гроба налази се други надгробни камен вјерног слуге реченог војводе. На камену је истесан крст и натпис на српском језику и српским словима, са овим речима:

Војводо Павловићу, господару мој, тебе љубљах за свога живота, вјерном службом служих теби. Сада лежим мртав под твојим ногама, јер хоћу и у земљи да сам ти вјеран слуга. То си ти заслужио, славни јуначки кнеже, јер је твој мач за вјеру хришћанску посјекао многог Турчина.

Временом су некрополе нестајале, а манастири (често рушени, али их српски народ упорно обнавља) и данас постоје као задужбина српских владара из династије Немањића. (Подсетимо се само најзначајнијих: Стефан Немања - *Хиландар* и *Студеница*; Стефан Првовенчани - *Жича*; Краљ Радослав - *Студеничка припрата*; Краљ Владислав - *Милешава*; Краљ Урош - *Сопоћани*; Краљ Драгутин - *Рача* и по предању манастири у Босни - *Озрен*, *Тавна*, *Липље* и *Ступље*; Краљ Милутин - *црква Ваведења у Хиландару* и *Грачаница*; Краљ Стефан Дечански - *Дечани*; Цар Душан - *Свети Арханђели* код Призрена; Кнез Лазар (1371-1389) - *Раваница*; Деспот Стефан Лазаревић (1389-1427) - *Манасија*, итд). Због тога је код православног становништва с подручја Босне и Херцеговине стално била присутна свест о припадности српском народу и јака тежња за уједињењем с матицом. И данас и најмање образован Србин из Босне и Херцеговине зна када и где је пропала српска држава и који су били њени средњовековни владари, а о средњовековној босанској држави и њеним владарима ништа не зна. Мало шта (углавном ништа) о томе зна и образованији део било којег од припадника (српског, хрватског и бошњачког) народа дејтонске Босне и Херцеговине. (Бошњачки народ је до сада неколико пута мењао назив свога интентитета - памтим да су се они, само у другој половини XX века, изјашњавали као (углавном) Срби или као (веома ретко) Хрвати, затим као неопредељени, потом као Муслимани и, на крају, данас као Бошњаци).

О томе пише (у књизи: *Босна и Херцеговина*) и историчар Владимир Ђоровић. *Изненађује појава, да се историја Босне и Херцеговине код нас опћенито мало зна. И то не само у покрајинама*

ближег или даљег суседства, него и у њима самим. Разлога за то биће, ваљда, више; али нам се чини да је један најглавнији. Ниједан од босанских владара, сем Херцег Степана, није оставио иза себе онакав један споменик, какви су, примера ради, Студеница, Грачаница или Дечани у рашкој држави и ниједан се, како се данас чини, није у оноликој мери бринуо “за душу”, колико су то, у непоколебљивој традицији, чинили Немањићи и њихови непосредни наследници.

Задужбине Немањића биле су колико културна седишта извесног краја толико и чувари помена својих оснивача. Како је напредак православне цркве у немањићкој држави био уско везан са напредком целе државе, то је природно, да је црква, после косовске катастрофе и пада деспотовине, с пијететом чувала традицију старог господства и својим списима и својим причањима оживљавала сећања на дане честитог царства. Добар део наших народних песама често наглашава везу државног сјаја Немањића са сјајем цркве. У оној пркосној песми Милош у Латинима нико мање од тог косовског јунака не казује латинској господи:

Ви сте мудри господо латинска,
 Јесте мудри ал' зборите лудо:
 Да ви знате наше манастире,
 Наших славних цара задужбине,
 Какови су и колики ли су !

У другој једној песми, у Зидању Раванице, књегиња Милица подсећа свога господара:

Што бијаху Немањићи стари,
 Цароваше, па и преминуше,
 Не трпаше на гомилу благо,
 Но градише с њиме задужбине.

У трећој песми, Зидање Дечана, народни певач даје свесно прави значај старим задужбинама, када говори како ће се оне одржати, и то, што је врло важно, одржати под Турцима:

У њој ће се певат литурђија,
И купит се народ Србадија.

Овај последњи стих је од нарочите важности. Као народна зборишта манастири су играли веома важну улогу за цело време робовања под Турцима. Народни певач, инспирисан калуђерским причањима, понекад можда и сам из тих кругова, а видећи од коликог су значаја те старе богомоље за народну свест и отпорну енергију, славио је онда са нарочитом љубављу витезове Косовског Мученика и раније немањићке династије, изнад којих је стално светлио велики лик Светог Саве. Босанским владарима то је недо-стајало.

Ако се томе дода да је кроз векове преношена, с колена на колена, усмена књижевност (пре свега епска поезија) везана за српску (али не и за босанску) државу онда је јасно због чега је у народној култури сачувана немањићка политичка традиција и свест о српској држави, док свест о босанској држави и њеним владарима не постоји. У свакој српској кући у Босни, све до Ослобођења – 1918. године, на вечерњим окупљањима (прелима) рецитовала се или уз гусле певала српска епска поезија везана за Косово, на коме је изгубљена српска држава и српски народ пао у вишевековно турско ропство.

3. ТУРСКО РОПСТВО

Успеху Турака у борбама са средњовековним војскама европских држава, нарочито у XIV и XV веку, доприноси и начин наоружавања ратника у борби, али - пре свега - централизована организација целокупног турског друштва по начелима сталних војних освајања.

О томе лепо пише и Константин Михаиловић у књизи *Јаничарове успомене или турска хроника*. Константин, кога су Турци после освајања Новог Брда (1455) заробили, због каснијих заслуга у борбама које су Турци потом водили, постаће царски јаничарски официр, елитни војник, и уживати све части и привилегије са тим повезане. Он ће учествовати при походу на освајању Босне (1463) и постаће заповедник у тврђави Звечај на Врбасу јужно од Бањалуке. Нешто касније бива заробљен и у Пољској узима перо у руке и пише све што зна о Турској како би се хришћани могли одупрети османлијским освајањима.

Кад се спреманте за борбу с Турцима - пише Константин - морате се лако наоружати да бисте лако могли оружјем руковати. Јер су у том погледу Турци далеко изнад нас. Ако га гониш, тада ће ти утећи, а ако он тебе гони, онда му нећеш умаћи. Турци су због лаког наоружања увек хитри, а ми смо због тешких коња и тешког наоружања увек лењи, јер кад много имаш на глави, тежак ти је дух, уз то не чујеш и не видиш добро на све стране, а због тешког оружја не владаш рукама нити самим собом. Кад наш ратник - наставља Константин своја запажања - падне с коња, пропао је, јер нема ко да му помогне да поново узјаше; он сам без помоћи не може то учинити.

Константин, затим, пише да у Отоманском царству султан држи чврсто све у својим рукама и не признаје никакве сталне

величине, за разлику од европских држава где су великаши и племство веома силни са својим наследним имањима и владар над њима нема апсолутну власт. У Турској се до високих положаја не долази наслеђем него личним заслугама и врлинама. Феудални поседи нису у трајном власништву појединих властелина, него у рукама султана који их дели према личним заслугама појединаца у учвршћивању и даљем ширењу Отоманске царевине, али је зато и одузима од оних који је не заслужују и одмах предаје заслужницима. Због тога су сви зависни од султана и везани су за њега и није му тешко да брзо скупи своје поданике за борбу против хришћана, јер је цело друштво организовано по начелима сталних војних освајања.

Турци су постепено заузимали простор босанске државе и 1463. године бива ухапшен и погубљен последњи босански краљ - Стефан Томашевић, али Усорску област Турци освајају тек 1527. године. Усмено предање о турском освајању Прибинића описао је Бошко Н. Петровић у књизи *Тајне око Тајна*.

Прича говори да су у јуну 1527. године, житељи усорско-укринских планина и долина први пута чули уживо топовске плутуне са Вучје Планине. Пре него што су топови са Вучје Планине огласили почетак краја одбране овог простора и у Ориду – Охриду погодили збег народа (жена, деце и стараца), милиони грла ситне и крупне стоке кренули су према Хрватској и Војводини. Покошена трава на борјанским, јаворовским, дубравским, крњинским и узломачким висовима и равницама остала је непокупљена, а зоб и пшеница сазрели непожњевени.

По предању, јутро је најавило један диван сунчан дан. Небо је без облачка, а у долинама нигде није било ни прамичка магле. По висовима сунчева топлина је тек почела родну летну росу претварати у пару, а припекама најавила велики посао током тог дана. Земља је кишу пожелела, а пољско цвеће почело је младо умирати пре времена као што се то увек догађало у зло доба кад се умирало масовно и рано. Баш тога дана простор Мале Усоре, по први пут у његовој историји, уздрма негромовска снага. Чули су људи да топови постоје, али они им сада већ раније најављену злу судбину

само и практично потврђују својим јављањем са Тајна. Топовски пуцњи били су и последња опомена оним што ће бежати и оним што ће нејач склањати у збегове, шпиље, вртаче и земунице.

Иако са ослабљеним снагама војводе усорско-украњских планина и долина пружали су снажан отпор надмоћној турској сили, али не баш дуго по висовима око Тајна. Једног поподнева Турци стигоше до Гладнића у Прибинићу, али даље ни макац. Плаћеничка турска војска: низами, мемелуци, бешлије и туркополи јуришају према Кужном гробљу, Мрамору, Бабића Главици и другим висовима испод легендарног Тајна и Борја планине. Смењују се јуриш за јуришем 15 дана, али одбрана одољева снажним налетима ајанске коњице и пешадије. Турци гину, враћају се на полазне положаје и поново нападају. Сваку наду у успешну одбрану браниоци губе кад се изненада са Беба огласи турски топ и најави борбу у залеђу одбране. Исте вечери издата је наредба стегоношама да стегове са јарболима пренесу на висове планине Јаворове преко реке Мала Усора, а браниоци да на том простору организују нову одбранбену линију. Тако падоше Гладинићи, али и цели простор до реке Мале Усоре према северној страни – испод Борја планине. Тешке борбе вођене су још око месец дана између Мале Усоре и Велике Украине. Кулу на Шилковини топови су тукли 15 дана док је нису разорили и уз велике жртве Турци заузели. Такође су дуго Турци топовима грували на планину Груваљ док су је заузели, па је по томе ово брдо добило садашње име Груваљ. После ових борби био је крај Првој војној крајини – “бедему” одбране Беча и западног царства на нашем простору.

Доласком турских освајача на ове просторе настала су лета љута и напрасна, а честа су била и времена кад су живи завидели мртвима. У тексту Уређење турске државе и положај Срба у њој професор В.Ј. Радојевић (1901. године) у Босанској вили пише: Целокупно се становништво делило на муслимане (правоверне т.ј. мухамеданце) и невернике (ђауре, рају).

Сви су **муслимани** по дужности војници за чување и ширење вере и државе и за одржавање реда у земљи. А као награду за то они добијају на уживање земљу, што се од неверника отме, плату

у новцу (као војници и момци код чиновника) и пљачку у рату, а уз то још и првенство над покореним неверницима. Сваки правоверни, макар и најгори, вреди више него најбољи неверник и увек је од њега старији.

Сви остали становници, који су остали верни својој вери и народности, сачињавали су потчињени сталеж **раје**. Они су били робље без икаквих права а са многим дужностима. Хришћани су морали живети већином по селима, на хасовима и спахилуцима, негдашњим својим властеоским, владалачким или црквеним баштинама, и обрађивати земљу својих нових господара, а уз то сносити и све остале државне терете, сем војничке службе, од које су се откупљивали нарочитим данком. Међутим, раја уопште није била везана ни за место ни за господара – спахију лично, те је сваки рајетин могао живети у границама царевине где год хоће и отићи од једног спахије другоме, кад год му је воља, само ако мисли да ће му тамо бити боље.

Пошурчењаци пак, т.ј. они што приме Мухамедову веру, па ма које народности били, ступају у ред правих муслимана и добијају иста онаква права и дужности, као што их имају остали муслимани (т.ј. прави Турци). И, колико их је народ више мрзио због издаје и дружења са непријатељима, утолико су се више они наслањали на своје заштитнике и старали се да се у свему осталом са њима изједначе, као што су се у вери изједначили. У томе су ишли тако далеко, да су за Хришћане постали страшнији од правих Турака (“Потурица гори од Турчина”). Такви непријатељски односи између Срба Христове и Мухамедове вере учинили су да се у њих развије међусобна мржња, да се једнокрвна браћа разроде и да се после вековима међу собом боре као крвни непријатељи.

Земља је Божја, па је он даје коме хоће. Њом у име Мухамеда располаже калиф (у Турака султан), као његов наследник и заступник целог муслиманског света на земљи. Отуда и сва земља што је држи муслимански свет (дом ислама) или оно што се сабљом отме од неверника (дом рата) султанова је својина. Као господар земље, он је властан да је подели и распореди како му је воља. Он освојену земљу помоћу својих чиновника пописује и увршћује у

ред државних (т.ј. својих) добара – мирију, а у исто време, ради лакше управе и употребе, дели је на мање делове, од којих једне задржава за се, те приходе с њих употребљава на своје личне и државне потребе (хасовина, хас), или их даје на уживање за извесно време рођацима и пријатељима у знак особите милости (мукаде, малићане); друге даје цамијама (вакуф), а треће даје као награду правоверним заслуженим војничким старешинама или војницима који се у рату одликују – спахијама (спахилуци: зијамети и тимари). Спахилук се давао само на уживање прихода док је спахија жив (као стара српска проија), а по смрти спахијиној опет се враћао султану (држави), те га је давао другом.

У тим тешким временима турског ропства уз свој народ непрестано је била Српска православна црква штитећи и водећи га, бодрећи га да у тим ужасним временима више мисли на небо и вечни живот као истински смисао овоземаљског постојања и дајући му стално наду о скором ослобађању од туђинског јарма и васкрсу српске државе. Српски свештеници, изникли из самог народа, нису били само црквени људи, већ ватрени родољуби у најбољем смислу, предводници свога народа који су негујући спознату веру у Бога, чувајући, штитећи и ширећи православље, те своју ревност за паству често плаћали и сопственим животима.

Падом Босне у турско ропство нестала је и самостална босанска црква, што се нешто пре тога десило и са самосталном српском црквом, чиме се те две сестринске цркве потпуно изједначише и још више духом ујединише.

До формалног уједињења долази 1557. године када је обновљена Пећка патријаршија, захваљујући тадашњем високом турском државнику српског порекла - Великом везиру Мехмед папи Соколовићу, који поставља свога рођеног брата (Макарија Соколовића) за њеног патријарха (1557-1571). Мехмеда су Турци, још као српско дете, узели као данак у крви (ацами оглан) за будућег јаничара и он ће временом постати Велики везир - један од кључних људи Отоманске царевине за владавине Сулејмана Величанственог, а после смрти Сулејмана Величанственог, као султанов зет, у време владавине султана Селима био је готово неограничени господар Турске царевине - како то пише у Малој енциклопедији Просвете.

Под Пећку патријаршију, заједно с осталим српским крајевима, потпала је и Босна. У то време води се попустљивија политика према Србима који поред успостављања рада Пећке патријаршије добијају и повластице за обнављање манастира и отварање штампарија, што је било од великог значаја за духовни опстанак српског народа, јер су управо манастири, како то пише и Вук Стефановић Караџић (*Живот и обичаји народа српскога*) били прави и једини стубови и чувари закона ристћанског и имена Српскога. Срби су, као што је познато, закона Грчкога, који су примили у IX вијеку. Будући да се закон ристћански у Турском царству једва допушта и сноси, зато ни цркве ни намастире није слободно ни из нова начинити ни поновити без допуштења Турскога, које на само што је тешко добити, него свагда стоји врло много новца. О калуђерима Вук, у наставку каже, да се по правди може рећи, да су готово сви поштени људи, и живе прилично њиовом чину.

Поновни почетак рада Пећке патријаршије имао је не само верско, него и велико политичко значење. Српска црква је тада склопила компромис с турском државом, чиме је донекле олакшала живот српског народа у Отоманској царевини. Народ је признат као *срб милет* (српски народ) и он се поистовећивао са вером (*милет систем*) па се, по државним прописима, становништво Босне делило на турско, српско и латинско. Српски језик тада је био дипломатски језик Турске са страним државама.

Одлуком султана Мустафе III Пећка патријаршија је (после два века) укинута 1766. године, а њено подручје потчињено јурисдикцији Цариградске патријаршије. Северни део Србије се у првој половини XIX века ослободио Турака и 1831. године добио од Цариградске патријаршије аутономну митрополију, која је 1879. године постала аутокефална. Али до васпостављања Српске патријаршије дошло је тек 1920. године после коначног ослобођења наших народа од турске и аустроугарске окупације.

Продором Турске на Балканско полуострво долази до великих страдања српског народа. Многи су погинули, неки одведени у ропство, а велики број се преселио даље на север. Тако су се на подручје данашњег Прибинећа, бежећи испред Турака населили

становници из Црне Горе и Херцеговине, углавном Бањани, како то пише Добрила Бјелић (у тексту: *Миграциона кретања и насељавање подручја Борја*). Када Турци 1527. заузимају и ово подручје готово целокупно становништво је са овог подручја пребегло преко реке Саве. Срби су поново насељавали овај простор, али је ово подручје у више наврата потпуно опустело како због турског терора (нарочито крајем XVII века када су порушени манастири Липље и Ступље), тако и због помора становништва због епидемија које су често харале у та времена (последња велика епидемија црне куге забележена је 1782 - 1784. године).

Српско становништво нарочито је тешко страдало за време ратова Турске и хришћанске Европе али и устанака који су били покушаји ослобођења од турског јарма, а до којих посебно често долази после пораза Отоманске царевине под Бечом 1683. године. Тада долази и до масовнијих сеоба Срба ван подручја Отоманске империје, а Аустрија и Угарска их ангажује као војнике на својим границама према Отоманској империји. Аустријски цареви и угарски краљеви су Србима, који су као војници чували њихове границе (крајине) према Турској, дали статус слободних грађана (нису били у кметском односу). Управо то многи сматрају као једним од разлога тадашње нетрпељивости (кметског) хрватског према (слободном) српском становништву на тим подручјима, што ће се пренети и у наредне периоде.

О бројности српског становништва са леве обале реке Саве најбоље говори чињеница да се по њима (Србима или Рацима како су их – по старој српској држави Рас – називали у Аустрији и Угарској) подручје данашње Славоније назива, у то време, RASCIA. На аустријским географским картама из тог времена (видети: *ATLAS MAIOR OF 1665* чије репринт издање штампа познати немачки издавач *TASCHEN*) подручје данашње Славоније назива се RASCIA, а тадашња Славонија (Slavonia) је обухватала подручје северозападно од Загреба, а тадашња Хрватска (Croatia) мало подручје јужно од Загреба и Западну Херцеговину. На карти у наведеном Атласу (на страни 141) Босна (Bosnia) се на северу граничи са Rascia, на истоку са Serbia, на југу са Dalmatia и на западу са Croatia и нема

границу са облашћу Slavonia која се налази северно од Croatia и западно од Rascia.

Римске папе, али и аустријски цареви, како пише проф. Радослав М. Грујић (*Апологија српског народа у Хрватској и Славонији*) називали су многобројни народ што се у XVI, XVII и XVIII веку насељавао из Босне и Херцеговине у Хрватску и Славонију - српским народом, иако много чешће Власима и Рацима; а и тада су по који пут истицали да су сва та имена синоними за један те исти српски народ... И цар Фердинанд I у једној повељи из 1538. године на пет места тај народ назива Србима или Рацима (Serviani seu Rasciani), а на једном само Раци (Rasciani)... У једном писму (из 1685. године) цара Леополда I помињу се и хришћани Срби Бошњаци (Christiani Bosnenses Rasciani), а у повластици царској од 11.6.1689. године за Србе у Славонији, по вировитичкој, пожешкој, валповачкој и сремској жупанији изричито вели да су из Босне дошли. А нешто раније, пре него што је ова повластица издана (1688) јављено је из Угарске да је аустријска војска у Босни, помоћу тамошњих Срба (dasiger Raitzen) ударила на 2000 Турака.

Србе су звали Рацима и Турци у Босни. Тако је свештеник из Чечаве, поп Јеврем Станковић, забележио (*Босанска вила*, 1887) како су Турци – Крајишници *силни били и зулум чинили овдашњем народу када су ишли против Карађорђа у Србију ратовати; како су се фалили кад су ишли на Раца да ће, кад се отуд врате, довести собом доста робља и плена и да ће Раца све до једног побити. А кад су се отуд враћали без пљачке говорили су: “Еј моја рајо, није оно Рац, већ горе него Москов; вала, где нанишани, не промаша већ обара.”* И заиста, тада је погинуло много Турака из Босне, а само у боју на Мишару 9.000 Срба уништава 40.000 Турака, махом из Босне.

Српско становништво за време турског ропства изложено је притисцима да прелази с православља на ислам, док се Срби који су се иселили у Аустрију присиљавају на унијаћење и покатоличавање. Неколико векова српски народ масовно бежи од турског зулума на територију Аустрије (од 1867. године – Аустроугарске). Бежећи преко Саве Срби успевају да избегну прелазак

на ислам али у Аустрији бивају изложени још јачем (и много суптилнијем) притиску унијаћења или покатоличавања. Аустријске власти избегле Србе прихватају, насељавају их на подручјима који граниче са Турском и од њих стварају своје граничаре. Пошто су се Срби показали као одлични ратници – граничари, аустријске власти радо прихватају избеглице из Босне. Од аустријских власти једино нису радо прихваћени, а и отежаван им је прелазак преко Саве, православни свештеници и калуђери. У недостатку православног свештенства Србима се у Аустријској царевини - при крштењима, венчањима и сахранама – са великом благонаклоношћу и предусретљивошћу стављају на располагање католички свештеници.

Због чињенице да је велики број Срба у дугом периоду бежао од Турака на територију Аустријске царевине и да је Аустрија вршила много јачи, али и знатно перфиднији, притисак на покрштавање православца (него Турска код исламизације) број Срба који је покрштен у Аустријској царевини био је већи него број Срба који су у Босни прешли на ислам.

Вук Стефановић Караџић (*Живот и обичаји народа српскога*) пише да у његово време (XIX век) укупно има око пет милиона Срба. *Од ови пет милиона може се отприлике узети, да су три милиона закона Грчкога, а два милиона закона Турскога у Босни или закона Римскога у Славонији, Рватској, Далмацији и Босни. Само прва три милиона зову се Срби или Србљи, а ови други не; него они Турскога закона зову се Турци (премда Турски говорити не зна ни од иљаде један), а Римског закона зову се или по пређелима, н.п. Славонци, Далматинци, Илирци, Дубровчани; или, као што ји обично ови други зову, Шокци или (у Бачкој) Буњевци.* Као што видимо Вук је заступник тадашњих европских стандарда по којима се народи идентификују и међусобно разликују на основу језика којим говоре и којим су говорили њихови преци. И због тога он све оне који говоре (и чији су преци говорили) српским - штокавским језиком сматра Србима и ту убраја не само православце (закона Грчкога) него и оне Србе који су прешли на ислам (закона Турскога) и Србе који су се покатоличили или поунијатили и који су римског папу прихватили за свога верског поглавара (закона Римскога).

Процес исламизације становника Босне није био свеобухватан али је трајао (с различитим интензитетом), током целокупног периода турског ропства. Онима који прихвате ислам аутоматски се дају велике привилегије. О томе пише и Вук Стефановић Караџић (*Живот и обичаји народа српскога*): *У царству Турскоме когођ вјерује свеца Муамеда, он се зове, и јест, Турчин; а ко није турчин, он је раја (тј. Турски поданик). Ако се ко од раје потурчи, одма има сва права као и остали Турци; и не само што га не ће нико прекорити пређашњом вјером, него ће га још сваки радије помоћи него рођенога Турчина; зато је тешко наћи потурчењака да зло живи, а много ји има паша и везира. Да се потурчењаци гори за рају од прави Турака, то се зна, а многи су и у Турској вјери сачували своја стара презимена до данас.*

Како Његош каже: *Потурчи се плахи и лакоми* јер најчешће неко из породице прелази на ислам, због разних привилегија (*промену веру за вечеру*) које уз то иду, и по правилу, не прекида родбинске веза с хришћанским члановима своје шире породице (која је остала верна православљу), јер се посећују, а понекад и помажу. Многе ове породице дуго су задржале (неки све до Грађанског рата у Босни и Херцеговини 1992-1995) и обележавале православне обичаје, а поједини муслимани су јавно манифестовали своје српско порекло. О томе у својој књизи *Сећања* пише и један од најзнаменитијих Срба муслимана – књижевник Меша Селимовић.

Моји ближи преци су из Билеће. Отац се родио у Високом, кад се породица из Билеће покренула према својим посједима на сјевероистоку Босне.

*Селимовићи су поријеклом из Врањске на граници Херцеговине и Црне Горе, од дробњачког братства Вујовића. Шефик Пашић, који је испитивао поријекло наших породица, пише о томе, на основу докумената које је пронашао у архивским и породичним документима (*Поријекло породица, Ослобођење, 1971.*): “Наводно је било девет браће и двојица пређу на ислам, да би штитили једни друге, и од њих су Селимовићи и Овчине. Селимовићи се јављају у Херцег-Новом прије 1690. године, јер је тада њихова земља са*

Ублина додијељена млетачким поданицима. Такође у Црној Гори је било Селимовића, наводно су од Бабахметовића ове породице — Селимовићи, Ћорић и Овчине. У Једношима један локалитет назива се Селимовина и Селимова Бистијерна, а у Плаву спомиње се 1710. године Џуба Селимовић. Књижевник Меша Селимовић потјече из ове породице”.

... Кад сам 1972. године навео овај податак (из нормалне радозналости и жеље за откривањем свога коријена), неки интелектуалци из Босне су ми то општро замјерили. Рекли су отприлике: “Многи од нас тачно знају своје хришћанске претке, и могли бисмо да покажемо и директне документе. Али чему то? Шта бисмо тим помињањем постигли?” Ова замјерка и овакво питање могли би се поставити поводом откривања сваког историјског податка. У име чега затварати очи пред истином? Тиме се ништа не мијења, као што се никаква љага не баца на босанско-херцеговачке муслимане ако се укаже на њихово поријекло. Код мене је остала и јака носталгија за завичајним коријеном, мада и Београд веома волим. Ја сам везан за своје босанско и муслиманско поријекло, и увјерен сам да је наша сложеност (због дугогодишњих туђих навика које смо прихватили, због чудне историје, због створених комплекса, због хиљаду сплетених чворова) изузетно богата стваралачким могућностима. Послије изласка из штампе Дервиша и смрти имао сам занимљив разговор са Абдулахом Шкаљићем, чланом Улема-меџлиса и оријенталистом, познатим писцем Ријечника турцизама. Био је то добар и племенит човјек, образован, деликатан, толерантан. Увијек смо се међусобно поштовали, али откако сам га одбранио од ружних инсинуација и преузео на себе сву одговорност за штампање његових Турцизама, у чему су појединци покушавали да га спрјече, био је дирнут, мада сувише велики господин да би о томе говорио. Једноставно је захвалио, и никад то више нисмо поменули, али је наш однос постао готово пријатељски. Дошао ми је поводом “Дервиша”, (И Реис-улема зна за ову посјету), рекао је:

- Имате ли нешто да ми приговорите? - упитао сам, спреман на сваки дијалог с овим човјеком.

- Не, напротив - одговорио је тихим гласом, на свој карактеристичан начин. Ми (схватио сам да то значи: руководство

Исламске вјерске заједнице), ми смо врло задовољни и од срца смо вам захвални. Нико у нашој литератури, говорим о правој литератури, није с толико поштовања и с толико суштинског познавања говорио о муслиманском свијету.

- И ја сам муслиман.

- Знам. То се по свему види.

Рекао је тада неколико интелегентних и битних ствари о “Дервишу”, ставио је само један приговор: Једино мислим (застао је, тражи ријеч) да се можда могла наћи нека друга ријеч умјесто отпадништво, звучи незгодно.

- Мислим да је ријеч тачна: отпадник, конвертит, човјек који је промијенио вјеру. Били смо хришћани, па смо оставили стару вјеру и узели нову, окупаторову. Зар то није отпадништво?

- Не можемо бити сигурни да смо преузели само хришћанство. Постојале су разне муслиманске секте блиске хришћанима, или, тачније — паганима, као што су биле бекташије. А зар и тадашњи млади хришћани, мислим: историјски млади, нису били више пагани него хришћани? Шта је њима било важно у којој ће их вјери неко угњетавати? Тражили су свој економски интерес. Осим тога, са становишта вјерника-муслимана узимање Ислама није отпадништво, већ прави пут и права вјера.

- Заиста не можете од мене захтијевати ни такав начин мишљења ни такав начин изражавања. Ја сам муслиман по рођењу, мајка ми је клањала пет ваката намаза дневно све до смрти. Волим тај свијет из којег сам потекао, али ја сам комуниста и атеиста. Не желим ниједном речју да повриједим муслимане, јер бих повриједио сам себе, али ми је немогуће да говорим као вјерник.

- Имате право, сигурно.

- Предлажете ли неку погоднију ријеч умјесто отпадништво?

- Можда: промјена вјере.

- То није исто.

- И јесте и није, како хоћете.

- Размислићу.

Растали смо се као пријатељи, али нисам успио да нађем погоднију ријеч.

... Ето тако (да се вратим на поријекло породице), негдје ваљда почетком XVII вијека, мој далеки предак Вујовић из Врањске окупио је око себе синове, девет их је било, па су се договорили да двојица приме непријатељску вјеру, да бране осталу браћу и родбину. Ко зна да ли су их жртвовали, одликовали или бирали од ока. Изгледа да моји часни преци нису били сувише крути што се тиче религије, а ни сувише искрени: више их је интересовала могућа корист, или мања штета, него вјера. За нас, за своје непознате потомке, нису много марили. И можда су ту равнодушност према свакој вјери пренијели до мене у крви моји доцнији рођаци, а можда су своју превјеру плаћали већом ревношћу у новој вјери.

И десило се оно што је предачки савјет замислио, па су два брата, један Селимовић, један Овчина, бранили браћу и рођаке, генерацијама памтећи да су род. Кад су рођаштво почели да занемарују, па да заборављају, па да презиру, и кад се сасвим затрла родбинска веза, тешко је рећи: то је дио наше тешке и неиспитане историје. Некадашња жеља да се помогне рођацима полако се претварала у црну мржњу. Можда су Селимовићи побјегли из Црне Горе у Билећу да се спасу од истраге потурица, можда су се закрвљени рођаци тукли и затирали што су могли жешће, и није прошло ни двјеста година а Селимовићи и Вујовићи нису више ни знали да су исте крви, а можда су настојали да то што прије забораве и сакрију.

Повјесна драма босанско-херцеговачких муслимана већ стољећима се одвијала на овим просторима, са Исламом који је у нашим крајевима продро на Запад Европе, оставши на размеђу свијетова, мост и граница Истока и Запада, Хасан у "Дервишу и смрти" каже о томе: "Ни с ким историја није направила такву шалу као с нама. До јуче смо били оно што данас желимо да заборавимо. Али нисмо постали ни нешто друго. Стали смо на пола пута, забезекнути. Не можемо више никуд. Отргнути смо, а нисмо прихваћени. Као рукавац што га је бујица одвојила од мајке ријеке, и нема више тока ни ушћа, сувише мален да буде језеро, сувише велик да га земља упије. С нејасним осјећањем стида због поријекла, и кривице због отпадништва, нећемо да гледамо уназад, а немамо куд да гледамо унапријед, зато задржавамо вријеме у страху од ма каквог рјешења".

За време турског ропства српско становништво се смањивало, те је почетком XIX века укупан број Срба био мањи него у време Душановог царства. Одвођење у ропство, данак у крви, исламизација, стални турски зулум и одмазде, небројене сеобе и покатоличавања и унијаћења, били су главни разлог томе. И поред свега наведеног, српско становништво је све до XIX века доминантно и чини апсолутну већину у Босни, када се његово учешће у укупној структури становништва Босне значајно смањује. Почетком XIX века, када је дошло до ослобађања Србије од турског ропства, у Босни је живело исто толико (ако не и више) српског становништва као и у Београдском пашалуку. Ослобађањем Србије од турског ропства значајан број муслиманског становништва се с територије Србије уселјава у Босну и Херцеговину.

С друге стране, доћи ће и до великог иселјавања православног становништва из Босне и Херцеговине у Србију после безбројних буна и покушаја уједињења с браћом с друге стране Дрине. О томе пише (у тексту *Кратки ход по мукама кроз историју Босне*) један од наших најбољих историчара, академик Милорад Екмечић: *Годину дана после почетка Српске револуције у Шумадији, дошло је до устанка Срба у средњој Босни око Сарајева. Две године после се буне у Подрињу и Херцеговини, а 1809. године у Босанској Крајини. До уједињења 1918. године било је 14 српских буна у Босни и Херцеговини. Најзначајнији је устанак под Луком Вукаловићем у Херцеговини 1852. до 1862. године, као и неколико одвојених устанака у време Велике источне кризе 1875. до 1878. године. За те три године, земља је доживела велики слом. Близу половине српског народа је пребегло преко границе. У Босни је на Видовдан 1876. године проглашено уједињење Босне и Србије, а у исто време је иста прокламација учињена у Херцеговини за уједињење са Црном Гором.*

Убрзо после аустроугарске окупације у Босну се доселјава неколико стотина хиљада становника (претежно католика - чиновника и занатлија из Аустрије, Мађарске, Чешке, Словачке, итд.) тако да удео српског становништва крајем XIX века више не чини надполовичну већину и на прелазу из XIX у XX век пада на 43-44% од укупног броја становника Босне. Иван Кукуљовић, који је 1875.

године путовао по Босни и Херцеговини, наводи (видети у књизи Х. Ђурић: *Школске прилике муслимана у Босни и Херцеговини*) да у Босни и Херцеговини живи 741.000 православних, 452.000 муслимана, 164.000 католика, 8.000 Цигана и 2.000 Јевреја.

Ратни порази али и учестале дворске афере, те – као последица свега тога – слабљење централне власти, учинили су да Отоманска царевина од некада моћне државе у XIX веку постане озбиљан *болесник на Босфору*. Тада поробљени народи, у Отоманској царевини, покушавају да се ослободе ропства и створе своје националне државе, а велике силе, између себе, воде огорчену борбу око поделе *турског наслеђа*.

Како то пише академик Милорад Екмечић (у тексту: *Кратки ход по мукама кроз историју Босне*), почетак борбе за стварање националних држава везано је за ширење духа Француске револуције (1789 - 1794). На Балкану је то увек било најуже везано за понашање великих сила да у источном питању Русија не заузме велике делове Отоманске царевине и од њих створи своје вазалне кнежевине. То је био разлог да је Наполеон 1806. године заузео јадранско приморје и да је након Српске револуције у Шумадији 1804. године, сматрао да је његова главна дужност на европском југоистоку чување султанове државе. У време када Срби 1806. године почињу да захтевају потпуну независност, он настоји да ојача турску војску и државу и тако је спаси. Тада је формулисао мисао да само неколико земљишта на десној обали Дунава под руском контролом, представља исто што и пропаст султанове империје. То је поновио и потоњи његов наследник Наполеон III (1852), када је прогласио Друго царство. Било је ипак видљиво да ти француски напори остају узалудни. Друштво је одвећ постало трошно да би се могло спасти.

Тежње поробљених хришћанских народа да се ослободе турског ропства од стране хришћанске Европе не само да нису потпомагане него су и онемогућаване (пре свега, због страха да те нове државице не буду наклоњене Русији). Око тога заједнички језик налазиле су, међусобно непријатељске, тадашње велике државе Аустроугарска (Хабзбуршка монархија), Француска, Велика

Британија и све јача Немачка држава. Посебан интерес - како пише академик М. Екмечић (у тексту: *Кратки ход по мукама кроз историју Босне*) - за Босну и Херцеговину је показивала Хабзбуршка држава, тим пре што је била у њеном непосредном суседству и што су јој све велике европске силе у оквиру дипломатског нагађања нудиле да ове области заузме. Већ након 1804. године хабзбуршке власти су у суседној Далмацији осуђивали сарадњу католика и православних, па су до 1815. године успеле да укину традиционалну ћирилицу као главно писмо за текстове на народном језику. То је пренешено и на Босну и Херцеговину, када ни босански католици више не употребљавају ћирилицу.

Прва половина XIX века била је нарочито тешка за српски народ у Босни. Слабљењем централне власти у отоманској држави долази до самовоље локалних бегова у Босни. То изазива повратну реакцију српског становништва. У исто време, успеси српских устаника и ослобађање северних делова Србије јача свест и веровање Срба у Босни у ослобађање од Турака. На челу буна и устанака Срба у Босни често се налазе и свештена лица (поп Ђурађ Карановић – Каран, калуђери манастира Моштаница у Поткозарју, Детлачка (манастир Детлак) буна коју је предводио поп Јовица Илић, те у Посавини свештеник Хаџи Петко Јовановић, прота Стеван Аврамовић и поп Јован из Буковице код Брезовог Поља). Галиб Шљиво (у књизи: *Босна и Херцеговина 1854-1860*) пише да је на устаничким заставама писало: *Свети Саво - просветитељу српски*, те *Свети Саво - победнице велики*. Немири српског становништва у првој половини и средином XIX века добијају на интензитету и шире се на територији целе Босне и Херцеговине.

Због учесталих побуна српског становништва у Босни и Херцеговини и поучена искуством српског становништва у Србији и Црној Гори који се ослобађају турског јарма, турске власти средином XIX века покушавају на време да уведу разумне промене према српском народу у Босни и Херцеговини и имају више слуха за његове потребе. Турске власти у Босну упућују Омер пашу Латаса (пореклом Србин из Лике који је напредовао до заменика министра војске) који успева да 1851. године сломи самовољу бегова у Босни.

После тога почињу поново да се добијају дозволе турских власти за обнову манастира и изградњу цркава и школа.

У то време је у Прибинићу Гаврило – Гавро (Лазар) Душанић формирао оружани одред (*пандура*) од месних младића. Управо ће оружани одред пандура Гавре Л. Душанића, како је то остало записано, “*цели крај бранила од зулумћара и из шуме и из града. У оно време када је Прибинић имао своје одреде, нико није смео – ни од Турака, ни од кесеџија – кроз њега проћи, нити народ пљачкати, глобити и убијати. И тако је цео тај крај био сачуван од сатирања и од разних невоља.*” Одредом пандура ће после смрти Гаврила руководити његов син поп Коста и ови пандури ће постојати у Прибинићу, како то пише прота Стеван К. Душанић, “*све док није Швабо уљего у Босну*”.

Седамдесетих година XIX века долази до оштрих сукоба између великих сила који су настали услед политичких и ратних заплета током такозване Велике источне кризе, која је отворена херцеговачким устанком у лето 1875. године. Она се посебно заоштрила крајем 1877. и почетком 1878. године када руска војска бележи велике војне победе над Турском, заузима Једрене и (у јануару 1878) стиже до предграђа Цариграда. Поражена Турска моли примирје од Русије и у марту 1878. године пристаје на све услове који су јој издиктирани у седишту руске армије у малом месту Сан-Стефану, у непосредној близини султанове престонице.

Међутим, остале европске велике силе заузимају непријатељско држање према Русији, а Велика Британија са својом флотом улази у Мраморно море претећи садејством у одбрани Цариграда. У исто време дипломатија Велике Британије интензивно ради у Бечу на антируском савезу са Аустроугарском. Због тога ће, раније потписани, (између Русије и Турске) Санстефански мир бити ревидиран на конгресу великих сила у Берлину, одржаном од 13. јуна до 13. јула 1878. године. Одлукама овог Берлинског конгреса, између осталог, Србија, Црна Гора и Румунија су добиле пуну независност, а Босна и Херцеговина и надаље остаје под султановом влашћу, али је Аустроугарска добила мандат да изврши потребне реформе (са циљем да се избегну даљи немири становништва), а тиме и право на војну окупацију.

Одлуку о окупацији Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске, на Берлинском конгресу, нарочито је подржавала немачка дипломатија. У немачком Рајхстагу је вођа немачких католика Виндхорст тражио од Бизмарка да помогне Аустроугарској да запоседне Босну и Херцеговину, јер од тога зависи да ли ће будућим светом владати Германи или Словени.

У светлу данашњих збивања на нашим просторима интересантне су и изјаве представника великих сила које су се могле чути на Берлинском конгресу у вези одлуке везане за Босну и Херцеговину (видети: Глигорије Гершић, *Положај Босне и Херцеговине и острва Кипра* - приступна академска расправа на свечаном скупу Српске Краљевске Академије 16.2.1893). Енглески представник истиче да наведена одлука за Босну и Херцеговину има за циљ да одржи и обезбеди мир, да уведе ред и благостање и најзад да ојача саму Порту. Француски представник у томе види једну меру европске полиције, а немачки представник истиче да је циљ те мере да се поврати ред и мир и да се омогући повратак избеглих становника. Једино представник Русије изричито напомиње да се члан 25 не може сувише широко тумачити и да се употребљени изрази морају тачно и строго (стриктно) разумети и да се Аустроугарској не уступа ништа друго до окупација и администрација и да Русија не пристаје на дефинитивно и безусловно присједињење дотичних области. Енглески представник (лорд Биконсфилд) је тада изјавио да он одбија инсинуације да се одлуке Конгреса о Босни и Херцеговини могу квалификовати као деоба Турске. Баш напротив, то је решење донето да би се деоба спречила.

Признање независности за три нове државе (Србије, Црне Горе и Румуније) подстакло је тежње за националним слободама на овим просторима. У исто време аустроугарска окупација Босне и Херцеговине представљала је ударац националном начелу и показала опасност од мешања великих сила на Балканском полуострву, када мали балкански народи бивају монета за поткусуривање. Да је та опасност била реална и да има несагледиве негативне последице за све народе са ових подручја показује и време у коме данас живимо – на прелазу из XX у XXI век.

4. АУСТРОУГАРСКА ОКУПАЦИЈА

Берлинским уговором у члану 25 одређен је нови положај Босне и Херцеговине, у коме је записано: *Провинције Босна и Херцеговина биће поседнуте и под управу узете од стране Аустроугарске*. При томе је искоришћен преседан који је непосредно пре тога учињен. Наиме, 4. јуна 1878. године склопљен је Уговор између Енглеске и Порте (Отоманске царевине) по коме се Енглеска обавезује да као савезник и оружјем брани султанову државу од Русије, а Порта се саглашава да - за узврат - Енглеска поседне и под управу узме острво Кипар (бисер Јегејског мора и кључ Босфора и Суеца).

У почетку ће Аустроугарска Босну и Херцеговину формално третирати као њој поверену територију једне друге државе, а што се види и из прокламације команданта аустроугарске војске становницима Босне и Херцеговине у којој он истиче: *Њ.В. Султан нашао се побуђеним да вас повери заштити свог моћног пријатеља цара и краља*. Међутим, убрзо ће Аустроугарска Босну и Херцеговину сматрати саставним делом своје огромне царевине. Од 1883. године уводи се систем управе у коме је врховне институција Министарство финансија Аустроугарске у Бечу на челу са Бењамином Калајем (1883-1903), а 1908. године ће Аустроугарска извршити и формалну анексију Босне и Херцеговине.

Основни циљ аустроугарске политике на Балкану у другој половини XIX века било је слабљење српског елемента, а Бењамин Калај (заједнички министар финансија и одговорни министар за послове Босне и Херцеговине) био је један од главних креатора и реализатора такве политике. У свом мемоару, који је продискутован на седници владе у Бечу, 3.6.1882. године, Калај истиче да би

напуштање Босне и Херцеговине представљало велику несрећу за Монархију. Како пише Војислав Богичевић (у књизи: *Писменост у Босни и Херцеговини*) Калај се у свом мемоару ослонио на политички принцип грофа Јулијуса Андрашија, министра иностраних послова Аустроугарске. Из његовог се мемоара, поднесеног 28.6.1878. године на Берлинском конгресу, види да је његова главна брига била да се предузму одговарајуће мере, како јужно од Саве, на рушевинама Турске Царевине не би настале неке велике словенске државе које би монархију одсекле од Истока, а саме постале базином непријатељских тежњи против Монархије.

Тај свој политички принцип пренео је Андраши одмах после окупације Босне и Херцеговине поглавару ових земаља генералу Виртенбергу, објашњавајући му циљ окупације. Он је у истом смислу објаснио и запоседање новопазарског санџака од стране аустроугарских трупа истичући да је тој окупацији циљ да се спречи уједињење Србије и Црне Горе, чиме би била створена подлога за стварање самосталне државе југословенских народа изван границе Аустроугарске.

Одмах по завршетку Берлинског конгреса аустроугарска војска је ушла у Босну и Херцеговину. Војна окупација извршена је од 27. јула до 20. октобра 1878. године. Хроничар усорског краја Јово Ј. Поповић (у тексту: *Историјат и развој града Теслића*) о окупацији овог подручја од стране Аустроугарске пише: *Окупација Босне и Херцеговине, од стране аустроугарске војске 1878. године, под командом фелдмаршала Јосипа барона Филиповића, спровођена је кретањем у четири веће и једном мањом колоном у неколико праваца. У пратњи пуковника Јанског, чије су јединице прве ушле у ову област, налазио се један млађи капетан, иначе по струци шумарски инжињер, који је, поред војничке дужности, имао специјални задатак да, током окупације а и после, изврши попис шумског добра целим путем куда се његова јединица кретала. Одмах је уочио шумско богатство у сливовима Мале и Велике Усоре тако да се, после завршетка окупације, вратио на ово подручје, са још неколико својих колега инжињера, и извршио попис дрвне масе, врсту и старост шума, конфигурацију земљишта, прилазе итд.*

Након свих прикупљених података, писао је акционарском друштву које га је ангажовало за тај посао (а у којем друштву је био акционар и његов отац), те послао прикупљени материјал, са сугестијом да се овде подигне велика индустрија хемијске прераде дрвета, односно поугљавање дрвета путем суве дестилације, за добијање дрвог угља и осталих течних прерађевина. Ово друштво скупило је потребан капитал и добило повољне концесије од аустроугарске владе за искоришћавање шуме.

Године 1881. италијанска фирма “Морпурго” (*Morpurgo & Parente*) подигла је ускотрачну пругу Добој – Прибинић, а 1884. године изграђен је и савремени пут Бања Лука – Добој који је ишао преко Прибинића. После изградње пруге почела је сеча дрвета из најближих ревира уз пругу. Како до тада шуму није нико масовно секао и експлоатисао, често се наилазило на комплексе који су давали све знакове прашуме са миленијумима непоремећеном флором и фауном.

Окупацијом Босне и Херцеговине аустроугарске власти почињу масовно да експлоатишу, до тада углавном некористићена, велика природна богатства. За искоришћавање природних богатстава они подижу фабрике и граде пруге и путеве како би могли да извозе разне производе. Прибинић и околина је једно од подручја где се много улагало због огромног богатства овога краја у шумском благу.

Познати наш историчар Владимир Ћоровић (у књизи: *Босна и Херцеговина*) пише: *Економски, Босна и Херцеговина је била систематски експлоатисана за рачун аустријске и мађарске индустрије и њихових капацитета. Главно богатство земље, огромне босанске шуме, биле су уз невероватно ниске цене уступљене страним фирмама. Тарифна политика била је, без имало обзира, тако удешена, да је ономогућавала домаће такмичење са страним производима. У самој земљи на очиглед су помагана предузећа са страним капиталом. За пиво из туђинске сарајевске пиваре плаћа се од Сарајева до Мостара по 1,01 круну на километар по хектолитру, а за домаће вино из Мостара у Сарајево 1,65 круна! Железнице су подизане не по животним интересима земље, него из стратешких и политичких разлога.*

Првобитно је у Прибинићу, после изградње железничке пруге, требала да се гради и Дестилација дрвета, али ће она касније бити изграђена на ненасељеном подручју удаљеном 15 километара. Око новоизграђене фабрике ће ускоро нићи ново место Теслић, који је данас центар овога краја. У Прибинићу се оснива Шумска управа преко које се у околини масовно експлоатише шума, а у самом месту Прибинић саграђена је *пилана* и *сушара шишарки* или семенара (трушњача).

У пилани је, како то пише (у књизи: *Из Усорског краја и околине*) учитељ из Прибинића - Петар Богуновић, *тршћанска фирма Морпурго-Паренте израђивала разноврсну, већином кратку, француску дугу. Главни јој је подручје било у Јаворови, одакле је годишње извозила по 8 милиона комада. Израђени материјал извозила је фирма у почетку товарима, све до године 1881, кад је направљена шумска жељезница, са последњом станицом у Прибинићу... У Прибинићу је подигнута модерна семенара (трушњача) у којој се на модеран начин, помоћу топлоте, спроводећи је кроз нарочите цеви, суши на љескама (решеткама) разастрта шишарица црногорице. Шишарице се због топлоте отварају и семе само испада. Ово је једина семенара у нашој држави, а производи годишње толико семена да може подмирити и све потребе у нашој држави и још један део извозити у иностранство. По свом уређају семенара стоји на првом месту у Европи. На крају, само да додамо да ће после Другог светског рата сушара (семенара) шишарки бити пребачена из Прибинића у Словенију.*

Бранислав Беговић је 1986. године објавио веома садржајну студију (*Експлоатација шума и развој индустријске прераде дрвета на подручју усорско-теслићког региона за време аустроугарске управе у Босни и Херцеговини*) у којој је детаљно описао оснивање фабрике за дестилацију дрвета у Теслићу и шумске управе у Прибинићу.

После аустроугарске окупације Босне и Херцеговине дошло је до јаче експлоатације храстових шума у усорско-теслићком региону од стране тршћанске фирме *Morpurgo & Parente*, која је у вези те експлоатације и извоза храстове бачварске дуге изградила

шумску индустријску жељезничку пругу од Усоре код Добоја преко Теслића до Прибинића у дужини од 40 км. По истеку десетогодишњег уговора та је пруга, половином деведесетих година XIX века, продата и предата на даље коришћење босанскохерцеговачком земаљском ерару.

Одлучујућу улогу у оснивању фабрике за дестилацију дрвета у Теслићу и шумске управе у Прибинићу одиграли су тадашњи заједнички министар финансија у Бечу - *Бењамин Калај* и дворски адвокат из Беча - *др Јозеф Кранц* у који је био заступник познатог немачког индустријског предузећа *Aktiengesellschaft für Trebertrocknung у Kasselu*. Иза предузећа *Aktiengesellschaft für Trebertrocknung* стајала је позната Лајпцишка банка (*Leipziger Bank*), која је била главни финансијер предузећа и поседовала знатан део његових акција.

Др Јозеф Кранц је замолио заједничког министра финансија Бењамина Калаја да дâ сагласност за оснивање акционарског друштва за индустријско-хемијску прераду дрвета путем суве дестилације и да изда новоформираном друштву концесију за подизање и рад индустријског постројења за дестилацију дрва у Теслићу. Министар Бењамин Калај дао је свој пристанак за издавање затражене концесије и за формирање предузећа за дестилацију дрвета у Теслићу под називом *Bosnische Holzverwertungs - Aktiengesellschaft* (Босанско акционарско друштво за прераду дрвета). У новооснованом предузећу био је углавном заступљен немачки и аустријски капитал, а босанскохерцеговачки земаљски ерар добио је мањи број акција.

31. маја 1896. године одржана је у просторијама Босанског бироа при Заједничком министарству финансија у Бечу конститутивна скупштина предузећа *Bosnische Holzverwertungs - Aktiengesellschaft* (Босанско акционарско друштво за прераду дрвета) на којој је за председника управног одбора (директоријума) изабран др Јозеф Кранц, а за његовог заменика Адолф Шмидт, директор фирме *Aktiengesellschaft für Trebertrocknung*, док је председничку дужност у надзорном одбору преузео А. Х. Екснер, директор Лајпцишке банке. *Aktiengesellschaft für Trebertrocknung* и Лајпцишка банка били су и највећи акционари новооснованог Босанског акционар-

ског друштва за прераду дрвета у Теслићу, чији је укупан акцијски капитал износио 1,8 милиона златних круна.

Концесија коју је добило предузеће Босанско акционарско друштво за прераду дрвета у Теслићу омогућила му је експлоатацију шума и транспорт дрвета, затим изградњу за ову сврху потребних транспортних комуникација и уређаја на копну и на води, подизање индустријских постројења за прераду дрвета ради производње резане грађе, изградњу фабрике за хемијску прераду дрвета и производњу продуката суве дестилације као и подизање индустријског уређаја за импрегнацију дрвета.

Непосредно после добијања концесије, новоосновано предузеће Босанско акционарско друштво за прераду дрвета приступило је изградњи фабрике за дестилацију дрвета у Теслићу, која је била једна од највећих те врсте у Европи. Изградња је трајала пуних 16 месеци и свечано отварање и пуштање фабрике у рад извршено је 24. новембра 1897. године. Са те свечаности *барон Хуго Кучер*, заменик поглавара за Босну и Херцеговину, обавештава телеграфским путем заједничког министра Бењамина Калаја о извршеном задатку и наглашава да је председник Босанског акционарског друштва за прераду дрвета у Теслићу, др Јозеф Кранц у свом говору *поменио братство и братску сарадњу између Немачког Рајха и Аустроугарске и да је у својој здравици подигао чашу у здравље и дуг живот немачког цара Вилхелма и аустроугарског цара и краља Франца Јозефа*. Када је отворена, фабрика је запошљавала око 400, а пред Први светски рат око 600 радника.

Према одредбама споменуте концесије, која је имала и карактер уговора, босанскохерцеговачки земаљски ерар се обавезивао да ће предузећу Босанско акционарско друштво за прераду дрвета испоручивати потребно буково дестилационо дрво у количини од 120.000 прм (просторних метара) годишње у властитој режији новоосноване *Шумске управе у Прибинићу* и испоручивати поставно сложено на главном стоваришту његове фабрике за дестилацију дрвета у Теслићу. Предузеће је било дужно да босанскохерцеговачком земаљском ерару плаћа за испоручено буково дестилационо дрво уговорену цену од 1,20 форинти (2,40 круна -

односно 2 круне и 40 хелера) по 1 прм, која је одговарала тропковима производње, не урачунавајући при томе вредност дрвета у шуми на пању, које је издавано *бесплатно и као такво поклањано* предузећу Босанско акционарско друштво за прераду дрвета.

У монографији посвећеној деведесетогодишњици Дестилације дрва пише (позивајући се на: *Orijent-Rundschau, Wien, 10.12.1902, стр.3-4*) да наведена цена дрвета није била ни *половина од најниже цене која се икада појавила на тржишту Аустроугарске, па чак и из најудаљеније и најтеже приступачне шуме у Галицији*. Тако ниска цена по којој је Фабрика добијала дрво остваривана је захваљујући бедним надницама и тешким условима рада локалних радника. Како пише у већ споменутој монографији (позивајући се на писање листа *Глас слободе* из 1911. године) *радно време је било од шест сати ујутро до шест сати после подне са пола сата паузе за доручак (од осам до пола девет) и сат времена паузе за ручак (од 12 до 13 часова)*. *Послови су тако удешени да исцрпе раднике до малаксалости. Кад један пут малакше радник избацују га из посла и узимају свежег радника, кога чека иста судбина. Њихова надница је тако бедна да они крај ње гладују. Смештај радника је такође неповољан*. Како пише бечка штампа (*Orijent-Rundschau, Wien, 17.09.1906*) *најтеже услове становања имали су шумски радници, који су становали у колибама величине у пречнику 8 до 10 метара у којима је било смештено по 30 и више радника*.

У вези с формирањем предузећа Босанско акционарско друштво за прераду дрвета, подизањем фабрике за суву дестилацију дрвета у Теслићу и обавезе босанскохерцеговачког земаљског ерара у погледу испоруке у властитој режији дестилационог дрвета, основана је у лето 1896. године *Шумска управа с режијским пословањем у Прибинићу*, која је у организационом погледу била директно подређена шумарском департементу Земаљске владе за Босну и Херцеговину. Шумска управа у Прибинићу користила је зграде фирме *Morpurgo & Parente* из Трста, које су након реализовања дугорочног уговора о експлоатацији храстове шуме за производњу бачварске дуге у том шумском подручју стављене половином деведесетих година XIX века на располагање босанскохерцеговачком земаљском ерару.

Новооснована шумска управа у Прибинићу запошљавала је 2.300 радника и захватала је шумску површину од 56.000 ха (у гравитацији Велике и Мале Усоре и сливу Лукавац) од којих 23.200 ха шума прашумског карактера, у којима је, према извршеној процени, било дрвне масе од око 4,856.000 кубних метара буковог и 1,896.000 кубних метара четинарског (јела, смрча, бор) дрвета. Остатак од око 22.800 ха чиниле су различите врсте дрвета средњодобних и млађих старосних класа.

Организација режијског пословања ерарске шумске управе у Прибинићу није се ни у чему разликовала ни по форми ни по суштини од капиталистичког начина сече и израде дрвета у властитој режији приватних капиталистичких шумско индустријских предузећа, који су се у то време бавила експлоатацијом босанско-херцеговачких шума. Шумарски департемент Земалске владе за Босну и Херцеговину, односно Шумска управа у Прибинићу издавала је дозволе и закључивала уговоре око сече, израде и транспорта дрвета са главним шумским предузетником, а он је на основу посебних погодби појединим акордантима поверавао сечу и израду дрвета у појединим шумским пределима (сливовима). Велики шумски предузимач био је *Хајнрих Редиш*, а као његови акорданти истицали су се *Фердинанд Томази*, *Едуард Гајц*, *Александар Грацони*, *Јозеф Браун* и други. Шумска управа у Прибинићу посекала је и Босанском акционарском друштво за прераду дрвета у Теслићу, у првих десет година, испоручила је у просеку годишње по 133.000 прм дрвета. Поред фабрике дестилације дрвета у Теслићу и шумске управе, пилане и сушаре шишарки у Прибинићу, Босанско акционарско друштво за прераду дрвета имало је у свом саставу електричну централу и пилану у Блатници, те сопствени железнички колосек (према Чечави, Блатници, Очаушу), а 1905. године отворило је и рудник за јамску експлоатацију мрког угља у насељу Рудно поље.

Предузеће Босанско акционарско друштво за прераду дрвета у Теслићу имало је и за време Првог светског рата (1914-1918) јаку подршку од Земалске владе за Босну и Херцеговину у Сарајеву, а др Јозеф Кранц је, преко Заједничког министарства у Бечу, водио

бригу о обезбеђивању потребних животних намерница (у првом реду кукурузног и пшеничног брашна) за прехрану радника запослених у експлоатацији шума и индустријској преради дрвета у Теслићу. Из једног званичног акта Заједничког министарства у Бечу из 1915. године види се да је тим обезбеђивањем било обухваћено око 3.500 шумских и фабричких радника предузећа Босанско акционарско друштво за прераду дрвета у Теслићу.

Оваквој бризи аустроугарских власти допринела је околност да је фабрика у Теслићу, поред осталих продуката дестилације, производила и ацетон који је служио у ратној индустрији за производњу експлозива. Фабрика за дестилацију дрвета у Теслићу је крајем јула 1914. године стављена под војну управу. Због тога чак и за време Првог светског рата није дошло до озбиљнијег поремећаја у пословању јер је Шумска управа у Прибинићу Босанском акционарском друштво за прераду дрвета у Теслићу годишње испоручивала, у просеку, по 121.000 прм дрвета.

Изградњом железничке пруге и индустријских објеката и великом експлоатацијом шума и у Прибинић и Теслић досељава се знатан број странаца, пре свега Аустријанаца, Немаца, Италијана, Чеха, и Мађара али и велики број Словенаца и Хрвата. Немци и Чеси углавном раде на железници, Аустријанци и Мађари руководе пиламама, Италијани раде на прављењу цигле и керамике, Словенци претежно раде у рударству, а Хрвати у сечи дрвета. Прва сеча почела је у Прибинићу у Јаворови, а потом се даље ширила на околину.

О многобројности странаца у Теслићу и Прибинићу говоре презимена њених становника, од којих многа постоје и данас: *Абдефелд, Ајдаров, Амброш, Анђело, Барух, Беглер, Бенто, Бежља, Блажек, Брандолек, Бресл, Броцак, Будас, Цапан, Царатан, Цирај, Цевни, Ђоп, Дијамант, Дулер, Дрило, Елинггер, Ердел, Зајц, Зенћук, Жејак, Журга, Фајћук, Франк, Галон, Гланцер, Гњеч, Грачек, Грос, Гутман, Хартман, Холод, Хоровски, Хромиш, Худолин, Јолан, Јуринац, Кароли, Кабил, Кајзер, Калужа, Карајиша, Кирхер, Кокањ, Козак, Ковалчек, Кошчук, Крањц, Кунецки, Кућо, Лесмајстер, Марбах, Милак, Млакар, Молнар, Најман, Нахор, Обринчешек, Опачек,*

Остафински, Отомар, Пивеља, Пицула, Побран, Полошек, Пужун, Ратајц, Ржак, Садовски, Салер, Секели, Сић, Смољо, Срнек, Стопа, Судар, Томц, Туркаљ, Вердл, Волаш, Ворличек, Шмитран, Шпец, Штајнер, Штефанац и многа друга. Сем мањег броја Јевреја и унијата, досељеници су, углавном, били католици. За њих аустроугарске власти подижу и католичке цркве у Теслићу и Прибинићу (католичку цркву у Прибинићу, тек после Другог светског рата, уклониће нове комунистичке власти).

У Прибинићу тада, поред *шумска управа, пилане и сушаре шишарки* постоји и *железничка станица и жандармерија*, али и неколико *трговина, пансиона и кафана*. Трговине држе Салом Жејак и Куча Галон, те Коста Поповић, кафане Петар Ржак, Анђа Станковић, Миладин Јовић и Лука Делић, а власници пансиона су Штефан Ржак, Ана Срнек, Јаков Бенто и Милан Лугонић. Међутим, да би се од аустроугарских власти добила дозвола за градњу цркве (мада је раније за то постојала дозвола - ферман турског султана) и изградња српско-православне школе у Прибинићу вођена је дугогодишња упорна борба мештана које је предводио поп Коста Г. Душанић, а о чему ће у наставку бити више речи. Овде само рецимо да су аустроугарске власти дозволу за градњу православне цркве дали тек кад су одлучили да у Прибинићу изграде католичку цркву, тако да ће 1900. године у Прибинићу бити подигнуте две цркве - православна (за становнике који вековима живе на овим просторима) и католичка (за оне које је окупатор населио на ове просторе уназад последњих неколико година).

Мада ни једна окупација није добра ипак није ни неважна ствар ко је окупатор. И међу окупаторима једни су лоши и неприхватљиви, а други још неприхватљивији. Тако и у Босни и Херцеговини после вишевековног турског ропства које је значило једно велико материјално и духовно заостајање у односу на остали део хришћанске Европе, ипак под аустроугарском окупацијом долази време брзог материјалног и духовног развоја овог краја. Док је први развој био несметан, други се обезбеђивао кроз велику борбу између власти (која је водила политику стварања синтетичке босанске нације) и националних покрета у почетку за верско-просветну,

односно црквено-школску аутономију, а касније и за дефинитивно ослобађање од окупатора.

Непосредно пред окупацију Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске Бењамин Калај, који ће бити две деценије неограничени господар ових окупираних крајева, у меморандуму упућеном (1877) цару Фрањи Јосифу, пише *да ће верска подвојеност у Босни и Херцеговини представљати повољну околност будућег новог окупационог режима*. И заиста, верска подвојеност је у току читаве окупације Босне и Херцеговине представљала најпогодније оруђе за маневрисање аустроугарске власти.

Када је Аустроугарска извршила окупацију на територији Босне и Херцеговине је у огромној већини живело православно и муслиманско становништво. Присуство осталих (католика, јевреја и других) био је релативно мало. У напорима да сузбије јаке покрете српског становништва за ослобађање од стране окупације и уједињење с матицом Србијом, Аустроугарска настоји да јој муслиманско становништво (пре свега, муслимански прваци – бегови и малобројна интелигенција) буде главни политички савезник у покушају пацифизирања Босне и Херцеговине и стварања вештачке - синтетичке нације. Беговска права се не дирају и кметски положај за огроман број становника Босне и Херцеговине и даље остаје.

У Прибинићу су кметовска селишта имале углавном беговске породице из Бањалучке и Јајца. За време аустроугарске владавине прота Коста Г. Душанић ће од јајачког бега откупити селишта породица Душанић, Малић, Мишић, Миладић, Момчиловић, Николић и Цвијетић (као и селишта 30 - 40 породица у Шњеготини), а касније ће помагати и осталим у Прибинићу да откупе своје породице с имањима из кметског положаја према беговским породицама. У исто време (када је прота Коста од јајачког бега откупио своју земљу и земље многих других којима је он формално постао бег) своју је земљу од бега откупио и Трифун – Тришо И. Душанић (брат од стрица проте Косте) и тако постао први слободан сељак у Прибинићу.

Треба истаћи да је првих година по окупацији аустроугарска власт, настојећи да придобије и српску наклоњеност, према нацио-

налних захтевима српског народа била толерантнија. Родољубље српског народа у то време било је велико и они су, без било какве пропаганде и материјалне помоћи са стране, после смене окупатора сада под новом влашћу (ипак цивилизованијом, мада и много перфиднијом) водили упорну борбу, јаким народним покретом, за своја национална права.

Као и увек свештенство је било душа сваког народног покрета. Они су на челу борбе за национална права и предводници обнове манастира, изградње цркви и отварања народних (српско-православних) школа. То је време (непосредно после ослобађања турског ропства) када долази до јачања верске и националне свести српског народа и почињу да се граде цркве и српско-православне школе. Срби нису били задовољни државним школама, забринути за верско и национално васпитање младих, пошто у државним (комуналним) школама није било ни спомена о српској историји, а језик се називао *босанским*. Због тога је српски народ сам градио и издржавао своје, српско-православне, школе преко православних црквених општина. Православне црквене општине у Босни и Херцеговини имале су одређену врсту аутономије још под турском влашћу и део својих приходе трошили су, сем за црквене и хуманитарне потребе, и за издржавање својих српских школа, схватајући значај образовања за суштински напредак сопственог народа.

Међутим, тај толерантнији период није дуго трајало, јер су се аустроугарске власти уплашиле те неочекиване активности српског становништва у Босни и Херцеговини и промениле су према њима своју политику толерантности која је у почетку постојала. Знајући да српске школе, издржавају православне црквене општине, те да су оне постале седишта националног васпитања, аустројске власти настоје да рад ових општина отежају или онемогуће и на тај начин српске школе реше извора финансирања.

Аустроугарска власт упорно покушава да у Босни и Херцеговини створе синтетичку – босанску (бошњачку) нацију. Прво се међу босанскохерцеговачким муслиманима настоји афирмисати босанско народно име, босанска народност и босански патриотизам, како би они постали отпорни према хрватској, а нарочито српској

националној идеологији. Окупациона аустроугарска власт оличена у Бењамину Калају планирала је да после тога шири бошњаштво међу православцима и римокатолицима у Босни и Херцеговини.

Познати наш историчар, Владимир Ћоровић (у књизи: *Босна и Херцеговина*) истиче да су главне црте аустроугарске владавине у Босни и Херцеговини биле: гушење националне свести и упорно настојање да се створи вештачка бошњачка нација, те систематско постицање верске подвојености и суревњивости. Између осталог он пише: *Главна намера окупационе власти, нарочито у време док је на њеној врховној управи био, за пуних двадесет година (1883-1903), заједнички министар финансија, Бењамин Калај, писац једне Историје српског народа и некронисани краљ Босне, беше та, да у Босни угуши свест о националној припадности њеног становништва. Он је хтео да покида све везе између браће с једне и с друге стране реке и да затре и помисао о народном јединству. Ради тога се за језик укида назив српски, а уводи се босански; ради тога се ствара посебна босанска застава. Српске књиге и новине, које имају ма какво национално обележје, бивају забрањиване; свака јавна реч дуго времена унапред спречавана. С планом се негује босански патриотизам, у нади, да ће се код света јавити старе сепаристичке склоности. То је доба, кад влада покреће и издржава лист Бошњак, упућен нарочито муслиманима, које је на сваки начин требало одвојити од српског утицаја; и кад издаје службене календар истог имена. Иако се касније у том правцу морало скретати, јер се видело да је национална свест била већ дубоко укоренења у народу, ипак се, у основи, прави национализам увек сматрао као нешто антидржавно. У штампаној осуди са велеиздајничког процеса у Бањој Луци 1916. године самом писцу ове књиге уписује се у грех што “сматра српски народ Босне и Херцеговине као део српског народа краљевине Србије.”*

Друга главна црта аустријског управног система у Босни било је систематско подржавање суревњивости и узајамне борбе између појединих елемената у земљи. Турска је сатирала народ физички, Аустрија духовно. Она је тровала људе узајамним неповерењем и злурадошћу. Над завађеним није никад тешко владати

и она је, свесна тога, из те максиме створила државни принцип. У сваку заједницу између православних и муслимана или између Срба и Хрвата бацала је одмах семе раздора, свеједно у ком облику. Као оруђе служио им је дуго времена ред језуита, који је са њом и дошао у Босну. Заслужни фрањевци, који су стотинама година били на бранику католичке цркве у земљи и имали да подносе тешке прогоне од турских кесеџија, били су гурнути у позадину, јер су као домаћи људи водили много обзира према својим суграђанима друге вере. Језуити су главни носиоци бечке политике; верски су нетрпељиви, чак и агресивни; национално су искључиви. Изгледа да нема силе која би их могла потиснути. Најгори њихови поступци, који отворено газе законе и изазивају против себе гнев иновераца, остају без казне. Створивши неморално начело да циљ оправдава средство они су у нашу средину уносили једну вековима и васпитањем разрађену препреденост, која је могла да буде само на штету општег националног морала.

Отпор према новом окупатору зближава Србе и муслимане. Све већи број муслимана, нарочито интелектуалаца, преиспитују прошлост и сећа се свога српског порекла, те јавно исказују своја српска опредељења. У томе предњаче муслимански интелектуалци који живе у Босни и Херцеговини, али и у иностранству (највећи број у Цариграду), као што су: Осман Ђикић, Мехмед Али-паша Ризванбеговић, Авдо Карабеговић - Србин, Авдо Карабеговић Хасанбегов, Дервиш-бег и Јусуф-бег Љубовић, Мехмед-бег и Риза-бег Капетановић, Адем Бркић, Омер-бег Сулејманпашаић, Осман Мазхар-паша Ченгић, Халид-бег Ресулбеговић, Мехмед-бег Јајчанин, Бећир-ага Бихорац, Омер-ага Плава, Емин-ага Травничанин, Фехми-ефендија Шабић, Шефкет-ефендија Алићехајић, Сулејман-ефендија Фалацић и многи други.

Велика заслуга, што је знатан број муслимана (али и један број католика) јавно изражавао своје српско порекло и опредељење, сигурно припада Друштву Свети Сава које је основано 1886. године и које је свој рад заснивало на широко схваћеном појму Српства, по коме вера на мора бити основни предуслов припадности српској нацији. Друштво је радило под начелом: *Брат је мио које вере био.*

Аустроугарске власти су упорно покушавали да то неутралишу тезом да *Српства нема изван православља* коју су на суптилан начин стално пласирали.

Идеје и програмска начела *Друштва Свети Сава* прихватили су, одмах по оснивању, и српски листови који су излазили у Босни и Херцеговини, а међу којима предњаче сарајевска *Босанска вила* (покренули га 1885. година, и уређивали, двојица пречанских учитеља – Божидар Никашиновић и Никола Шумоња, а када их је аустроугарска власт уклонила (1887) уредник је Никола Кашиковић све до Првог светског рата) и мостарска *Зора* (излазио у периоду 1890–1901, а уредници су били Алекса Шантић и Светозар Ћоровић). У овим листовима своје радове објављује и већи број српских књижевника муслиманске вероисповести, као што су: Осман Ђикић, Авдо Карабеговић - Србин, Шаћир и Авдо Карабеговић - Хасанбегов, Омер-бег Сулејманпашић, Мехмед-бег и Риза-бег Капетановић, Мустафа Хилми Мухибић, Салих Казазовић, Али Риза Даутовић, Хакија Темин, Сејфудин Кемура и други.

Као илустрацију овде наводимо две песме под називом *Српству* које су објављене у листовима *Босанска вила* и *Зора*. Авдо Карабеговић у својој 17. години, као царски питомац у царском лицеју, у Цариграду пише своју прву песму која је објављена у *Босанској вили* 1896. године, а потписује је као *С. Авдо. Карабеговић*.

СРПСТВУ

*Сјећам те се роде драги,
Сваког дана, сваког часа,
Твоја срећа, твоја слава,
Моје груди заталаса.*

*Те ми ова прва пјесма
Теби лети роде мио,
Па те грли, па те љуби
И шапће ти: срећан био !*

А знадеш ли, роде мили,
Ђе је твоја срећа, слава ?
Наша љубав, слога наша
То је твоја срећа права.

Па нека нам то цвијеће
Широм Босне цвјета, мири,
Нек се слога, љубав братска
Међ тровјерном браћом шири.

Нек душману око стане,
Као што му стати мора,
Гледајући ђе из слоге
Моме роду свиће зора.

Нешто касније, такође, у *Босанској вили* (1900) објавио је песму *Ох, та љубим те...* коју је послао из Будимпеште (из војног затвора у Пешти) и потписао као *Србин Авдо Карабеговић* и на крају нагласио: “У потпису, никакве фалсификације нема”.

На насловној страни мостарске *Зоре* из фебруара 1897. године објављена је песма *Омер - бега Сулејманпашића* под истим називом:

СРПСТВУ

Из мог срца, из племених груди,
Из уздаха, из душе, из снова,
Теби Српство, моја срећо драга,
Лети, сво, лака пјесма ова!

Ти си небо пред којијем падам,
И његовом величанству дивим,
Теби срце, крв, мисли и душа
Отимљу се с усхићењем живим.

Ти ми дајеш крила соколова,
 Ти ме дижеш тамо под облаке,
 С те висине гледам прошлост твоју,
 Гледам славу и твоје јунаке;

Гледам диве под калпаком сјајним,
 На калпаку перјанице вите –
 По плећима смјелих барјактара
 Ударају оне златне ките!

Гледам, гледам, па им летим живо,
 Браћу љубим у јуначка чела,
 А из ока, од среће и миља,
 Отимље се једна суза врела,

Суза чиста; суза душе моје,
 Суза, што ме милом братству веже,
 Суза вјерна љубави и крви,
 Теби, Српство, што ме вјечно стеже!

Треба истаћи да и поред огромног настојања аустроугарских власти да - и тезом како *изван православља нема српства* - заустави ширење идеје српства међу Србима католичке и муслиманске вероисповести, све већи број католика, а нарочито муслиманских интелектуалаца, за време аустроугарске окупације у Босни и Херцеговини, јавно манифестује своје српство. Нажалост историјски догађаји који су наступили после Првог светског рата и стварање заједничке југословенске државе потиснули су идеју српства и у први план избацили југословенство, па су многи босанскохерцеговачки католици и муслимани српског порекла своје српство утапали у југословенство. После Другог светског рата Босна и Херцеговина постаје једна од федералних република југословенске државе, а нешто касније, за време комунистичког режима, озваничена је и посебна муслиманска нација, која ће у време Грађанског рата у Босни и Херцеговини (1992-1995) бити преименована у бошњачку.

У том периоду само мањи број босанскохерцеговачких муслимана и католика јавно манифестује своје српско порекло и припадност српском народу, али су то и најугледнији представници тог дела српског корпуса - поред већ споменутог књижевника Меше Селимовића, то је нобеловац Иво Андрић.

У настојању да створе синтетичку нацију аустроугарске власти забрањују све националне покрете, а у државним основним школама деца се уче босанском етничком идентитету. Однос аустроугарских власти према најбројнијем (српском) становништву Босне и Херцеговине које је још из турских времена било отпорно на притиске и имало изграђену националну свест, изазвало је јаке реакције и многе православне црквене општине крећу 1896. године у одлучну борбу за своју верско-просветну (црквено-школску) аутономију. Српски народни представници се организују и воде веома упорну и бескомпромисну борбу за верско-просветну аутономију Срба у Аустроугарској монархији.

Испод фотографије која је објављена у часопису *Нова искра* (бр 2 из 1901. године) имамо и списак српских првака на збору у Сарајеву 1899. године. Изнад њиховог групног снимка пише: *Српски народни представници из Босне и Херцеговине у борби за верско-просветну аутономију Срба у Аустроугарској монархији*, а испод су наведена њихова имена и места из којих су. На том списку, међу српским народним представницима, је и свештеник Коста Г. Душанић из Прибинића (испод фотографије пише Прибињић како су мештани, све до скоро, називали своје место).

На тој историјски веома вредној фотографији налазе се следећа свештена лица: Стево Трифковић - Сарајево, Лука Чупић - Сарајево, Михаило Јовичић - Брчки, Јован Врањешевећ - Добој, Хаџи Теодор Илић - Тешањ, Владимир Пејовић - Маглај, Јован Пећанац - Варџар Вакуф, Ђорђе Поповић - Купрес, Миле Хаџи Попадић - Кључ, Стојан Врањешевећ - Б. Нови, Душан Кеџман - Б. Костајница, Коста Душанић - Прибињић, Јефрем Станковић - Чечава, Перо Максимовић - Трново, Лазар Марковић - Мачковац, Никола Шкорић - Вршани, Димитрије Лукић - Бијела, и Стојан Тркуља - Језеро, као и трговци и друга лица: Глигорије М. Јефта-

новић - Сарајево, Стјепо Сршкић - Сарајево, Перо Шантић - Мостар, Војислав Шоле - Мостар, Стеван Ковачевић - Брчки, Јефто Костић - Брчки, Симо Јовановић - Бијељина, Лазо Јовановић - Д. Тузла, Васо Црногорчевић - Д. Тузла, Стеван Николић - Зворник, Симо Танасић - Добој, Ристо Јовичић - Модрича, Никола Цикота - Дубица (Модрича), Коста Максимовић - Б. Шамац, Тосије Станић - Градачац, Михаило Хаџи Стевић - Грачаница, Милан Илић - Маглај, Јован Ковачевић - Дервента, Миле Петровић - Кључ, Јово Насриловић - Гламоч, Ристо Павловић - Сански Мост, Ристо Кондић - Приједор, Лазар Милиновић - Приједор, Богдан Милановић - Б. Петровац, Перо Дрљача - Б. Нови, Јово Штековић - Б. Нови, Јанко Милосављевић - Б. Дубица, Симо Малић - Градишка, Коста Кујунџић - Лијевно, Перо Ждеро - Лијевно, Дамјан Плавшић - Високо, Перо Лалић - Столац, Гавро Попадић - Коњиц, Илија Поповић - Чајниче, Мићо Којић - Рогатица, Јово Јокић - Власеница, Коста Јовичић - Бусовача, Стеван Перић - Бродац, Цвијетин Бобар - Јања, Годор Јовановић - Обудовац и Михаило Милојевић - Жупањац.

Српски народни представници предали су аустроугарским властима у Бечу, 25. новембра 1896. године, свој први меморандум, у коме набрајају све повреде старих права од стране аустроугарске власти, и траже аутономију српске православне цркве, те рад српско-православних школа. Пошто њихова настојања у Бечу нису уродила плодом они су упутили цариградској патријаршији (1898. године) предлог као основу како да се регулише верско-просветна аутономија Срба у Аустроугарској монархији. Уз тај предлог указано је на опасност од римокатоличке пропаганде у Босни и Херцеговини. Основне тачке предлога биле су: владике бира свештеничко-народни сабор, а потврђује их цариградски патријарх; свештенике бирају црквене општине, а потврђују их митрополити; црквене општине могу да оснивају и издржавају српско-православне школе; плате владикама и свештенству дају црквене општине; свештенство самостално уређује духовне судове и решава важнија црквена питања.

Аустроугарска власт је 1902. године хтела октроисати црквено-школску уредбу без питања српских првака, који тај покушај

на време ометоше и у Цариград код патријарха Јоакима III послаше своју делегацију (прото Хаџи Теодор Илић, свештеник Стево Трифковић и Григорије Јефтановић). Патријарх Јоаким III подржа њихове захтеве и у Сарајево упути свога секретара Јона који са српским народним првацима састави нацрт црквено-школске уредбе.

Аустроугарске власти су отезале са давањем сагласности на урађени нацрт црквено-школске уредбе тражећи већи уплив власти у аутономна права православне цркве. Међутим, суочени са чврстим и јединственим ставом српских народних првака који су били на челу борбе за верско-просветну аутономију, аустријске власти су морале да уступку. Митрополити и српски народни прваци су 5. фебруара 1905. године потписали текст Уредбе, коју је 31. маја исте године одобрила цариградска патријаршија, а Франц Јосиф 31. јула (13. августа) 1905. године потврдио и прогласио као закон. Тако ће, на крају вишегодишња борба за аутономију српског народа дати резултате, те се од 1905. године могу поново да оснивају српско-православне школе, а уредбом је ограничено право мешања власти у послове цркве.

О борби Срба Босне и Херцеговине за верско-просветну или црквено-школску аутономију у оквиру Аустроугарске монархије можемо детаљније прочитати у књизи Боже Маџара *Покрет Срба Босне и Херцеговине за вјерско-просвјетну самоуправу*.

Још у току припрема Аустроугарске за окупацију Босне и Херцеговине у Бечу се полазило од чињенице да ће српски елеменат представљати главну опозициону снагу окупационом режиму. На ту околност упозорен је и генерал Филиповић у инструкцији добијеној од Царске војне канцеларије. Може се заиста рећи да је у српском народу аустроугарска управа имала сталног противника, пошто се сукобила са национално најсвеснијим елементом, чија је политичка свест још од почетка XIX века, кроз буне и устанке као и под утицајем са стране (Србија, Црна Гора, Русија), била веома развијена.

До сукоба са новим режимом дошло је најпре због захтева окупационе државне управе, која је хтела да стави све под своју контролу, што се директно косило са раније стеченим правима

Срба у области националног живота. Наиме, Срби – православни у Босни и Херцеговини добили су од увођења турских реформи 1856. године извесна права, која су се сводила на самоуправу у области црквеног и школског живота, што се проводило у оквиру црквено-школских општина. Статутима Цариградске патријаршије од 1862. године било је дозвољено да у управним црквеним пословима учествују и световна лица, што је отворило пут утицају народа, односно лаичког елемента на црквени, а уз то и на школски живот Срба. У току развоја црквено-школске општине су тако постале центри окупљања и договарања Срба о свим питањима друштвеног и политичког живота, што се показало нарочито у устанку 1875. године.

Највећи удар у смислу укидања верско-просветне самоуправе Срба било је доношење Конвенције о привременом уређењу Православне цркве у Босни и Херцеговини склопљене између Цариградске патријаршије и Аустроугарске 1880. године. Тиме је одређен и статус ове цркве на начин како је највише одговарало аустроугарским политичким циљевима. Конвенција је, не само због својих одредаба по којима је у прерогатив владара прешло именовање митрополита него и због начина како је донесена, довела до продубљавања неповерења. Све је то отворило пут новим сукобима, јер је аустроугарска управа наставила са ограничавањем и укидањем стечених и већ у обичај претворених права српског народа да аутономно управља црквеним и школским пословима, бира свештенике и учитеље, оснива школе и управља са њима и слично и то све без уплитања државе.

Режим је за митрополите тражио поуздане људе, али је први такав покушај са Савом Косановићем пропао, јер он није могао као дабробосански митрополит да се потпуно потчини вољи Калајеве деспотске владе, па је 1885. године дао оставку. Слична борба вођена је и за слободан избор учитеља, јер је Влада прописала обавезу да учитељи морају добити одобрење за рад на конфесионалним школама. Посебно ваља истаћи да је у многим местима (Мостар, Бањалука, Бијељина и др.) дошло до оштрог сукоба око употребе националног српског назива за школе, општине и слично, јер је

власт, у складу са Калајевом националном политиком, забрањивала употребу националног имена.

Питања због којих се српска опозиција сукобљавала са влашћу још од почетка окупационе управе прелази, и у овој фази, оквире црквене и просветне борбе јер по начину како се та борба води и ко јој стоји на челу ово је био национални покрет за очување раније стечених и обезбеђења нових националних и политичких права.

Заједнички наступ представника Срба у Бечу у децембру 1896. године и предаја првог царског меморандума, формирање вођства покрета које наступа у име Срба у Босни и Херцеговини, захтеви за потпуном самоуправом црквено-школских општина, одбијање било каквог надзора државе над верским и школским животом и слично, забринули су режим који је у том видео покушај стварања “државе у држави” па су стога, не само први него и остала три меморандума (предата касније - други меморандум 31.3.1987. године, трећи меморандум 25.5.1900. године, а четврти меморандум 5.6.1902. године) одбијени, а предузет је читав низ репресивних мера, између осталог распуштање три црквено-школске општине (Мостар, Сарајево и Ливно) хапшење и бојкот присталица покрета и слично.

Иако је власт упорно тврдила да је овај покрет инициран и помаган споља (Србија, Црна Гора, Русија) ипак, документи говоре, да је он аутохтоно настао и да није имао званичне подршке ни једне од наведених држава. Истина је само да је покрет изазвао симпатије код Словена и код опозиционе словенске штампе у Монархији, као и да је примао извесну материјалну помоћ од Србије, али је ипак изостајала одлучна подршка било које стране државе.

Резултати дугогодишње борбе за верску и просветну аутономију ипак су резултирали *Уредбом о управи црквених и школских послова српско-православних епархија у Босни и Херцеговини* коју је санкционисао цар 1905. године. Уредбом је обезбеђена знатна самосталност црквено-школских општина, па је Православна црква у Босни и Херцеговини добила своју организацију, почев од општина преко епархијских савета до централног органа – *Великог управног и просветног савета*, који је обједињавао ову организацију. Такође је, иако под државним надзором, обезбеђен развој

конфесионалних школа. Уредба је представљала до тада први акт са законском снагом који је донесен уз учешће народа. Уредба је била на снази до 1914. године, када је укинута уз образложење да је крива за развој националне самосвести код Срба и да су органи црквене и школске самоуправе, свештенство и учитељи, носиоци непријатељске пропаганде против Аустроугарске.

Уредбом су остварена и два крупна начела која су постављена још у првом царском меморандуму, а то су: да народ сам уређује и управља својим верско-просветним стварима и да то остварује кроз такву организацију која, представљена Великим управним и просветним саветом и Вишим духовним судом чини једну заједницу, која обухвата све припаднике православне вере у Босни и Херцеговини. У институционалном смислу таква заједница до тада уопште није постојала.

У резултате борбе за црквено-школску самоуправу треба такође убројати и чињеницу да је она политизовала српске масе и створила јаку опозицију режиму, о чему је апсолутистичка Калајева управа морала да води рачуна па и да се коригује. Политички живот Срба постаје почетком XX века разуђенији и одвија се на више фронтова, уперених против истог непријатеља, али су циљеви борбе појединих друштвених група различити. Свака има свој програм националне борбе.

Аутомни покрет је несумљиво утврдио пут за даљу националну борбу Срба, на чело које долази прва генерација српске интелигенције, одлучна и спремна да тај уски простор прошири на цео друштвено-политички и економски живот. Сељаци су у борби за своје захтеве самостално наступали и њихови аграрни меморандуми представљају по свом садржају скуп захтева који се сасвим разликује од оних које су вође покрета тражили у својим меморандумима. Шта више и трећи политички фактор из редова српског народа – студентска омладина у Бечу, почетком XX века такође самостално наступа. Њихов меморандум аустроугарским делегацијама поставља далеко шири круг проблема босанско-херцеговачког друштва у односу на аутономни покрет.

Резултате борбе за црквено-школску самоуправу не могу се ценити једино на основу Уредбе. Можда је значајнији резултат тог покрета што је покренуо добар део српског народа у борбу против апсолутистичког режима и развио на тај начин политичку свест, која је резултирала тиме да се за цело време окупације већина српског народа није мирила са режимом туђинске власти, него му се опирала на разне начине.

Као резултат борбе српског народа за верско-просветну аутономију Уредбом из 1905. године било је допуштено отварање српско-православних школа које су издржавале црквено-школске општине, пошто су се Срби бојали (из верских и националних разлога) да шаљу своју децу у државне (комуналне) школе. Сва кључна питања српско-православних школа (грађење и отварање школе, избор и издржавање учитеља, наставни програми са неопходним верско-националним садржајима) решена су споменутом аутономном борбом и Уредбом из 1905. године. Ове школе биле су сличне црквено-приходским школама које су постојале у Русији.

За само неколико година (од 1905. до 1914) у Босни и Херцеговини основано је 120 основних српско-православних школа (једна од првих била је школа у Прибинићу) што је у знатној мери допринело смањењу огромне неписмености становништва Босне и Херцеговине. Како пише Митар Папић (у књизи: *Школство у Босни и Херцеговини 1918-1941*) државне (комуналне) школе су отворане и програмски усмераване према општим циљевима државе. Није се радило о подизању такве школске мреже чији би циљ био обухватање све деце дорасле за школу. Школе су отворане споро и само у толикој мери у којој би задовољиле потребе за најнужнијим писменим кадром, који се и укључивао у занатство, нижу администрацију и индустрију која се почела развијати. Пре аустроугарске окупације нису вођени статистички подаци о школама и стању писмености, али се претпоставља да је окупација затекла нешто више од 3% писменог становништва. За четрдесет година владавине, упркос хвалисању и истицању на међународним скуповима и изложбама културне мисије у овим крајевима, број писмени се није подигао ни за пуних 9%.

Уредба из 1905. године била је врло важна за српску цркву и српско-православну школу у Босни и Херцеговини, али и за целокупан српски народ, и имаће далекосежне позитивне последице, као што ће време касније показати.

Српско-православне школе у Босни и Херцеговини затворене су, од стране аустроугарских власти, после Видовданског атентата у Сарајеву 1914. године. Момчило Спасојевић (*Српско-православне школе у Тешњу*) објавио је рукописне белешке тадашњег ученика Косте Керића, у којима он (о 28.6.1914. године) пише: *Био је изузетно спаран дан. Док смо пред учитељом Пером Милошевићем и Школским одбором полагали завршне испите у Сарајеву се десило атентат. Почела је да пада јака киша, био је пролом облака. И тек што су последњи ђаци напустили школску зграду жандарми су је већ печатали под изговором да је "опасна и разорна по Царевину"*.

У Првом светском рату Аустроугарска врши мобилизацију војних обвезника. Мештане Прибинића мобилише у Трећу БиХ регименту са седиштем у Тузли и потом их шаље на разне фронтове - пре свега руски, српски и италијански. Старији брат мога деде Јована - Михаило је био на српском, а његов млађи брат Илија на италијанском фронту.

Велики родољуб и хроничар Прибинића, Бошко Мишић, забележио је мештане Прибинића - Солунске добровољце, као и оне који су погинули у Првом светском рату.

Погинули у Првом светском рату мештани Прибинића су: Михаило В. Душанић, Недо Душанић, Душан Поповић, Васкрсије Крунић, Ђорђе П. Јотић, Филип Момчиловић, Васкрсије Ј. Боштрунић, Никола Вуковић, Станко Малић, Теодор В. Грабовац, Тривун Миладић, Тодор Т. Миладић.

Солунски добровољци из Прибинића су:

Богдан Д. Арсенић, Петар Т. Бабић, Ђорђе В. Грабовац, Петар И. Душанић, Лазар В. Илинчић, Лука А. Јотић, Лука С. Каламанда, Игњо Ј. Марковић, Лазар Л. Миладић, Лука Л. Митровић, Јово Н. Мишић, Митар Ј. Попадић, Дујак С. Поповић, Спасоје Ђ. Шкиљић.

Мештани Прибинића су, својим Солунцима и погинулим у Првом светском рату, подигли споменик (који је порушен од окупатора 1941. године) на коме је писало:

*Био је фронт Солунски
А ови Прибинци били су Тамо далеко
Знали су да Тамо далеко морају бити
Тамо су се борили за Отаџбину
Нека им је вечна слава и хвала*

Њихови Прибинци

Крај Првог светског рата и нову државу - Краљевину на чијем је челу био српски краљ, мештани Прибинића дочекали су са великим одушевљењем.

5. ОБНОВА МАНАСТИРА ЛИПЉЕ

Манастир Липље је један од старијих српских манастира на територији Босне и Херцеговине, основан у XIII веку. Мада у натпису уклесаном у лунети западног портала манастирске цркве пише да га је подигао Свети Сава 1219. године, *(Године 1879. храм Благовјешченија пресвјатија Богородице присно дјеви Марији, задужбина Саве Немањића од 1219. год, обнови га Јосо Максимовић неимар и народни предводители јереј поп Коста Душанић пред народом, Илија Вуковић, јереј поп Ристо Јунгић са свим народом.)* вероватније је да је манастир Липље подигао краљ Драгутин који је нешто касније (1282-1321) владао овим подручјем. Пошто је и краљ Драгутин из династије Немањић у народном предању се подицање манастира везивало за најпознатијег од Немањића – Светог Саву.

Средином XIX века, приликом обнове манастира Липље пронађен је и манастирски печат који потврђује да су овај манастир подигли Немањићи. У заоставштини проте Стевана К. Душанића пише: *Када се приступило откопавању манастирских зидина пронађен је манастирски печат на коме је био натпис да су манастир саградили Немањићи. Бањалучанин Ристо Јунгић, звани поп Пулија, однео је тај печат у Бањалуку да га преда на чување црквеној општини. О томе, 1892. године, пише Јован Новаковић у Б-Х Источнику (О манастиру Липље и његовом имену) и наводи да се печат налази код српско-православне црквено-школске општине у Бањалуци на сачувању.*

Овај манастир, као и суседни манастир Ступље, крајем XVII века били су од стране Турака (после пораза Аустрије у аустријско-турском рату) до темеља срушени и тада се целокупно становништво овог краја преселило преко Саве на подручје данашње Славоније. Са народом је избегло и шест преживелих калуђера манастира Липље и Ступље - *Арсеније, Атанасије, Сава, Максим,*

Теофил и Теодосије – који су нашли уточиште у манастиру Ораховица (код Славонске Пожеге) крајем XVII века, где су са собом донели и неколико књига. Познато је да је манастир Липље у средњем веку имао значајну преписивачку радионицу.

Манастир Ступље је био тако уништен да се вековима није тачно знало где се налазио, док су од манастира Липље остали темељи и развалине и ту су се обављала богослужења и скупуљали *путујући* или *лутајући* калуђери и свештеници. Путујући свештеници су у турско време, када је постојало мало цркава и манастира, служили свету литургију по разним местима, такозваним збориштима. Обично би се за то изабрала места за које се зна да су ту некада биле цркве или манастири, али и друга места која су због свога положаја, приступачности и заклоњености била народу омиљена. Најпознатије збориште било је у Липљу на месту разрушеног манастира али и на више других места у суседним селима. Путујући свештеници на тим местима би служили свету литургију (или како су наши преци говорили “држали молитве под чадорима”).

До обнове манастира Липље долази у XIX веку. Турске власти нису дуго дозвољавале подизање цркава на подручју липљанске и прибинишке парохије. До тога долази тек пред крај турске владавине када, због учесталих побуна српског становништва у Босни и Херцеговини и поучена искуством српског становништва у Србији и Црној Гори који се ослобађају турског јарма, турске власти поново почињу да одобравају дозволе за обнову манастира и изградњу цркава. У то време су и виђенији мештани села Прибинића и Липља, на челу са Гавром Л. Душанићем, поднели молбу (преко митрополита сарајевског Игњатија и Цариградске патријаршије) да им турски султан дозволи изградњу цркве на развалинама манастира Липље, те у Прибинићу где се раније налазио (како се тада мислило) средњовековни манастир Ступље.

Одувек се знало (према старим записима и по народном предању) да се манастир Ступље налазио недалеко од манастира Липља. Све до 1994. године када су у месту Горњи Вијачани на локалитету Црквешта (од манастира Липље то је удаљено 12 километара ваздушном линијом, а повезано је и 20 километарским

макадамским путем који иде уз ток реке Укрине и Бистрице) откопани темељи манастирске цркве, а три године потом и темељи конака и других пратећих зграда манастирског комплекса, није се тачно знало где се налазио средњовековни манастир Ступље. Откопани темељи манастира Ступље показују да је овај манастир “близанац” манастира Рача који је подигао краљ Драгутин, што је још један доказ основаности предања да су манастире Липље и Ступље подигли Немањићи, односно краљ Драгутин који је владао на овим просторима.

До тада су постојале разне претпоставке где се тачно налазио манастир Ступље. Учитељ Петар Богуновић, који је у Прибинићу и Теслићу радио између два светска рата, написао је и објавио о томе опширан чланак (*Сједиште манастира Ступље*) у коме, на крају каже: *Из свих ових претпоставака можемо закључити, да је манастир Ступље, звано Ступе, савременик манастира Липља, а посвећен Св. Архангалу Михајлу, био на месту данашње Црквине, у горњем току Велике Усоре, на територију, парохије бјелобучке — данашње Блатничке општине, среза теслићког, бановине Врбаске. Са друге стране, прота Стеван К. Душанић у Летопису о локалитету истог манастира пише: Ступље је подигнуто на извору воде Царевце, где су данас куће Садиковића, крај друма који води преко села Прибинића за Бања Луку... Манастир Ступље доби у баштину, ради свога издржавања, шуме: Дубраву, Шабјковац и Крњин са многим барокосницама и ораоницама. И дан данас постоје манастирске баре и њиве у селима Чечава, Укрњица и Растуша. За време турско-аустријских ратова под крај XVII века беше од Турака спалени манастири Липље и Ступље, а њихови калуђери побијени, сем једног мањег броја, који успе да се преко Саве пребаци у Славонију у манастир Ораховицу, где пренесоше један део манастирских књига и утвари.... На развалинама манастира Ступља није се могао народ сакупљати, као што је то чинио код порушеног и поплаљеног манастира Липље, јер је манастирско добро било запоседнуто неверницима. С тога је свет ишао на молитву Вруничкој цркви и поменутих развалинама манастира Липља, јер су то била најближа освећена места и молитвена сабиралишта.*

Када су стигле дозволе (фермани) од турског султана за градњу цркви у Прибинићу (1857) и Липљу (1858), прво се приступило обнови манастирске цркве у Липљу, где су постојали темељи разрушене манастирске цркве. Обновом манастира Липље су руководили свештеник Коста Душанић, Илија Вуковић и Ристо Јунгић. Нестабилно стање у време градње манастира доводио је до тога да је он често био изложен нападима одметничких банди и радови на обнови су били прекидани. Тако да су радови на обнови манастирске цркве у Липљу завршени тек 1879. године, или како то пише прота Стеван К. Душанић *по швапској окупацији Босне и Херцеговине*.

Од тада манастир служи као мирска (парохијска) црква, а прота Коста Душанић је парох липљански и прибинићки. Касније ће га у манастиру Липље наследити његов зет – свештеник Ристо Вуковић. Свештеник Ристо Вуковић је завршио Рељевску богословију и са Јованком Душанић (кћерком проте Косте Г. Душанића) подигао је дванаесторо деце. У манастиру Липљу остао је све до Другог светског рата када је с породицом био одведен у цапрашки логор из кога је са осталим свештенством пребачен у Србију, где је и умро (2.11.1942. године у Врњачкој Бањи).

Након 270 година у Липљу је поново 1965. године, упаљено кандило монашког општежића и за в.д. настојатеља постављен је јеромонах Јустин Пантић. Прво монашење обављено је 1967. године.

Од тада је доста урађено како на материјалном тако и на духовном јачању манастира Липље: 1984. године освећена је генерално обновљена манастирска црква; 1986. године освећен је нови каменом зидани звоник и још једно набављено звоно; 1988. године освећени су темељи новог конака, а 1989. године објекат је стављен под кров; 1990. године изграђен је водовод у дужини од 1600 м и сазидана камена чесма у манастирском дворишту и исте године освећена; 1991. године освећени су темељи манастирске трпезарије и објекат у току године стављен под кров; у току Грађанског рата (1992-1995) урађени су потпорни зидови и камена ограда око манастира; 1994. године освећена чесма у манастирском дворишту; 1996. године освећена летња кухиња и трпезарија са ладаром у углу

манастирског дворишта, те народна трпезарија; 1997. године у манастирском конаку освећена капела посвећена св. Николају у присуству три епископа (бањалучког Јефрема, зворничко - тузланског Василија и аустралијског Лонгина); 1998. године, у присуству два епископа (бањалучког Јефрема и сремског Василија), неколико свештеника и огромног броја верника, Његова Светост Патријарх Српске православне цркве, господин Павле осветио је манастирски конак; 1999. године освећено је треће звоно у звонику; 2000. године освећена велика народна "ладара" испред манастирског дворишта (120 места); 2001. године освећени темељи манастирске ризнице и библиотеке; 2003. године освећен нови иконостас (орак у дуборезу по узору из XVI века) у манастирској цркви. Иконостас је један од највећих и најлепших, до тада, израђених у манастиру Тврдош.

Поред материјалне обнове манастир живи и својим духовним животом. Свакога дана спужи се вечерње и јутрење, а литургија недељом и празником. Акатист Пресветој Богородици чита се сваки дан у подне пред чудотворном иконом Мајке Божије.

Од 1989. године манастир је ставропигија Епископа бањалучког, који је и пострижник манастира Липља, те братство поред Епископа сачињава отац Теофан, Доситеј, Стефан, Јован и Платон, монахиња Февронија и искушеници Војислав и Огњен.

Нагласимо, такође, и да су ранија два искушеника манастира Липље данас монаси у манастиру Хиландар на Светој Гори. Отац Никодим (Ђукић) је монах у Испосници Светог Саве у Кареји, а отац Сава (Квргић) је економ манастира Хиландар.

Главни манастирски сабори у току године су: Благовести - манастирска слава, Петровске покладе - пољске молитве, недеља по Илиндану - годишњица најновије обнове манастира уједно и најмасовнији сабор, Покров Пресвете Богородице, Божић као и Св. Сава.

6. ЦРКВА И ПРВИ СВЕШТЕНИЦИ У ПРИБИНИЋУ

Када је завршена изградња манастирске цркве у Лишљу почињу припреме за изградњу цркве у Прибинићу. За изградњу цркве у Прибинићу раније је (1857) добијена и дозвола – ферман од турског султана.

У заоставштини проте Стевана К. Душанића постоји фотокопија фермана турског султана за градњу цркве у Прибинићу као и превод истог. Прота Стеван пише: *Овај ферман (дозволу) је, на моју молбу и то за јагње, превео мујезин Шеријатске школе у Тешњу 1907. године. На моју жељу да се потпише на преводу он ме је замолио нека то остане у тајни, како то не би дознао Швабо – пошто га могу лишити службе. “Али треба да знаш - рече ми мујезин - да је превод тачан, а мој потпис је неважан.”*

Тај превод дозволе (фермана) турског султана за изградњу цркве у Прибинићу гласи:

Наше царско Величанство

*Гази Султан Абдул Мецихан син Гази Султана Махмуда II
Велеможном господину другог степена бањалучком кајмакаму,
Моме заступнику, велеученом и пресвјетломе тешањском
кадији и муфтији,*

*Благорадном господину начелнику среза тешањског
и угледницима града тешањског*

НЕКА ЈЕ НА ЗНАЊЕ

У бањалучком округу, а у тешањском срезу становници села Прибинића будући да су моји вјерни поданици, вјере православне, а немају своје богомоље у којој би се Богу молили и служили свету службу, то су преко стамболске православне Патријаршије затражили нашу царску дозволу за градњу цркве, у дужину 25, у ширину 16 и у висину 19 аршима, под именом АЈА ЈОРГИ (Свети Ђорђе).

Те пошто ја желим да свим мојим поданицима, без разлике у вјеро-исповести, буде у сваком погледу право и праведно и то оним поданицима који су мени покорни и признају подаништво и још ако се буде поменута црква правила на земљи ораници или косници, да се учитавају царска права, те да се израчуна десетина која би се могла са тог земљишта примити и то к нама доставити. Даклем, при градњи речене цркве нека не буде никоме никакве штете, пошто налаже моја царска праведност, то ја додељујем дозволу за градњу поменуте цркве и у погледу тога завјетујем моју царску одлуку.

Ви: кајмакаму, кадија, муфтија и сви горе упоменути, пошто вам буде овај мој Ферман познат, пазите при градњи поменуте цркве да муслиманима не буде никакве штете, да се са никоје стране не омета и спречава градња 25 у дужину, 16 у ширину и 19 аршима у висину, и треба пазити да не буде већа него што је назначено и дозвољено. Ако се случајно буде правила на земљи ораници или косници од те земље ће се узимати порез те мени јавити.

Чувајте се да не би што противно урадили овоме што је у мојој царској дозволи наведено, то знајте и само се на моју заповест ослањајте.

Писано у средини месеца Реби ул-ахира, године 1274.

У мојој резиденцији, богомштићеној Костантинији.

Ми, Цар Гази Султан Абдул Мецихан син Гази Султана Махмуда II (својеручно).

Међутим, нове аустроугарске власти не признају ову дозволу (ферман) за градњу цркве у Прибинићу добијену од турског султана. Прота Стеван пише: Швабе сада траже да се гради само дрвена црква, а не зидана – од тврдога материјала. Делегација парохијана одлази код Среског поглавника у Тешањ са молбом да дозволи градњу зидане цркве. Када смо могли манастир Липље градити од камена ми смо ради да и цркву у Прибинићу од камена подигнемо. На питање: Ко ће Вам за то дати паре? одговорише: Бог и наш свештеник Коста Душанић.

На крају је ипак 1899. године, после дугогодишњег одбијања, од аустроугарских власти добијена дозвола за градњу цркве у Прибинићу. Прота Стеван пише да пошто нису могли да граде

цркву на спаљеном месту манастира Ступље, јер су се ту населили Садиковићи, народ је хтео да се црква подигне у долини Велике Остружње, далеко од пута и жељезнице, јер је такво место згодније због сигурности како за саму цркву, тако и за народ који њој долази на молитву. Чак је и грађа била прикупљена и довожена на то место. На крају је решено да се црква гради у једној долини, где се речица Мала Остружња улива у Малу Усору, испод брега Бадиновца.

Сложни парохијани предвођени својим свештеником, протом Костом Г. Душанићем, завршили су изградње цркве, за - у та времена – веома кратак рок, и црква Светог цара Константина и Јелене би освећена на Свету Петку, следеће 1900. године. У заоставштини проте Стевана забележено је да су мештани масовно давали прилоге за изградњу цркве у Прибинићу. Као први прилог уписан је прилог Станише Јокића из Врућице, који је био ђак проте Косте. Станиша је на самрти дао 300-400 форинти завештање за цркву у Прибинићу, као свој прилог када се она буде подизала.

Градњом цркве руководио је прота Коста Г. Душанић, а неимар је био Симо Илић из Мале Буковине. Иконостас је радио Петровић из Тешња и стајао је 13.899 динара. Изградња је почела 1899. године, да би после само годину дана црква била завршена и освећена. При освећењу, које је извршио митрополит дабробосански Николај Мандић, црквени кум је био тежак Тошо Бабић из Прибинића.

Тада је на цркви у Прибинићу постављен натпис, који и сада постоји, а који гласи: *Во славу св. Тројице, Отца и Сина и св. Духа. Подиже овај храм свети, овдашњи српски народ са својим свештеником предводителјем Костом Душанићем. Поставише му темељ 1899. Довршен у славу св. Константина и царице Јелене 20.7.1900. Посвећен на св. Петку 14.10.1900. њ.в.пр. Николај Мандић.*

У Изводу из летописа парохије Прибинић и парохије Липље, који прота Стеван К. Душанић пише за време Другог светског рата у Аранђеловцу, наводи се да су, између осталих, храм у Прибинићу посетили после Ослобођења: *Његова Светост блаженоупокојени Патријарх Српски Варнава, Епископ жички Николај (Велимировић),*

епископ битолски Симеон (Поповић), а епископи бањалучко-бихаћки и зворничко-тузлански по неколико пута јер су обојица били архијереји дијецезани нашега краја.

Парохија у Прибинићу је до оснивања Бањалучке припадала Дабробосанској епархији, а данас она припада Зворничко-тузланској епархији.

Поп Коста Г. Душанић остао је на прибињској парохији до краја свог овоземаљског живота, када се преставио у Господу 1911. године. Пастирски и јеванђелиски живот прибињске парохије, која је обухватала осим Прибинића још и села: Перишић, Булетић, Очауш, Клупе и Гелиће, наставио је свештеник Стеван Душанић, син попа Косте, који такође на парохији остаје до краја живота 15.02.1957. године.

Од његове смрти до 1965. године, прибињску парохију опслужује теслићки свештеник отац Никола Мандић. На парохију 1965. године долази свештеник Недељко Поповић и остаје до 1966. године. Затим долази отац Драган Радоњић и остаје до 1972. године, када га замењује отац Стојан Јовановић до 1983. године. Отац Петар Параклис замењује оца Стојана и остаје у Прибинићу до 1985. године, када долази отац Митар Топаловић. Изградњом цркве у Булетићу (која припада прибињској парохији) од 2000. године ову парохију опслужују двојица свештеника и тада долази свештеник Душко Недић. Уместо свештеника Митра Топаловића од 2002. године прибињску парохију опслужује свештеник Драгиша Симић. Тако да данас прибињска парохија има два млада, веома агилна и у народу омиљена и поштована свештеника.

ПРВИ СВЕШТЕНИЦИ

Од момента када се преци садашњих становника Прибинића (у другој половини XVIII века) досељавају на ово подручје верске потребе за становнике Прибинића и околних места обавља путујући (лутајући) свештеник поп Горан - чукундед попа Косте Г. Душанића. После смрти попа Горана, па све до 1866. године,

када је Коста Г. Душанић, од стране митрополита сарајевског Игњатија рукоположен за свештеника (прибињског и липљанског), парохију у Прибинићу су опслуживали свештеници из Тешња (*Јово Миловановић, Хаџи Теодор Илић*), Врућице (*Илија Боснић, Лазар Ковачевић, Јово Квргић*), Чечаве (*Стојан Станковић, звани Шпица*), те *Милутин Радаковић*, лутајући калуђер манастира Гомионица, а липљанску парохију свештеници парохије из Шњеготине, Васиљ и Новак Попадић, свештеник Васиљ Поповић, калуђер Тодор Кнежевић, Симон Мајурић из Масловара, бањалучанин Ристо Јунгић, звани поп Пулија, те *Милутин Радаковић*, лутајући калуђер манастира Гомионица.

протојереј

Константин - Коста Г. Душанић

прота липљански и прибињски.

Коста Г. Душанић рођен је у Прибинићу 04.05.1835. године од оца Гавре и мајке Петре (звана Пеја), а умро је 09.09.1911. године у Прибинићу. Био је ожењен Савицом Ковачевић из Липља која је умрла на Мали Божић 1897. године.

Када је Коста имао десет година, његов отац Гавро ангажује учитеље који почињу да основној писмености уче његову децу, те још неколико дечака из Прибинића. У учењу Коста показује најбоље резултате - боље и од свога старијег брата Дујака - те отац полаже наду да ће управо Коста испунити завет предака и наставити, на кратко прекинуту, породичну свештеничку традицију.

Прота Стеван К. Душанић пише да је његов отац Коста образовање стицао код *путујућег учитеља Марка Миличића из Ранковића. Какво је знање Марко имао и од кога је то знање добио данас је то тешко знати. Зна се само толико, да је мога оца научио словенској писмености и слободном читању словенског буквара и његове "аз-буки", псалтира, часловца и мјесецословца (црквеног календара). То своје, од Марка стечено, знање мој је покојни отац касније продужио да усавршава код неког Ђорђије Петрановића,*

учитеља тешањског, а богославско знање стекао је у Бањој Луци код Васе Пелагића.

Један од првих ђака код Васе Пелагића у новооснованој Богословији у Бањалуци био је управо Коста Г. Душанић. Богословија и њен управник и предавач – Васо Пелагић одиграли су велику улогу у духовном препороду српског народа у Босни и Херцеговини шездесетих година XIX века. Бањалучка богословија била је несумњиво најугледнија српска школа у Босни и Херцеговини за време турског периода.

Васо Пелагић је рођен у Горњем Жабару (данас: Пелагићеву) код Брчког. Завршивши Богословију у Београду враћа се у Брчко где ради као учитељ основне школе. Убрзо долази у сукоб са турским властима и одлази у Србију, а касније у Русију где слуша предавања на универзитету у Петрограду и Москви. У Бањалуци је 1866. године основана Бањалучка богословска школа у којој је у почетку управник и једини наставник Васо Пелагић. Године 1867. он пише своме пријатељу у Београд (видети: *Народ, Мостар, 1908*): *Вама је познато да сам ја прошле године основао у име Божје, богословију или боље рећи под том фирмом народну школу у српско-босанској крајини, у Бања Луци, коју мислим, ако Бог да, са помоћу српских славних родољуба малим свеучилиштем учинити, да би народ све оно научити могао што је свима сталезима његовијем од преке потребно за његов живот и садашњи дух времена... и наша света начела распространимо да до добрих свештеника и учитеља дођемо... У оба разреда богословије имамо 29 ученика.*

У Бањалучку богословију су примани они који су претходно завршили основну школу, узраста од 15 до 35 година. Пелагић је направио наставни план по узору богословије из Београда, а и књиге је добијао из Србије. Увео је као обавезан предмет и физичко васпитање, па су га Турци сумњичили да у богословији не спрема будуће свештенике, него будуће војнике. То је било прво сумњичење Пелагића, а касније су дошла и друга, да би 1869 године био оптужен (непосредан повод био је изрежиран сукоб турске ноћне страже и његових ученика на чију је страну и он стао) и упућен у Сарајево где је осуђен и протеран из Босне.

Како пише Ђорђе Микић (у књизи: *Бањалука – култура грађанског друштва*): *Идеја о оснивању богословије у Бањалуци потекла је на скупштини црквених представника у Сарајеву 1863 године. Српски краљ Михаило је депутацији која га је посетила у Београду с молбом да посредује код султана за изградњу православног храма у Бањалуци, саветовао да се поред тих оправданих жеља позабаве и културним развјетком своје потиштене браће. Рекао им је и следеће: Шта ће вам црква кад немате школованог свештенства који би народ културно освешћавао и будио српску народну свест. Просвета би вашем народу у Босни за нашу будућност била од веће користи него ма најлепше цркве. Депутати су упитали кнеза: Па, шта ћемо, кад ми не знамо? Он им је одговорио: Гледајте да оснујете богословију у којој ћете свој подмладак образовати у патриотском духу. Кад имаднете просвећено свештенство, оно ће донети наше уједињење пре већ што се ми надамо. На то ће Бањалучани: Ми немамо за то ни учитеља а ни средстава да школу издржавамо. Кнез Михаило их утеши речима: Лако ћемо за то. Повежите се међусе, а и ја ћу вам дати у помоћ годишње 150 дуката, послаћу вам учитеља, па ће све ићи лакше већ што ви мислите. Тако је, захваљујући потпори Кнежевине Србије, активности београдског митрополита Михаила и спремности младог теолога Васе Пелагића, у Бањалуци 1866. године прорадила православна Богословија, чији је управник и предавач био Васо Пелагић. Са само једним помоћником Пелагић је изводио целокупну наставу и управљао Богословијом и мушком и женском основном школом.*

Захваљујући томе што је – уз помоћ државне и црквене власти у Београду и разумевању српских газда у црквеношколској општини, првенствено свештеника и учитеља које је подстицао – Пелагић добро опремио Богословију књигама, она је постала храм српске културе и духовности у Бањалуци, као што су до тада били православни манастири, од којих су неки поседовали знатан број књига и рукописа из времена њиховог постанка. Најстарија читаоница, не само у Босни и Херцеговини, него и у целом Српству, била је Српска читаоница, основана у Бањалуци 1868. године, прво за потребе ђака православне Богословије, а потом и за остало грађанство.

Прота Коста Г. Душанић ће бити један од утемељивача и Српске читаонице у Бањалуци чији је оснивач и први управник био његов наставник Васо Пелагић. У књизи *Стара Бањалука* наводи се да је списак свих утемељивача био је исписан калиграфским словима и урамљен се, као украс, налазио на једном зиду Српске читаонице. На том списку утемељивача била су имена 30-ак тадашњих виђенијих Срба - међу којима и Сава Косановић, бивши митрополит Дабробосанске митрополије, и његов наследник Ђорђе Николајевић, те Евгеније Летица, тада архимандрит у Конзисторијалном суду Темишварске епархије, а касније први митрополит новоосноване Бањалучке митрополије али и Коста Г. Душанић свештеник липљански и прибињски.

Коста Г. Душанић је пре доласка на Богословију стекао, за та времена, доста добро образовање, па је - као један од најуспешнијих ђака Васе Пелагића - још као ученик Бањалучке богословије, рукоположен од Дабробосанског митрополита Игњатија, на Успење Пресвете Богородице 1866. године у Босанској Градишци. Како пише прота Стеван К. Душанић: *У то време прибињска парохија није имала своје цркве, него је припадала цркви у селу Врућици, као најближој (удаљена око 20-ак километара). Црква у Врућици је, сем даљине, имала и те незгоде, што се налазила с десну страну реке Велике Усоре (а прибињска парохија са својим селима била је на леву страну) па када воде надођу онда се цркви није могло да иде, јер није било мостова, а уз то се морало пролазити кроз турска села што је опет, с обзиром на време и прилике, имало својих непријатности. Осим тога, с времена на време народ се сакупљао на скупове и код развалина манастира Липље, за који народно предање каже да је из времена Св. Саве и да је Немањића задужбина.*

Када је (1866) Коста Душанић рукоположен за свештеника, он прво довршава своје школовање на Богословији, а онда (око годину дана) ради као капелан код тешањског проте Хаџи Теодора Илића и тек после тога добија да као свештеник самостално опслужује парохије у Прибинићу и Липљу. Међутим, прота Коста, као и већина српских свештеника у то доба, није био само црквени човек, него и просветитељ, лекар, народни предводник и заштитник.

После првих путујућих учитеља (Марка Миличића из Ранковића и Ђорђије Петрановића из Тешња) који су описменили Косту и још неколико дечака у Прибинићу, касније – све до званичног почетка рада школе – свештеник Коста Г. Душанић и приучени сеоски учитељ Теодор Поповић обучавају децу у Прибинићу основној писмености.

Пошто у то време у крају није било лекара поп Кости су многи долазили и он их је лечио. Нарочито је био успешан у својеврсној вакцинацији од богиња, односно, како то пише прота Стеван К. Душанић, у *урезивању оспица*. Он је скидао једним ножићем са заражених болесника од оспица гњој са њихових рана и после је тим, да кажем, серумом, калемом друге. Да ли је оншта још са тим серумом радио и како га је справљао ја не знам, јер се у своје време тиме нисам интересовао. Само знам да је он са таквим начином успевао у лечењу и то није никоме наплаћивао.

Надаље прота Стеван К. Душанић, о попу Кости пише: *Осим указивања лекарске помоћи, вршења свештеничке дужности и саветовања својих парохијана у разним гранама и потребама свакодневног живота, он је још и са пушком у руци бранио свој крај од разних зулумћара.*

Средином XIX века, у време великих криза у турској царевини, појавиле су се многобројне одметничке банде које су пљачкале и терорисале становништво без обзира на веру и нацију. Углавном су то биле одметничке муслиманске банде (кесеције како их назива Вук Стефановић Карацић (*Живот и обичаји народа српскога*), али је било и српских. У књизи *Тајне око Тајна* Бошко Н. Петровић наводи следеће, по злу запамћене, вође тих одметничких муслиманских банди који су терорисали становништво овог краја: Шоњић из Ранковића, Трумбићи од Новог Шехера, Рахмановић из Ирица, Јелашчић из Путешаћа. Али на овом подручју су се појављивале, како је то забележио прота Стеван К. Душанић, и одметничке банде на челу којих су били Срби – кесеције (како их, поистовећавајући са турским одметничким бандама, назива прота Стеван), углавном из босанскоградишког и дубичког краја, које су предводили Нико и Савко Шврака из села Јанковаца, Спасо Келе-

чевић са Насипа, Митар Иваптанин из Јаружана – Ламинаца, Петар Кесић из Градишке, Стево Мирјанић из Јанузоваца. Са њима се борио поп Коста Душанић који је имао 40 наоружаних пандура – становника Прибинића.

Забележена је преписка између попа Косте и Спаса Келечевевића - старешине одметничке српске банде. Поп Коста добија писану поруку: *Је ли истина, попе, да си се ти одметнуо противу нас и да своме народу у парохији браниш да нама даје арач? Одговори. Арамбаша Спасо Келечевевић, Мрко Брдо.* На добијену поруку поп Коста одговара:

Брате Спасо,

ево ти одговарам: ја се нисам одметнуо против правих и истинитих Срба, него сам устао против оних, који се Бога не боје, људи не стиде, а за Турке се распитују где се налазе да се не би са њима срели и сукобили, а тако исто устао сам и против оних који нападају по путу путнике, по шуми голоруке чобане, по домовима нападају и бесчaste своје снаје и сестре, а од народа траже што народ нема. Те ако си ти Спасо међу таквима, онда одлучи време и место где ћеш ме или где ћу ја тебе мушки сачекати.

Поп Коста са Прибинића.

После тога Спасо се више није јављао, нити је покушавао да од народа са липљанске и прибињске парохије харач покупи.

Раније смо детаљније писали о томе да је прота Коста Г. Душанић био веома активан у борби народних првака за верско–просветну, односно црквено-школску аутономију Срба у Босни и Херцеговини, да је обновио манастир Липље и на своме имању у Прибинићу подигао цркву. Касније ће поред цркве изградити и парохијски дом, те српску народну школу, о чему ћемо касније нешто више писати. Управо је његова активна борба за верско–просветну аутономију Срба у Босни и Херцеговини, обнова манастира Липље и изградња цркве и школе у Прибинићу оно по чему ће га, пре свега, памтити садашња и будућа поколења.

Прота Коста је преминуо 9.9.1911. године и сахрањен је у капелици поред цркве у Прибинићу, коју је себи за живота подигао, уз учешће великог броја мештана Прибинића и околиних места, те уз чинодејствовање 12 свештеника.

Прота Коста и Савица су имали пет синова (Јована – Јову, Глигора – Глигу, Ђорђа, Стевана – проту прибињског и Косту – проту бистричког (бањалучког), те три кћери (Цвијету - удата у Ђукиће, Јоку и Јованку - удата за Ристу Вуковића свештеника у Лишљу). Глигор је имао сина Васу и кћери Виду, Анђу и Вишњу, а Ђорђе сина Јована - Јову.

Двојица од петорице синова проте Косте биће такође свештеници: Стеван (1866-1957) – прота прибињски (о коме ћемо нешто касније детаљније писати) и Коста (1868-1948) - прота бистрички (бањалучки).

Коста К. Душанић, протојереј, свештеник парохије бистричке код Бања Луке рођен је 1868. године, а умро 1948. година. Као и његов старији брат Стеван он је завршио основно и средње образовање у Бањалуци. После тога је тражио дозволу аустроугарских власти да упише Рељевску богословију у Сарајеву. Бојећи се да ће у случају негативног одговора Коста поступити као и његов старији брат Стеван (напустити Босну и отићи на школовање у Србију или Русију), аустроугарске власти му то дозвољавају и он завршава Рељевску богословију.

По завршетку богословије он прихвата понуђено место свештеника на парохији бистричкој код Бањалучке, насупрот жељи свога оца да се врати у родно место и ради на прибињској парохији која је обухватала велику територију од неколико места у околини Прибинића. Због тога прота Коста бистрички неће имати блиске односе са оцем, а касније ни са старијим братом протом Стеваном. Прота Коста бистрички је имао сина Рајка и три кћери: Добрилу, Мирјану и Меланију – Ленку.

Добрила (удата Фехер) је радила као професор Велике гимназије у Кикинди. Умрла је у Београду 1973. године и сахрањена на Централном гробљу (парцела 35). Није имала деце.

Рајко (архитекта) живео је, радио и умро у Бањалуци. Био је прави бoем и није се женио.

Мирјана (удата Толстој) живела је у Београду. Имала је кћерку Радојку која се није удавала и није имала деце. Мирјана и Радојка су сахрањене у Београду.

Меланија - Ленка (удата Поповић) је живела у Милочеру. Када сам живео у Бањалуци од многих сам чуо да су кћерке проте Душанића биле праве лепотице. Тако, приликом упознавања са професором кривичног права са Правног факултета из Сарајева – др Александром Стајићем, када је чуо моје презиме, одмах ме је питао да ли ми је род Коста Душанић, прота бистрички. Мени и друштву које је било са нама дуго је причао о лепоти протиних кћерки. И ако је Бањалука град познат по лепим девојкама, најлепше девојке које су у Бањалуци биле, колико ја памтим (а по мојим годинама видите да је то доста дуго), су три кћери проте Душанића – Добрила, Мирјана и Ленка. Ленку морам посебно да издвојим јер је она била убедљиво најлепша девојка коју сам ја у животу видео.

протојереј-ставрофор

Стеван К. Душанић

прота прибињски

Стеван К. Душанић, рођен је у Прибинићу 27.12.1866. године, а умро у Прибинићу 15.2.1957. године. Стеван је био ожењен Милевом (кћерком познатог бањалучког учитеља Светозара Вукашиновића) која је рођена у Бањалуци 22.6.1882, а умрла у Прибинићу 24.1.1938. године.

За школовање своје деце поп Коста се бринуо колико је и како могао, с обзиром на време у коме се тада живело. Прво образовање деца попа Косте су добијали од самог оца, а нарочито (због заузетости попа Косте свештеничким пословима на огромној парохiji, те радovima на обнављању манастира Липље) од приученог сеоског учитеља из Прибинића - Теодора Поповића. Он је децу (попа Косте, али и неку другу децу из Прибинића) учио, како је то забележио прота Стеван, *читању црквенословенског језика и нешто мало рачуна*. Поп Коста ће касније два своја сина – Стевана и Косту – послати на даље школовање у Бања Луку.

Године 1874. поп Коста шаље сина Стевана у основну школу у Бањалуку код, тада чувеног, српског учитеља Светозара Вукашиновића, досељеника из Аустроугарске. У Бањалуци ће Стеван

завршити основно и средњошколско образовање и покушаће да упише Рељевску богословију у Сарајеву. Међутим, аустроугарске власти му то нису дозволиле него су тражиле да он упише Кадетски корпус у Сарајеву. Аустроугарска власт је настојала да младе из угледних породица школују за државне службенике који би касније радили у њиховом интересу. С друге стране, угледне српске породице настојале су да своју децу школују за свештенике или учитеље како би могли да служе своме народу.

Не желећи да постане *швапски официр и служи окупатору*, како то пише прота Стеван, он се 1891. године илегално пребацује у Србију, где уписује Београдску богословију. Раније сам од својих предака слушао, а то причају и данас старији мештани Прибинића (на пример, 92-огодишњи деда Божо Душанић), да су Стевана сместили у кацу за шљиве и у затвореној каци га “прошверцовали” из Босне. Међутим, у рукописима проте Стевана то није нигде забележено.

Исте године аустроугарске власти га проглашавају војним бегунцем. Аустроугарским властима он се касније “замерио” и због спаљивања мађарске државне заставе у Београду (поводом прославе хиљадугодишњице мађарског краљевства) код споменика Кнезу Михаилу. Прота Стеван К. Душанић описао је тај догађај што се може прочитати у малој али вредној брошурици (*Успомене на бањалучког епископа Платона*) која је изашла у Београду 1973. године. Мислим да би било корисно овде навести мало шири текст проте Стевана К. Душанића из те брошурице, а у коме је описан и детаљ око спаљивања мађарске заставе.

Крајем прошлог столећа, 1891. године, кад сам дошао из Босне у Београдску богословију, у њој сам затекао неколицину старијих другова, који су били из Босне, и то Михаила Васића, Благоја Шиљеговића, Светозара Марјановића и друге неке. Исте школске године из Босне су још стигли: Тодор Срдих из Санице код Приједора, Коста Мајкић из Мајкић Јапре код Санског Моста, Марко Гаковић из Санског Моста, Воја Катић из Модриче, Јово Татић из Ивањске, Ђуро Јањић од Бања Луке, Миљивоје Јовановић из Фоче, доцније епископ бањалучки Платон, и писац ових редова из села

Прибинића под Борја планином. Сем нас из Босне у Београду је био још приличан број богослова из других српских покрајина, а нарочито из Црне Горе.

Мој први сусрет са покојним Платоном није ништа био другојачији него са осталим друговима из ђачког живота, иако смо доцније остали дуго у вези. Платон је био развијен, крупан, висок, црномањаст, ријетке смеђе косе, сталожен, озбиљан, богомољан, наклоњен монашком позиву, приљежан у похађању цркве више него ми, остали његови класни другови. Код њега се није могла да примјети склоност пићу, картању, или сличној разоноди, што се иначе дешава код омладине. Потицао је из сиромашне породице и то није крио. Његова мајка морала је да послужије по туђим кућама, да би га школовала. Кад му је мати остарила и онемоћала, те више није могла да ради, он се онда почео сам о себи да брине. Школу је похађао друге послужујући. За вријеме нашег ђаковања био је као неки посредник између нас и наших професора. Од њих је добијао прибиљешке и лекције, па их је онда својим калиграфским рукописом преписивао, затим литографски умножавао и нама продавао. Од те мале и злехуде зараде он се као ђак богословије испомагао и издржавао, јер у то вријеме ми нисмо имали интерната, или неког општежића у коме би смо могли да станујемо и да се хранимо. Били смо принуђени да коначимо приватно, у граду, да се хранимо гдје стигнемо и да живимо како можемо. Пошто Платон није имао чиме стан да плаћа, он је онда становао у трошним и нездравим калуђерским ћелијама код Саборне цркве, у којима је живјело неколико монаха под надзором митрополита Михаила и ректора Фирмилијана. Од тих калуђера ја се сјећам јеромонаха Леонтија Куртовића, Леонида Јергића, неког Макарија и Хризанта Грка, кога су Бугари за вријеме Првог свјетског рата у Скопљу мучили и убили.

По партијском опредељењу Платон је био, као и већина нас тадашњих београдских богослова и наших професора, припадник Радикалне странке. Њен члан постао је највише под утицајем ректора Фирмилијана, који се налазио у супротном политичком табору према Митрополиту Михаилу, ватреном либералу. Да прими монашки постриг мислим да су на Платона утицали следећи фактори: његова

склоност том позиву, амбиције, сиромашно стање, уплив ректора Фирмилијана и професора.

Најзначајнији моменат из нашег заједничког живота у Београдској богословији, који заслужује да се спомене и ради опште ствари, јесте протестни митинг и спаљивање мађарске државне заставе на споменику књаза Михаила на дан мађарског националног празника посвећеног хиљаду годишњици круне Св. Стефана.

У знак револта због угњетавања нашег народа у Војводини и безобзирне мађаризације која се спроводила над њим, буде сазвана протестна скупштина београдске омладине: богослова, ђака Велике школе, ученика препарандије и многобројних грађана. Том приликом говорници су осуђивали мађарску нетрпељивост, агресивни став, угњетавање и однарођавање нашег света... Ту се реши, да се исти дан у знак протеста изврши јавно спаљивање мађарске заставе на Кнежевом споменику и да то урадимо нас четворица (Тодор Срдић, Платон Јовановић и ја из Босне, а Лековић из Црне Горе) јер нисмо поданици Србије, па ћемо на тај начин са Владе скинути евентуалну одговорност за дело које се не врши по њеној жељи и за које она чак и не зна... Послије подне, између три и четири часа, уз учешће многобројног света извршено је спаљивање заставе на следећи начин: Тодор Срдић се попео на споменик и држао је на копљу мађарску заставу истурену у северном правцу преко коњске гриве. У подножју Споменика, такође са северне стране, ја сам шибицом исту потпалио уз бурне усклике присутног народа *Доле Мађари! Доле са круном Св. Стефана!*

По завршетку богословије, 1896. године, из моје класе нас смо тројица, по препоруци митрополита Михаила, отишли у Русију на даље школовање, и то: Војислав Катић, Платон и ја.

...После нашег повратка из Русије у Србију, по завршетку наших студија, ја сам био његов гост у манастиру Горњаку, у лето 1901. године, гдје се он у то вријеме налазио као старијешина те обитељи. Ту сам се тада видео и са Леонидом Јергићем, нашим другом из београдског калуђерског интерата, познатих ћелија код Саборне цркве. Њега је Платон примио у Горњак за сабрата, иако је у своје вријеме овом калуђеру скинута монашка риза по тужби

васпитача у богословији, професора Стеве Веселиновића. Јергића је вратио у чин митрополит Инокентије на Платонову и моју молбу. (Све ми се чини да је с нама двојицом ишао да моли митрополита Инокентија за јеромонаха Леонида и наш друг Војислав Катић).

Иза смрти бањалучког митрополита Василија Поповића, кад сам долазио у Бања Луку као бански вјећник на засједања, неки од вијећника, на челу са др Тодом Лазаревићем, предлагали су ми да примим монашки постриг, пошто сам обудовио, а они би настојали да ја, као син тог краја, дођем за Василијевог наслједника. Предлоге мојих пријатеља ја сам одбио и у исто вријеме скренуо им пажњу на Платонову личност, кога сам познавао и цијенио. Његов карактер, борбеност, љубав према Српству, оданост Православљу, били су јемци да је он погодан за то мјесто.

За илустрацију Платонова карактера, борбености његова духа и мушкости његове личности, за његову приврженост Православљу и оданост Српству, може да послужи један, на око ситан догађај, а у суштини крупно дјело, наиме факат да је он био први православни архијереј у Бањој Луци откад су Турци ушли у Босну, који се усудио на ријеци Врбасу да освети Богојављенску водицу. Овај његов акт допринео је, покрај осталог, да он изгуби живот. Противници нису могли да му опросте освећење Врбаса, за то су га убили и потом бацили у њега.

Удаљен са свог положаја бруталном силом, уморен грозном смрћу, он је до краја испунио прописе црквених канона и позитивних државних закона, који су га на то мјесто поставили. Његов став и његово страдање тешка су оптужба против оних који су тад прихватили силу и безакоње као средство и начин владања.

Остајући одлучно на кормилу Бањалучке епархије кад је могао да је напусти, владика Платон је отворено показао своју неустрашивост и свјесно прихватио трнов вјенац мученика. Исто-времено, он је пружио примјер како се служи Цркви и Народу.

Српству остаје да се са пијететом и дужним поштовањем сјећа њега и осталих маририја које је наша земља дала.

По завршетку Београдске богословије Стеван К. Душанић је желео да се врати у свој родни крај али од сарајевске Владе

добија писмену одлуку о забрани повратка у Аустроугарску због тога што се није јавио на служење аустроугарске војске и због спаљивања мађарске државне заставе у Београду. По препоруци митрополита Михаила и министра Чумића, Стеван К. Душанић 1896. године одлази у Петроград како би наставио даље школовање у некој од руских духовних академија.

По доласку у Петроград када су прочитали његову препоруку рекоше му да он вероватно неће моћи да се врати на службу у свој крај јер је проглашен војним бегунцем, те би требао да се оспособи за службу у Русији. Због тога је неопходно да пре духовне академије похађа Курску семинарију. Он то прихвати и за годину дана положи богославски испит. Стеван после тога замоли да буде упућен на ону духовну академију у Русији, на којој има најмање Срба како би руски језик перфектно савладао.

На Духовној академији у Казању положио је пријемни испит (*из Светог писма, моралног богословља, догматике и опште историје*) код тадашњег ректора – архимандрита Антонија Копривицког. Завршио је Казањску духовну академију 1901. године и на њеном историјско-геолошком одељењу одбранио је кандидатску дисертацију *Устројство црквене управе Карловачке митрополије од времена пресељења српског народа у Аустроугарску* и стекао научни степен кандидата богословских наука (број дипломе 1017).

Стеван К. Душанић био је ђак познатог руског духовника, професора Антонија Копривицког, потоњег Митрополита кијевског. После Грађанског рата у Русији велики број епископа и свештеника Руске православне цркве (који није страдао од стране болшевика) је емигрирао и седиште Руске заграничне цркве (Руске цркве у емиграцији) било је у Сремским Карловцима (касније је 40-их година прошлог века оно пренето у САД), а први Митрополит руске заграничне цркве (која је имала своје епархије по целом свету) био је управо Антоније Копривицки. Непосредно по завршетку Грађанског рата у Русији у земљи (тадашњем СССР-у) је било четири епископа, док је Руска загранична црква имала 32 епископа. Долазак великог броја школованих руских епископа обезбедио је и кључне професоре на Богословском факултету у Београду

који је основан после Првог светског рата. Митрополит Антоније Копривицки је умро 1936. године и сахрањен је у Иверској - руској - капели на Новом гробљу у Београду.

Треба истаћи да су дипломе руских епископа са научним степеном кандидата богословских наука (коју је и прота Стеван К. Душанић стекао у Русији 1901. године) у Србији биле нострификоване и био им је признат докторат богословских наука. Ту диплому Стеван К. Душанић стекао је још давне 1901. године и тада био један од најобразованијих Срба у Босни Херцеговини. Историчар Владимир Ћоровић (у књизи: *Босна и Херцеговина*) наводи податак да је следеће, 1902. године, у Босни и Херцеговини било само 29 Срба са факултетском дипломом.

Знајући да је српска православна црква на територији Босне и Херцеговине без теолошких књига, а бојећи се да ће аустроугарске власти под видом помоћи (донације) у Босну и Херцеговину *послати унијатске књиге*, прота Стеван ће самоиницијативно замолити (преко *товаришч оберпрокуратора - Василија Скворцова*) Синод руске православне цркве за помоћ у књигама. О томе прота Стеван пише: *Прије него што сам 1901. године напустио Русију ја сам, на основу Синодскога каталога исписао сва главна богословска и књижевна дела и замолио Руски Синод да то пошаље на сарајевску митрополију преко руског посланства у Бечу.*

И ако су му руске црквене власти саветовале да са службом остане у Русији (поготово што му аустроугарске власти вероватно неће признати руску наобразбу), прота Стеван одлучује да се врати у свој завичај. *Без обзира на дипломске привилегије, које сам могао имати, ја сам по завршетку свога школовања 1901. године напустио Русију и затражио сам (од аустроугарских власти) повратак у свој родни крај – у Босну. Повратак ми је дозвољен с тим да будем накнадно регрутован у војску. И тако 5.10.1901. године мене у Тузли прегледа војна комисија, оспособи ме и узме у војску с тим да морам служити четири године. Две као редов швапске војске, а две за казну јер сам отишао у Србију, после у Русију и тиме избегао служење аустријске војске. На све могуће молбе црквених власти ја сам ипак морао одслужити две године, и то имам највише да заблагодарим*

митрополиту Николају Мандићу, који је успео ипак да ме спасе да не служим четири године како је војна власт била већ решила... Иначе сви свештенички кандидати били су ослобођени војне службе сем мене. То је била казна што сам се школовао у Србији и Русији.

Управо после одслужења Стевановог војног рока у Сарајево стиже пун вагон – пошиљка Руског Светог Синода за Дабробосанску митрополију. Поред књига које је тражио Стеван Душанић стигли су и комплети месечних журнала (*Вера и разум*, *Хришћански весник*, *Православни сабеседник* ...), те друга теолошка периодика.

По одслужењу војног рока од две године, у августу 1903. године, ја се случајно десим у Сарајево баш у то време када је ту стигла она пошиљка са књигама, чији сам ја списак са молбом, у своје време, предао у Русији Светом Синоду... Том приликом саопштим митрополиту Николају Мандићу да су све књиге богословског, а не политичког садржаја и предложим му да се повежу пошто су то скупоцене и тешко приступачне књиге до којих није лако доћи... Док сам се налазио код њега у Сарајево он је показивао велики интерес за православље у Русији, за њену јерархију, а нарочито му је било стало да се успостави што тешња заједница српске и руске цркве. Када сам му причао о епископима и манастирском животу и о њиховом богатству, он ми једнога дана каже како би било добро да се и код нас установи једна лавра, којој би били подчињени сви наши манастири, а у којој би се спремао подмладак за епископски позив по завршетку његовог школовања. Као најподесније место њему се чинило Раљево, из кога би он богословију преселио у Сарајево, а раљевску цркву са њеним поседом претворио у лавру “којој би ти био старешина”. Његов ми се план допао, сем предлога да ја будем старешина лавре, јер сам се већ био заручио са Милевом Вукашиновић, српском учитељицом. Кад сам му после тога, на Илици код Сарајева, представио моју заручницу он нас благослови. Увек ме је ословљавао “мој Москове”.

Како пише прота Стеван К. Душанић са том пошиљком руских научних црквених књига и журнала заправо је основана Митрополијска библиотека у Сарајево, која до тада скоро ништа није имала, сем малог броја неких немачких дела. Покојни професор

сарајевске богословије, руски избеглица Василије Скворцов, који је у оно доба био у Русији “товаришч оберпрокуратор”, несумљиво има заслуга да је моја молба прихваћена од руског Св. Синода.

Као што су му у Русији говорили, аустроугарске власти му нису признавале дипломе које је стекао школујући се у Србији и Русији, те је морао да служи војску и неколико година чека на увођења у свештеничку службу. За то време, митрополит Николај Мандић га ангажује да ради као професор богословије у Сарајеву са дипломом коју је стекао у Русији. Нострификације диплома су извршене тек пошто је митрополит Николај Мандић лично написао, на немачком језику, молбу цару Фрањи Јосифу у Беч да се Стевану К. Душанићу признају дипломе стечене у Србији и Русији.

После одслужења двогодишњег војног рока прота Стеван бива ослобођен двогодишње додатне војне службе по казни, али је зато морао да чека на признање својих диплома стечених у Србији и Русији и рукоположење, тако да је Стеван Душанић ђаконско посвећење и јерејски чин добио у септембру 1904. године од бањалучког митрополита Евгенија Летице (пригодом освешћења цркве у Бранешцима). Прву службу имао је исте године на Св. Петку у селу Сводна (крај Приједора). Потом бива постављен за намесника босанскоградшког протопрезвитерата, али се он (по жељи оца -попа Косте Г. Душанића) захвали на протопрезвитерско намесничкој дужности и врати у Прибинић на испомоћ своме, већ остарелом, оцу.

Са оцем Костом и мештанима Прибинића гради српску народну школу, која почиње са радом 1906. године. Пошто народне школе није финансирала држава, у школи у Прибинићу бесплатно ради млада супруга проте Стевана, српска учитељица Милева Душанић, а њен супруг у школи предаје веронауку. Када је црквена општина била у стању да издржава плаћеног учитеља, Милева напусти учитељски посао јер је имала пуно обавеза око своје мале деце, а и у *поповској кући са честим посетама гостију*. Веронауку у школи ће све до 1941. године држати прота Стеван К. Душанић.

У Првом светском рату проту Стевана хапсе аустроугарске власти и као таоца, са већим бројем православних свештеника, интернирају у Арад. Провео је у заробљеништву у Араду, како пише

прота Стеван, све до смрти *Фрање Јосифа*, када сам враћен у срез у апс, а затим у кућни притвор док рат није био 1918. године завршен.

По повратку из заробљеништва прота Стеван службује, уредо са својом парохијом, једно време и на упражњеној парохији у Чечави (после смрти попа Јеврема Станковића – 1916. године – са којим је био заједно као таоц у Араду), све до доласка попа Стојана (1924) - брата попу Јеврема Станковића за сталног свештеника у Чечави. Одмах после ослобођења, прота Стеван организује омладинску забаву у Прибинићу и из прилога са те забаве подиже се у Чечави споменик попу Јеврему Станковићу.

Са омладином села Прибинић прота Стеван уређује и *Принципово врело*. О томе прота Стеван пише: *Одмах по паду Аустрије реновирали смо врело које се налази испод брега Баџиновци, а до кога води леп усечен пут и где посетиоци Прибинића могу да се у дивној природи проведу, освеже и забаве. То је врело за време Аустрије носило име “Јелисаветино”, то су му име Аустријски чиновници наденули у спомен супруге цара Фрање, а ми смо га по Ослобођењу прекрестили у спомен нашег Гаврила Принципа у Принципово врело.*

Прота Стеван К. Душанић је, у периоду између два светска рата, имао највећу приватну библиотеку на простору од Бањалуке до Тузле. Са учитељем Петром Богуновићем основао је и отворио у Прибинићу *Српску народну читаоницу и књижницу*, којој је за почетак рада поклонио велики број књига из своје приватне библиотеке.

Прота Стеван је за *Српску народну читаоницу и књижницу* набављао и литературу посвећену унапређењу пољопривредне производње, а на свом имању је набављао најновије пољопривредне алатке како би својим парохијанима показивао нове начине рада на селу. Његова кућа и имање били су узор за ширу околину. Организовао је мештане и помогао им око отварања земљорадничких задруга у Прибинићу и Булетићу. Прота Стеван К. Душанић пише: *Око отварања задруга имао сам доста муке и борбе, јер томе су се много противили сеоски трговци, пошто ослобађање нашег заосталог села није ишло у прилог њиховом богаћењу.*

Пошто се број деце у школи у Прибинићу стално повећавао прота Стеван организује изградњу школе у суседном селу Булетић (које припадада прибињској парохији) и ту припрема изградњу и цркве поред новоподигнуте школе. О томе прота Стеван, у Аранђеловцу, 1. фебруара 1944. године пише: *Успео сам да приволим честитог ратара Јову Ђурашевића, из села Булетића, да за школу поклони своју њиву звану "Поповина", која се налази крај пруге и цесте између Прибинића и Горњег Теслића. На томе је плацу касније школа подигнута, а уз то је још остало простора да се сагради и црква за село Булетић. Ратне прилике и слом наше Отаџбине омео нас је у томе раду, који би, уверен сам, свакако успео још за мога живота. Ако ја не дочекам да се и за Булетић сагради црква, ја се ипак надам да ће то неко последије мене учинити.*

Прота Стеван са трговцем Лазаром Антешевићем у Прибинићу формира Соколско друштво и организује градњу Дома соколске чете (Соколана). Соко је било омладинско друштво за физичко васпитање која је имала карактер слободарске и патриотске организације. У Соколском друштву нарочито су активни били (како је то забележио Бошко Мишић) Бранко Јотић, Ново Душанић, Богољуб Лазић, Драгутин Душанић, Здравко Јотић, Ново Остојић, Душан Бјелац, Бранко Остојић и други. Многобројни ђаци из школе у Прибинићу чинили су Соколски подмладак и учествовали на Соколским зборовима и слетовима.

Између два светска рата прота Стеван је био краљев сенатор (половину чланова Сената именовано је Краљ) у Бањалуци. Када је умро Бањалучки епископ Василије Поповић предложено му је да се замонаши (пошто је непосредно пре тога постао удовац) и да буде изабран за Бањалучког епископа. То је одбио, рекавши *има бољих и достојнијих од мене* и на то место предложио је Платона Јовановића, свога друга са студија у Србији и Русији.

Пред Други светски рат прота Стеван је у гробљу *Касимовина* изградио капелу и поставио звоно. Освећење је извршено 9/22.5.1939. године у славу св. Николе Чудотворца (летњег) и одређено је да се сваке године тог дана одржава служба Божија на месту где су држана масла. Прота Стеван је на десној страни Капеле озидао

себи гробницу. Покрај леве стране леже његова бака Пеја и мајка Савица. Ниже његове гробнице сахрањене су његове кћерке Десанка (Деса) Надежда (Нада) и Сретана. Његова супруга Милева и њена сестра Даница Вукашиновић (такође учитељица) сахрањене су наспред Капеле, Милева десно, а Даница лево. У капели ће касније бити сахрањени и синови проте Стевана – Светозар и Владета, те Владетина супруга Анка.

Наслућујући ратни вихор који се спрема он још интензивније ради са својим парохијанима. Поред редовних проповеди у цркви он држи пригодна предавања и на трибинама, у Прибинићу и Теслићу, које сам организује или на које га – као угледног духовника и осведоченог родољуба - други позивају.

У априлу 1941. године када је Немачка напала Југославију седамдесетпетогодишњи прота Стеван организује мештане своје парохије и на путу од Бањалуке, на превоју планине Борја, обарају огромна стабла и на тај начин *балванима* покушавају да препрече пут и спрече муњевито напредовање немачке војске. Међутим, *балвани* нису могли дуже да задрже напредовање окупаторске војске и ускоро је веома моћна моторизована немачка армија прошла кроз Прибинић, на путу од Бања Луке ка Добоју.

Крајем јуна 1941. године по успостављању такозване Независне државе Хрватске (НДХ) окупаторске власт га, са другим истакнутим домаћинама из среза теслићког, узима за Видовданског таоца. Из Прибинића су као таоци били у Теслићу затворени још и Јован В. Душанић – Липљански, те трговац Богдан Поповић. Неколико дана после Видовдана они су пуштени кући. Међутим, већ 10. јула проту, али и његову породицу, како то пише прота Стеван К. Душанић, *хрватске усташе удружене са немачким злочинцима* (на другом месту прота пише *германски варвари удружени са хрватским разбојницима званим усташе*) поново одводе у теслићки затвор. У затвору ће се наћи и протин двогодишњи унук Слободан, кога су родитељи (Светозар и Милена) после априлског бомбардовања Београда довели у Прибинић, надајући се да ће му ту бити безбедније. Слободанови родитељи успевају ипак да дете (које је држављанин Србије) изведу из затвора у Теслићу и одведу са собом за Београд.

Приликом одвођења протине породице, око парохијског дома у Прибинићу окупио се већи број мештана. Прота Стеван је на њих апеловао да ништа не предузимају како не би пала невина крв јер ове *окупаторске слуге немају милости и обзира ни према мени, седамдесетпетогодишњем старом свештенику, и моме дво-годишњем унуку Слободану*. Пре него што су га повели за Теслић прота Стеван се својим парохијанима обратио. Рекао је да наступају тешка времена и да они треба, поготово у таквим временима, да буду сложни, да се међусобно помажу, да више него икада воде рачуна да су православци и да, без обзира на сва искушења која им предстоје, остану људи. На крају им је обећао да ће се он поново *вратити међу своје парохијане јер не може дуго опстати ова нехришћанска власт хрватских усташа постављена и одржавана од стране немачких злочинаца*.

У затвору у Теслићу, у згради *Старог суда* прота Стеван К. Душанић и његова породица неће се дуго задржати, пошто су после неколико дана, пребачени у логор Цапраг код Сиска. Тамо су са породицама били интернирани и сви други православни свештеници са подручја такозване Независне Државе Хрватске. Брзим апелом и интервенцијом митрополита Јосифа (који је замењивао српског патријарха Гаврила кога су Немци са епископом Николајем Велимировићем заробили и цело време Другог светског рата држали у логорима, па и у злогласном Дахауу) код Концила немачких евангелистичких бискупа, свештенство Српске православне цркве (које у међувремену није било погубљено) је из логора Цапраг пребачено, како то пише прота Стеван, *Мајци Србији*. Сви свештеници су 8. августа 1941. године стигли у Аранђеловац и онда распоређени широм Србије. Прота Стеван Душанић задржан је да обавља службу у цркви у Аранђеловцу.

Прота Стеван К. Душанић ће у Аранђеловцу бити сведок последњих дана митрополита црногорскоприморског Јоаникија. Као што смо се задржали на сећању проте Стевана на његовог школског друга епископом бањалучким Платоном, кратко ћемо се задржати и на његовом сусрет са митрополитом црногорскоприморским Јоаникијем. Поготово што се и митрополит Јоаникије и епископ Платон налазе у именованом од укупно 76 светих Срба

(међу којима су 21 владарског реда, 28 из реда црквене јерархије, 6 светих световњака, а 21 су мученици, исповедници и преподобни).

Последњи живи свештеник којег је рукоположио митрополит Јоаникије Бранко Марковић, у васкршњем броју “Светигоре” 1992. године написао је:

Негдје 1951. или 1952. године ја сам заједно са оцем Милом Пламенцом, тада парохом петровачким, пошао у манастир Прасквицу гдје смо били гости оца Бориса Каженегре... Ту смо нашли једног младића, којег сам ја знао још док сам био ђак богословије, који је радио у Митрополији... Тај младић је пошао са Мирополитом (Јоаникијем) када је он напустио Цетиње. Он нам је тада испричао врло тужну причу о хапшењу Митрополита. По тој његовој причи, а причао је врло увјерљиво, он је, заједно са групом свештеника, ухваћен код Зиданог Моста, спроведен у Загреб и приведен код Пека Дапчевића чији се штаб налазио у Загребу. Тај је младић пратио Митрополита и присуствовао разговору. Пеко је упитао Митрополита:

- Јеси ли ти Јоаникије Липовац ?!!!

На то му је он одговорио да је он Јоаникије, митрополит црногорско-приморски. На то је Пеко грубо, повишеним тоном, узвратио да он нема право да се тако представља, јер су на тој столици увијек сједјели велики и заслужни људи а не издајници какав је био он.

На такву Пекову изјаву Митрополит је узвратио да он, Пеко, нема право да тако са њим поступа јер је он успио да из италијанског логора у Албанији ослободи његову мајку... На ту владичину причу Пеко је рекао да је и то доказ његове службе окупатору. Тај младић је тада још испричао како је Пеко наредио да владици скину инсигније и да је владика замолио да се крст врати проти Илији Поповићу, пароху и архијерејском намјеснику цетињском...

Када сам 1958. године премјештен са парохије барске на парохију орашачку код Аранђеловца сазнао сам од мога намјесника, сада пок. Љуба Радивојевића да је митрополит Јоаникије доведен у Аранђеловац и затворен у вили која се налази у непосредној близини цркве буковичке. Причао ми је отац Љуба да му је један стари свештеник који је као избјеглица живио у Аранђеловцу свако

јутро доносио козјег млијека. Ту је несрећни митрополит Јоаникије у Букуљи убијен.

Стари свештеник који је као избеглица живео у Аранђеловцу, о коме пише Бранко Марковић, који је митрополиту Јоаникију свако јутро доносио козје млеко био је прота Стеван К. Душанић. Пре овога текста Бранка Марковића сећање свога оца Стевана забележио је Светозар Ст. Душанић, а затим и објавио у календару “Црква” за 1991. годину. Он је тада записао:

У Аранђеловцу је моме оцу додељен стан у вили “Малер”, која се тако звала по њеном бившем власнику Јеврејину Малеру. Када су партизани ушли у Аранђеловац они су у вили “Малер” сместили једно одељење ОЗНА-е. У собе на мансарди те виле они су повремено доводили групе од тридесет до четрдесет, углавном млађих људи, које су ноћу ликвидирали у потоку под планином Букуљом. Убијање су вршили тупим предметима или револверским мецима у потиљак. За те затворенике говорили су да су усташе, што је била обична лаж, јер не може се веровати да би се доводили затвореници из Хрватске да би их побили у потоку под аранђеловачком Букуљом. После ликвидације једне групе, стизао би нови контингент несретника.

Једног празничног дана, била је недеља, кад се мој отац враћао са богослужења из старе цркве под Букуљом, затекао је у дворишту виле “Малер” групу затвореника који су били “изведени на ваздух”. Из те групе моме оцу приступио је један старији човек са белом шиљастом брадом, у грађанском оделу и рекао да је он Јоаникије, митрополит црногорско-приморски. Између осталог, испричао је моме оцу да је при крају рата кренуо са народом из Црне Горе на Запад, из страха од комунистичке освете...

Чим сам сазнао од оца, којег сам повремено обилазио, да је у истој кући затворен митрополит Јоаникије, ја сам то пренео митрополиту Јосифу. Том приликом митрополит Јосиф ми је рекао да је слична обавештења добио и од једне жене која је видела митрополита Јоаникија како седи на теретним коњским колима, кад су га спроводили из Земуна за Београд. Митрополит Јосиф је после ових обавештења о митрополиту Јоаникију интервенисао код Алек-

сандра Ранковића, али му је Ранковић одговорио да он ништа не зна.

Митрополит Јосиф је митрополиту Јоаникију по мени послао једно мало камелхард-ћебе. Ја сам то ћебе предао оцу, а он га је дотурио митрополиту, посредништвом двојице партизана у том одељењу ОЗНА-е. Они су били заробљени као четници и потом уврштени у тај одред ОЗНА-е. Један је био наставник, родом из Ниша, а други Босанац, младић, берберин. По њима је мој отац свакодневно слао митрополиту козје млеко, јер због болова у стомаку није могао да једе затворску храну.

Осим ћебета, ја сам у два маха од митрополита Јосифа добио новац да га однесем митрополиту Јоаникију. Оба пута по 2.000 динара. Од тог новца једном приликом митрополит Јоаникије даде хиљаду динара да му се купи воће. То сазнају старешине ОЗНА-е и поставе му питање: одакле му новац? Он им одговори да је добио од свештеника Душанића. На саслушању мој отац потврди, и на томе се сврши та истрага, али митрополита Јоаникија после тога пребаце са мансарде виле “Малер” у подрум виле “Савић”, власништво бившег београдског трговца. Из подрума виле “Савић” једне ноћи митрополит Јоаникије спроведен је у поток под Букуљом и тамо убијен.

У Аранђеловцу ће прота Стеван сахранити и два своја сина Богољуба и Светолика - Мању. По завршетку Другог светског рата прота Стеван се враћа у Прибинић на своју парохију. Враћа се скрхан болем за синовима – два (Богољуба и Светолика) је сахранио, а за трећег (Драгољуба) се нада да је још у животу. Али и у Прибинићу затиче терор који нова комунистичка власт спроводи према мештанима. Покушавајући да заштити своје парохијане и он бива изложен малтретирању од стране нове комунистичке власти.

Мештани Прибинића су за време рата били сложни и скоро сви су били у четницима. Поред Срба у четницима су били и муслимани из Прибинића. Била је то својеврсна локална војска која је била стално лоцирана у своме крају и штитила цивилно становништво. Захваљујући четницима који су се одмах (1941) добро организовали (формиран је батаљон *Карађорђе* који је бројио преко 100

мештана - бораца) у Прибинићу такозвана Независна Држава Хрватска није (сем првих месеци рата уз помоћ немачких окупатора) могла да успостави своју власт, а све до доласка партизанских снага на крају рата, у Прибинићу готово да и није било ратних жртава.

Али послератне жртве биће огромне јер ће партизани доласком у Прибинић, *по кратком поступку*, ликвидирати велики број мештана. У заоставштини проте Стевана К. Душанића постоји списак (од 10. маја 1945. године) на којем је поименично наведено 70 помрлих и убијених одраслих мештана Прибинића, који се завршава реченицом: *Даље не продужих да пописујем мртве, које ми је мој сапутник Радомир Бјелајац спомињао, јер ми и ово би много.* Поред неких имена и презимена пише од које болести су умрли (тифус и пегавац), како су настрадали (од грома или убода вола) или ко их је убио (партизани, четници, Немци или усташе), а за неке да су их партизани брутално заклали (Илија и Миле Бубић, Саво Миладић, Маринко Миљановић).

У писаној заоставштини хроничара Прибинића - Бошка Мишића налази се (непотпун) поименичан *Списак изгинулих у рату 1941-1946 године* на коме је наведено преко 100 погинулих лица из Прибинића, од којих је огромна већина побијена од стране партизана после формалног завршетка Другог светског рата. На том списку налазе се:

Арсенић (Дане) Бошко, Арсенић (Петар) Јован, Арсенић (Коста) Милорад, Арсенић (Коста) Теодор, Арсенић Радован,

Бабић (Лазар) Данило, Бабић (Ђурђе) Ђорђе, Бабић (Јово) Станоје, Бабић (Лазар) Станоје, Бабић (Блажо) Млађен, Бијелац (Станоја) Милан, Богданић (Михаила) Богољуб, Боштрунић (Јовица) Глигор, Боштрунић (Глигор) Вељко, Боштрунић Урош, Боштрунић Стана (мајка Уроша), Боштрунић Стана (жена Уроша), Бубић (Вид) Илија, Бубић (Вид) Милорад - Миле, Бубић (Лексија) Слободан, Вуковић (Марко) Љубоје, Вуковић (Јове) Недељко,

Грабовац (Млађен) Славко, Грабовац (Симо) Станко, Грабовац (Симо) Босиљка,

Делић (Јовица) Мирко, Душанић (Васкрсије) Илија, Душанић (Стеван) Светолик, Душанић (Стеван) Драгољуб, Душанић (Саво)

Душан, Душанић (Илија) Петар, Душанић (Лазар) Радован, Душанић (Никола) Цвијо,

Илинчић (Никола) Бошко, Илинчић Даница (Бошкова жена),
Јотић (Алекса) Драгутин, Јотић (Алекса) Милан - Миле,
Јотић (Алекса) Здравко,

Костић (Марко) Алекса, Костић (Марко) Јово, Костић (Саво)
Лазар, Квасник Илија, Кошћук (Јаков) Бранко, Крунић (Саво) Вид,
Липовчић (Васкрсије) Благоје, Липовчић (Васкрсије)
Војин, Липовчић (Станко) Милован, Липовчић (Михаило) Недо,
Липовчић (Михаило) Саво, Липовчић (Недо) Душан, Липовчић
(Божо) Рајко,

Малић (Васкрсије) Адам, Малић (Васкрсије) Ново, Малић
(Митар) Јово, Малић (Митар) Саво, Малић (Коста) Теодор, Мар-
ковић (Саво) Глигор, Марковић (Симеун) Душан, Марковић (Теодора)
Душан, Марковић (Теодора) Србослав, Миладић (Танасије)
Богољуб, Миладић (Танасије) Саво, Миладић (Бошко) Бранко,
Миладић (Петар) Винко, Миладић (Васо) Ђорђе, Миладић (Лука)
Миле, Миладић (Лука) Симо, Миљановић (Божо) Радован, Миљановић
(Марко) Маринко, Миљановић Стана, Миљановић (Ђураћ)
Душан, Митровић (Благоје) Душан, Митровић (Анте) Драгутин,
Митровић (Анте) Мирко, Митровић (Анте) Митар, Мишић (Васо)
Бранко, Мишић (Васо) Цвјетко, Мишић (Бранко) Станко, Мишић
(Лазар) Недељко, Момчиловић (Коста) Недељко, Момчиловић
(Коста) Теодор, Момчиловић (Ђорђе) Станко,

Николић (Лука) Никола, Остојић (Тане) Теодор,

Перановић Михајло, Петровић (Симеун) Милутин, Петровић
(Тодора) Теодор, Пиштелъ (Гавре) Милан, Поповић (Радован) Милан,
Поповић (Вид) Милан, Поповић (Богдан) Славко, Поповић (Глишо)
Чедо,

Стојановић (Никола) Милорад, Стојановић (Никола) Радислав,
Стољак (Бошко) Љубомир, Стевић (Станко) Душан, Сувајац
(Михаило) Бранко, Сувајац (Михаило) Данило,

Цвијић (Ристо) Радован, Цвијић Константин, Цвијетић
(Марко) Ђурица, Цвијетић (Марко) Маринко,

Шкиљић (Теодор) Ђорђе, Шкиљић (Митар) Радован.

Ово је непотпун списак који је сачинио Бошко Мишић, и на њему су како они погинули за време Другог светског рата, тако и они који су побијени непосредно по завршетку рата од стране нових комунистичких власти. На списку су и лица које су партизани побили 1947. године (Душан С. Душанић, Драгутин А. Јотић, Драгутин А. Митровић, Недељко К. Момчиловић, Чедо Г. Поповић, Ђурица М. Цвијетић, Љубомир Б. Стољак). О каквим стравичним злочинима се ради, показује податак да је број погинулих скоро идентичан броју бораца батаљона *Карађорђе* у Прибинићу. У заоставштини Бошка Мишића налази се и поименични списак од 107 бораца батаљона *Карађорђе* у Прибинићу. На једном месту, прота Стеван К. Душанић је забележио: *Не зна се ко је био гори за наше село, да ли Богдан Кевчија или Васо Каракаш. Они су заповедали јединицама које су чистиле терен од четника. Заробљене они нису слали на суд, већ су их на лицу места ликвидирали.*

У Прибинићу прота Стеван, иако у дубокој старости, биће све до своје смрти изложен разним врстама шиканирања од стране новог комунистичког режима. На разне начине нова власт покушава да проту Стевана што више изолира од његових парохијана. У тој намери веома грубо се поступа и према деци. Моја браћа (од стрица Драгутина) - Душан и Маријан причају да су у школи највише пута батина добијали због тога што су проту Стевана целивали у руку. Школска деца су то радила упркос казнама које су због тога добијали (увек су постојале “дежурне очи” које су то надлежним пријављивале). Против проте Стевана (али и због њега) су се стално водили неки судски спорови. Непрестано шиканирање је спроводжено, упркос чињеници да се ради о свештенику који је већ био у дубокој старости.

Нешто од тога шиканирања можемо прочитати у сачуваном писму које је Светозар Душанић, син проте Стевана, упутио Мили Прамасунцу (23.6.1954.), а у коме, између осталог, пише: *Примио сам твоју карту из Зенице од 11.6. о.г. у којој ми јављаш да се сече и продаје шума из нашег “Гаја”.*

Хвала Ти на бризи о мојој кући и о старању за њено добро. Нажалост, данас, под овим околностима, ја не могу ништа учинити да спречим то безакоње и ту пљачку.

Као што Ти је познато, а то ни другима није тајна, наше локалне власти су за време “револуционарног периода” доносиле одлуке које су биле лишене законских основа. Међу такве, са пуно права, може да се уврсти и решење Окружне аграрне комисије (од 17.5.1948.) којим је нама одузета поменута шума, а када су по Прибинићу и околини људи гинули без суда и пресуде и када су такозвани “народни одбори” по селима правду кројили... Ми смо стављени пред свршен чин и пред једну одлуку у којој је стајало да “на решење Окружне аграрне комисије нема се право жалбе.”

... Кад већ говорим о неким “законским” решењима и некој “правној” процедури, подсетићу те на суђење моме оцу (у априлу 1951.) због непредате обавезе у пољопривредним производима. На томе суђењу сам лично био и тражио сам да се суди мени и моме брату, ако постоји нека кривица, а не моме оцу, а ево из којих разлога. Власт је моме оцу одузела целокупну имовину. Земљу је доделила мени и моме брату Владети. Уколико се радило о неиспорученој обавези нас двојица смо могли одговарати, а не осамдесетпетогодишњи старац. Па ипак, њему су судили и њега осудили... Том приликом су изречене две пресуде, једна за житарице, а друга за кромпир, пасуљ, сено и остало. Свака од њих је гласила на по шест месеци.

P.S. Зашто пишеш латиницом ? Зар не знаш да свако треба да чува карактеристике које су везане за његов народ? Ко одступа од битних црта своје нације он постаје лак плен других. Треба чувати све оно што је позитивно у сопственој средини и лепо у своме роду.

Иако у дубокој старости проту Стевана К. Душанића стално оптужују нове комунистичке власти и он бива осуђиван од стране њихових судова. Од многобројних пресуда, као илустрацију, наводимо две донете против протe Стевана К. Душанића непосредно после Другог светског рата.

Већ 1946. године прота Стеван бива осуђен од стране суда у Теслићу за кривично дело из Закона о државним матичним књигама, те кривична дела вређања органа народне власти и вређања и клеветања народне власти. У пресуди је, између осталог, писало:

Срески суд у Теслићу пресудио је дана 24.8.1946. године да је Стеван Душанић, православни свештеник из Прибинића, 80 година стар, удовац, отац 2 деце, писмен, непорочан

КРИВ ЈЕ:

а) што на дан 12.5.1946. године у Прибинићу није ставио Хусеину Кахвићу референту грађанских стања и Свети Маркочевићу секретару С.н.о. из Теслића на њихов захтев матичне књиге на располагање у сврху закључивања истих,

б) што их је истом згодом вређао у њиховом службеном раду на тај начин, да их је назвао полицајцима који су дошли напасти га, и уједно им говорио, да су покварили народ давајући му гибиру и да народ сада неће да ради,

ц) што је истом згодом Данилу Маркочевићу новоизабраном претседнику М.н.о из Прибинића казивао: “Ви се искрвисте ко ће да буде претседник. А ја вам кажем бежите од тога, ничија није до зоре горела”, чиме је хтео рећи да је народна власт пролазна, и што је истом згодом Нови Маринковићу матичару из Прибинића казао да је постављење матичара ширење проституције и да се тиме хоће силом да комунизира народ,

Чиме је починио:

под а) кривично дело из члана 40 Закона о државним матичним књигама,

под б) кривично дело вређања органа народне власти,

под ц) кривично дело вређања и клеветања народне власти.

па се стога КАЖЊАВА:

за дело под а) на новчану казну од 2.000 динара,

за дело под б) на новчану казну од 2.000 динара,

за дело под ц) на новчану казну од 3.000 динара,

које му се казне своде на једну укупну повишену казну од 5.000 динара, а за случај ненаплативости замењује му се иста у казну принудног рада без лишења слободе у трајању од 100 (стотину) дана.

У разлозима (образложењу) пресуде, између осталог, пише и следеће:

Према пријави православног свештенику у Прибинићу, Стевану Душанићу, дошли су 12.5.1946. године по службеној дуж-

ности Свето Маркочевих, Хусеин Кахвић, Данило Маркочевих и Ново Маринковић. Када су исти од оптуженог Душанића затражили матичне књиге на располагање, он се успротивио говорећи им да он то неће дозволити док не добије наређење од својих (црквених) власти. Референт му је казао да не сме да крсти дете, обави венчање или у смртном случају уведе случај у своје књиге прије него што пријавитељ донесе писмену потврду да је дотични случај уведен у државну матичну књигу, те да ће за то бити кажњен. Оптужени Душанић му је на то одговорио да то значи да поп треба да буде ваш пандур и да најпре шаље вама да ви уписујете. Затим је отворено изјавио да се тога неће придржавати, да ће крштавати и венчавати и надаље све ко год му дође. У великом узбуђењу је даље рекао: “Ево вам књиге и носите их, и усташе су их носиле”, а затим је, шкрипећи зубима, рекао да у његове књиге неће нико ништа уписивати нити стављати никакве печате док му то не одобри Свети Синод. Још је рекао да се данас иде за тим да се уништи српство и вера, пошто је на Велики Петак дошао камион пун омладине у Прибинић са црвеним барјаком и испред њега певао с тим да му пркоси из чега се види да се вера не поштује, будући да се пева на највећи дан жалости.

Следеће, 1947. године, прота Стеван К. Душанић бива поново осуђен.

Срески суд у Теслићу пресудио је дана 26.7.1947. године да је Стеван Душанић, стар 81 год, свештеник из Прибинића, ожењен - удовац, отац 2 деце, писмен, свршио духовну академију, без иметка

КРИВ ЈЕ:

а) што је као претставник верске заједнице извршио низ обреда венчања по прописима вероисповести пре него што су бракови склопљени пред надлежним државним органима,

б) што је и после 19.9.1946. године наставио са уписивањем у матичне књиге рођених и венчаних

тима је починио:

под а) кривично дело из члана 37 основног Закона о браку, па се стога кажњава лишавањем слободe у трајању од 3 (три) године,

под б) кривично дело из члана 49 Закона о државним матичним књигама па се стога кажњава лишавањем слободе у трајању од 6 мјесеци, а које му се обе казне своде на једну укупну повишену казну лишавања слободе од 3 године и 3 месеца.

Поред судских прогона, прота Стеван К. Душанић је био изложен самовољи органа тадашње власти. Илустрације ради наведимо овде, једну епизоду из 1948. године. Наиме, прота Стеван пише ЖАЛБУ Среском народном одбору Теслић (10.9.1948.) због тога што су му одузете свиње када није био код куће већ се налазио на својој дужности у парохији . На његови жалбу одговара Срески штаб за откуп свиња Теслић (бр. 13.240/48) и саопштава му да се одбија његова МОЛБА и на крају наглашава. *Сумњамо да сте били симпазитар НОР-а, обзиром да ни данас немамо никаквих резултата од Вас по линији Народног Фронта под чијом је заставом и Вама засјала слобода. А на Вашој молби не стоји Смрт фашизму – Слобода народу, како би требало као патриота.*

На крају да наведем још једну судску пресуду, која је изречена парохијанину проте Стевана К. Душанића који је био поносан да је његов прота школованији од друга Тита. Међутим, суд је пресудио да је парохијанин том (иначе тачном) констатацијом изложио порузи Маршала Тита, те тиме починио кривично дело повреде угледа представника највиших органа власти и због тога га осудио на затворску казну.

Зимских дана, почетком 1953. године у млину Триве Николића у Булетићу Дане Ђурић, син Јованов, у разговору је рекао да је њихов прота Стеван К. Душанић школованији од друга Тита, па је средином исте године Дане Ђурић пресудом Среског суда у Теслићу осуђен на казну затвора од шест месеци јер је изложио порузи Маршала Тита, те тиме починио кривично дело повреде угледа представника највиших органа власти из члана 174 Кривичног закона. На одлуку Среског суда у Теслићу (број 122/53 од 4.7.1953.) жалили су се Окружном суду у Добоју оптужени али и Срески јавни тужиоц из Теслића.

У пресуди Окружног суда у Добоју (број 828/54 од 29.5.1954.) којом је потврђена првостепена пресуда, између осталог, пише:

Својом жалбом првооптужени побија првостепену пресуду због одлуке о кривици и казни налазећи да у његовим речима што је казао да је неко школованији од њега нема кривичног дела, приговарајући и висини казне и предлажући да се првостепена пресуда укине или преиначи и да му се изрече блажија казна и условно.

У жалби (број 94/53 од 23.7.1953.) коју је Окружном суду у Добоју поднео Фрањо Билић, средњи јавни тужилац, између осталог, пише: *Из разлога пресуде, не види се због чега је суд овако благу казну према оптуженом изрекао, изузев што се наводи, да су му узете олакшавајуће околности непорочност и обзир према породици, док од отежавајућих није ништа. Међутим, потребно је при одлучивању о казни било размотрити колика је друштвена опасност извршеног дела и оптуженог као починиоца. Оптужени је пољопривредник и као такав не види борбу нашег вишег руководства за стварање боље будућности свима, па и њему самом. Него, иде још за тим да то руководство вређа без икаквог разлога. Како није редак случај чињења ових дела на овом срезу, то овакве казне неће постићи своје сврхе, на оптуженог, на друге учиниоце, као ни на оне који би намеравали или учинили овакво и слично кривично дело.*

Због тога **ПРЕДЛАЖЕМ** да се нападнута пресуда преиначи и оптужени осуди у дужем трајању и тиме у потпуности дође до изражаја предвиђени члан 3 нашег Кривичног закона.

Смрт фашизму – Слобода народу

Хроничар усорског краја Бошко Н. Петровић, у књизи *Братоубилаштво и парадокси једног тешког времена* пише да је прота Стеван К. Душанић био непокоран и немилосрдан према злим и opakим, али и према онима што су мислили да су неко и нешто... своје ставове бранио је до последњег адута, а језиком “угризао” горе него неко мачем. Ко је и какав је поп Стево Душанић виделе су усташе у згради Старог суда у Теслићу, али и бројни таоци и интернирци. Прота Стева није бирао речи говорећи против Хитлера и Павелића, хрватских усташа удружених са немачким злочинцима, германских варвара удружених са хрватским разбојницима званим усташе пуним гласом вичући да се орила цела сала. Очевици су после причали да су очекивали сурову одмазду и није им јасно како

је прота Стеван остао жив после таквих речи изречених у лице окупатору и његовим слугама.

Ништа мање немилосрдан прота Стеван је био, како то наводи и Бошко Н. Петровић, и према новим комунистичким властима, са којима је у непрекидном сукобу.

- *Божиј био, велиш демократија! Каква је то демократија кад ти имаш све гањц ново, а онај твој гологузан на једној нози има увијач, а на другој нема, на једној има ципелу, а на другој опанак; официри ти једу месо из официрских казана, а војници пасуљ – чорбу без меса!?* Ко си ми ти да будеш комадант кад немаш душе, немаш обзира и не видиш те јадне војнике прљаве, подеране, голе, босе и неуредне! Да си прави пустио би сиротињу кући да љубе своје најмилије, а не да по планини убијају оне што су 1941. године морали у шуму, а сада нова власт ни ту им мира не да. Ниси ти нико и ништа – насрнуо је поп Стево на команданта Двадесете романијске бригаде 1946. године која је трагала за четницима у планинама.

- *Ко је од вас двојице старији, божији били?* – питао је милицију кад је од њега тражила плуг и без реда говорио сад један сад други.

- *Није нико, оче Стево* – рекао је један од двојице.

- *Божији били, ни остале банде немају старешине, па ми и ви личите на распуштену банду* – рекао је поп Стева.

У својој *Последњој жељи* коју је написао у Прибинићу 18.8.1956. године (*Смирени покајник, Стеван К. Душанић, прота*) као и писму које је упутио 19.10.1956. године Преосвећеном архиепископу Бањалучко-бихаћком Василију он изражава жељу да се подигне манастир на Бањалучком пољу покрај извора Богославчева врела у име светих славјанских мученика Николаја Другог и његове породице Романов, који 1914. године започеше рат због Видовданског атентата у Сарајеву и у граду Јекатеринбургу дадоше своје мученичке животе за спас и слободу славјанско-српског народа”, те да се на тај начин “положи покајање за Први светски рат и уморство светог Николаја Романова и његове породице да би милост Божија указала милост и радовање грешном народу.

Прота Стеван је био човек велике енергије, чврсте и ревносне вере, искрен пријатељ цркве и народа, велики родољуб и бескомпромисни борац са окупационим властима. Прота Стеван о себи пише: *Био сам одувек ватрени радикал и то сам јавно признавао и проповедао. У том погледу са мном није могло бити компромиса.* Због тога је, а и због *наглог карактера*, често долазио у сукобе, пре свега са окупаторима и са влашћу после Другог светског рата, али и са многима другим.

Од стране црквених власти прота Стеван Душанић је одликован црвеним појасом, протојерејским чином и напрсним крстом. Прота Стеван К. Душанић је и мене (као и мога оца и моју браћу) крстио, а родитеље венчао. На моме крштењу је рекао: *Он је сам себи донео име*, пошто сам се родио 7. јула – Рођење светог Јована Претече (Крститеља). Мада сам био мали у сећању ми је остао урезано како он у Прибинићу иде поред наше куће помажући се штапом, ја му прилазим и целивам руку, а он ме благосиља и пита како се зovem и чији сам.

До последњих дана служио је у својој цркви у Прибинићу. Последњу литургију одржао је на св. Саву, непуне три седмице пре него што ће напустити овај свет. Умро је на Сретење, 15. фебруара 1957. године, а сахрањен је сутрадан, на св. Симеона Богопримца, у капели коју је подигао на гробљу Касимовина у Прибинићу. У присуству више свештених лица и огромног броја својих парохијана, пријатеља и поштовалаца са покојником, протојерејем ставрофором Стеваном К. Душанићем, опростили су се, у име свештенства и верних, протојереј Никола Мандић и протојереј Љубомир Дучић.

Стеван и Милева су имали десеторо деце, седам синова (Светозара, Светолика, Владету, Богољуба, Драгољуба, Славка и Радомира) и три кћери (Надежду, Десанку и Живанку). Од десеторо деце зреле године су доживели Светозар, Светолик, Владета, Богољуб и Драгољуб.

Светозар је рођен 20.1.1907. године у Прибинићу, а умро је 25.4.1990. године у Београду. Био је ожењен Миленом рођеном Вукашиновић (1912 - 1988), која је завршила Филозофски факултет

(1935. године) у Београду. Светозар је завршио Српску православну богословију (1924-1929) у Сарајеву и Православни богословски факултет у Београду (1934) на коме је проглашен за почасног доктора наука. За његов рад Свети архијерејски синод Српске православне цркве доделио му је орден Светог Саве I реда, а Руска православна црква орден Светог Владимира II степена. По завршетку факултета провео је неколико месеци у Црквеном суду Епархије тузланске, затим се посветио просветној каријери, а после Другог светског рата постављен је за управника Музеја српске православне цркве и на том положају остаје (више од 40 година) све до своје смрти. Паралелно са радом у Музеју стални је члан Комисије за полагање професорских испита на Богословском факултету у Београду.

Светозар је био личност веома широких знања и интересовања. И ако се превасходно бавио проучавањем средњовековне националне и црквене историје, написао је безброј радова и из новије историје. Објавио је и значајан број прозних и поетских текстова у угледним књижевним и црквеним часописима, а само из области нумизматике објавио је преко стотину радова у домаћим и иностраним часописима. У саставу Патријаршијске библиотеке обновио је Библиотеку свога оца свештеника Стевана К. Душанића и сакупио изузетно богату збирку римског новца кованог на нашем тлу (*Ковница Виминацијум, Стоби и Дакија*) коју је оставио легатом Музеју града Београда. После смрти од његове веома богате рукописне и штампане заоставштине формиран је *Легат професора Душанића* који се налази (поред Легата професора Грујића) на последњем спрату Патријаршије Српске православне цркве у Београду. Сопствену библиотеку и све остале ствари из стана пренете су, према Светозаровој жељи, у овчарско-кабларски манастир Срећење у коме су монахиње манастира уредиле просторије које сада изгледају као београдски стан професора Душанића.

И поред веома широког знања и интересовања Светозар је за себе тврдио да је ипак у суштини историчар. Често је говорио да *без обзира који факултет имали, Душанићи на крају завршавају као историчари*. Као пример наводио је свога оца, проту Стевана,

и себе који су завршили Геолошке факултете, те сина Слободана који је завршио класичну филологију. Он у писму (27.2.1958. године) тешањском свештенику Љуби пише, између осталог, и следеће: *Ја имам у плану, ако се некад буде живо и здраво, да напишем монографију Усорског краја. Некоме ће то ипак требати. Време пролази и са собом носи и нас и наша знања... Син ми је добро. Био је ослобођен Велике матуре на Класичној гимназији и сада студира грчки и латински, као да ће у братре.*

Сада жалим што сам се са Светозаром упознао, релативно касно. Било је то тек 1986. године када сам се из Бањалуке преселио у Београд. Двадесетак година пре тога, припремајући се за долазак на студије у Београд, намеравао сам да се јавим Светозару и његовом сину Слободану. О тој својој намери разговарао сам и са чича Вељком. Он ми је саветовао да о томе добро размислим јер сам недавно примљен у Савез комуниста (СК) и верује да ће то Светозар схватити као издају, те да после разговора са њим нећу знати где су врата на која треба да изађем. Одговорио сам да ћу Светозару покушати да објасним да то није била моја жеља него да то једноставно нисам могао да избегнем. (Наиме, у Средњошколском центру у Брчком - који је тада похађало преко хиљаду ученика - проглашен сам за најбољег ученика и професори су инсистирали да будем примљен у чланство СК. Ја сам покушао да то некако избегнем правдајући се да још нисам навршио 18 година, да нисам још довољно сазрео за члана СК и томе слично. Али моје аргументе они су игнорисали и на препоруку неколико професора - и без моје молбе - примљен сам почетком 1968. године у СК.)

Чича Вељко ми је испричао свој први (и једини) сусрет са Светозаром који је имао непосредно после Другог светског рата. Наиме, по повратку са одслужења војног рока чича Вељко је требао да пропутује кроз Београд и писмом се јавио Светозару и обавестио га да ће (тог и тог дана) свратити до Патријаршије и да би волео да се са њим сретне. Светозар га је тога дана дочекао и одмах му одржао такву буквицу због писма које је било написано латиницом да после тога чича Вељко није могао ништа да каже и на томе се завршио тај њихов једини сусрет. У тим стварима Светозар је био бескомпромисан и крајње директан.

После дугих премишљања ипак нисам смогао храбрости да се јавим Светозару за време мојих студија у Београду. Када је у средствима јавног информисања 1986. године избио *случај бањалучких професора* (о томе ће касније бити више речи) од Светозара сам добио поштанску пошиљку (упућену на моје име на Економски факултет у Бањалуци) у коме је био сепарат једног његовог текста који је управо био објављен. На сепарату је била само његова посвета - *за господина Јована Б. Душанића* - без било каквог пропратног писма. Та пошиљка ме је много обрадовала и у то тешко време за мене представљала својеврсну подршку.

По пресељењу у Београд (средином 1986. године) отишао сам до Патријаршије и јавио се Светозару. Али то је, за разлику од чича Вељковог, био сасвим другачији сусрет. Није крио задовољство мојим држањем у *случају бањалучких професора* које је *достојно једног Душанића*. Од тада сам се са њим, све до његове смрти, виђао релативно често, најчешће у Патријаршији.

Светозар се, након краће болести, 25. априла 1990. године упокојио у Господу. Према његовој жељи сахрањен је у свом родном месту у породичној капели, поред својих родитеља, на гробљу Касимовина у Прибинићу.

Испраћају из Београда испред капеле Светог Николе на Новом гробљу присуствовали су сви чланови Светог архијерејског синода Српске православне цркве, службеници Патријаршије, свештенство, студенти и велики број пријатеља, сарадника и поштовалаца. Помен је служио Његово Високопреосвештенство, митрополит загребачко-љубљански, господин Јован (који је замењивао болесног патријарха Германа), а у име Српске православне цркве од Светозара се опростио Његово Преосвештенство, епископ шумадијски, господин Сава, који је у опроштајној речи истакао да ће *проћи много времена док Српска црква не добије таквог прегаоца у знању, раду и пожртвовању какав је био професор Душанић. Он није знао за радно време већ је цео свој живот посветио Српској цркви, Светосављу, просвети и култури*. У име Музеја СПЦ од Светозара се опростио његов најближи сарадник (и наследник на месту управника Музеја) др Слободан Милеуснић. Према Свето-

заревом жељи сахрањен је у Прибинићу у уском кругу својих најближих. У цркви у Прибинићу, уз хор студената Богославског факултета из Београда и већи број свештеника опело је служио Његово Преосвештенство, епископ зворничко-тузлански, господин Василије који се бираним речима опростио од Светозара Ст. Душанића. Била је то најдостојанственија сахрана којој сам до сада присуствовао.

Светозар и Милена имају сина Слободана (1939), који је данас редовни члан Српске академије наука и уметности, те редовни професор и шеф катедре Старог века на Филозофском факултету у Београду. Слободан је ретко префињена и толерантна особа, широких и темељних знања, исконске духовности, моралног дигнитета и природних аристократских манира. Слободан са супругом Смиљом – Мимом (ванредни професор Филозофског факултета у Београду) има двоје прекрасне деце – кћерку Дуњу (1987) и сина Стефана (1991). Не сумњам да ће и они бити достојни наследници својих директних предака. Када је кренуо у школу Слободанов син Стефан нам је једном приликом рекао: *Још нисам одлучио шта ћу да будем када одрастем. Душанићи су били хајдуци, свештеници или научници. За сада ми се највише свиђа да постанем хајдук, а за касније ћу да видим.*

Светолик - Мања, рођен је 1.4.1908. године. Прота Стеван је сину дао име по свом омиљеном професору, познатом српском књижевнику, Светолику Ранковићу, који му је у Београду предавао српски језик. Прота Стеван пише да је *“два своја старија сина желео да образује за свештеника (старијег Светозара) и учитеља (млађег Светолика) да би могли највише послужити свом народу на Прибинићу и околини.”* Тако је и Светолик по завршетку основне школе у Прибинићу, као и његов старији брат Светозар, завршио тузланску гимназију, а потом Препарандију у Вршцу.

Како пише прота Стеван, Светолик је био *“нагле нарави и доста самовољан”* и по завршетку Препарандије *“против жеље свога оца напусти учитељски позив и активира се у војсци”*, где је “догурао” до команданта Другог планинског пука.

Убијен је у Аранђеловцу 31.9.1944. године, како пише прота Степа, *у време извршења злочина од стране Коче Поповића и*

његових пролетера над српским народом. Објављено је од стране градске општине (Аранђеловац) да је било мртвих 565 особа. Светолика сам сахранио по леву страну од његова брата Богољуба.

Владета је рођен 3.7.1909 године, а умро је 23.10.1998. године. Још као малом детету, после прележане јаче упале, ослабио му је слух и Владета је до краја живота слабо чуо. Тек у његове старије дане брат Светозар ће му набављати савремене слушне апарате који су му омогућавали да боље чује. Због слабог слуха, за разлику од остала своја четири брата који су завршили факултете, Владета ће остати у Прибинићу на очевом имању и бавиће се земљорадном. Са супругом Анком доживеће дубоку старост. Није имао потомака.

Богољуб је рођен 22.11.1911. године. Завршио је Правни факултет, положио адвокатски испит и примљен је у адвокатску комору у Сарајеву. Умро је од прехладе 10.10.1943. године и сахрањен у Аранђеловцу на Јаловој ливади. Иза њега је остала супруга Аница.

Драгољуб је рођен 16.6.1914. године. Завршио је Технички факултет и радио је у Црној Гори. Убијен је од стране италијанских окупатора 1941. године. Драгољубов брат Светозар сазнаће тек после Другог светског рата да му и најмлађи брат није у животу. О томе није никада обавестио оца јер се плашио да прота Стеван неће моћи да, после губитка Светолика – Мање и Богољуба, поднесе и смрт трећег сина – свога мезимца Драгољуба. На једном месту прота Стеван пише: *За Драгољуба не знам да ли је жив – молим се Богу за његов живот.*

Славко и Радомир, као и њихове три сестре (Надежда, Десанка и Живанка) умрли су млади. Старија браћа Славко и Радомир сахрањени су у старом Душанића гробљу (званом: *Гробићи*), а млађе сестре у капели на гробљу Касимовина.

7. ШКОЛА И ПРВИ УЧИТЕЉИ У ПРИБИНИЋУ

До аустроугарске окупације (1878. године) у Босни и Херцеговини нису постојале државне школе, па су у почетку манастирске, а касније и српске школе пружале могућност за описмењавање српског народа на овим подручјима. Због тога су и прве српске школе биле стваране по узору на манастирске у којима су се обучавали будући свештеници и калуђери, а први ученици била су деца свештеника који су требали да наставе породичну традицију. Касније се у школе уписују и друга деца, у почетку само мушка, а после и женска.

Пошто су се први ученици у српским школама обучавали за будуће свештенике и калуђере, разумљиво је да се као најстарији уџбеници појављују *чаславац* и *псалтир*, књиге које се налазе у манастирима и које се користе при црквеним обредима. Како се ширио наставни програм и српске школе све више добијале карактер световног образовања, као уџбеници се појављују и буквари, читанке, историје итд. Уџбеници се углавном набављају (а најчешће добијају као поклони) из Србије и Војводине, а књиге на црквено-словенском језику и из Русије.

Наставни план српских школа се временом мењао (заједнички план и програм биће усвојен тек од школске 1907/8 године) и у последњим годинама турске владавине, на пример, у Сарајевској српској школи он је изгледао овако:

Први разред: Буквар, Читанчица, Рачун.

Други разред: Словенски буквар, Српска прва читанка, Мала историја цркве, Молитвословље, Рачун.

Трећи разред: Друга читанка, Катихизис, Часловац, Рачун.

Четврти разред: Писмени састави, Српска граматика, Трећа читанка, Историја српског народа, Земљопис, Рачун.

У почетку се звање учитеља (*даскала*) веома лако давало и добијао га је сваки писмени човек. Међутим, последњих деценија турске владавине у Босну и Херцеговину долазе школовани српски учитељи из Србије и Аустроугарске, али и све већи број домаћих људи који су се школовали у Србији, Аустроугарској или Русији. Како то пише у сарајевском *Школском вјеснику* (1894) Аустроугарска је у Босни и Херцеговини, када је у њу ушла 1878. године, затекла 56 српских основних школа са 75 учитеља и 3.523 ученика.

Аустроугарски период у раду српског школства, пише Митар Папић (у књизи *Историја српских школа у Босни и Херцеговини*), почиње са једном наслеђеном традицијом. Истина, однос новог окупатора као државне управе потпуно се изменио у односу на школство. Сада држава оснива заједничке (комуналне) основне школе за сву децу без разлике на верску припадност. Беч је имао намеру да унифицира основно школство на тај начин што ће постепено отворати државне основне школе, а затечене конфесионалне школе привремено толерисати док не изгради потребну мрежу својих школа, а онда би престао рад конфесионалних школа. У такозваним комуналним школама, национална група предмета (историја, књижевност, географија, и матерњи језик) била је под посебном контролом. Пошто је ова група предмета представљала окосницу наставе у српским школама, то су оне, самим тим, биле стална мета напада режима.

У појединим периодима окупације српске основне школе нису имале право јавности. Ученици који су хтели да наставе школовање у средњим школама морали су полагаати пријемне испите. То је био један од разлога пораста броја ученика у државним школама. И у овим (државним) школама је, после неколико година окупације највише деце из српских породица. Но, и поред тога, у српском народу је стално истицана потреба да постоје српске школе, и њихов број се повећавао. Као основни разлог постојања ових школа истицан је национално-одбрамбени задатак. У штампи као и на скупштинама Српског учитељског удружења, уз наглашавање националних циљева школе, често је истицана Бизмаркова мисао: *Битку код Седана добио је пруски народни учитељ.*

Како пише (у књизи: *Босна и Херцеговина*) историчар Владимир Ђоровић: *Ниједна од српских школа није имала ни паре потпоре од владе, док су школе немачких колониста у Унтервиндхорсту, Креки, Францјозефсфелду и на другим местима биле обилато помагане. Иако су имале своје школе и њих издржавали, Срби су морали да плаћају прирез и за владине, “комуналне”, школе и да тако носе двоструки терет. Владина намера била је врло прозирна; она је рачунала, да ће српски елемент због тих и других разлога напустити своје националне школе и прећи у њезине, да се тамо васпитава у посебном босанском патриотизму.*

У првој деценији окупације школе су биле, поред цркве једина легална организација српског народа у Босни и Херцеговини. Стога је и разумљиво што је нови режим покушавао да се прво с њима обрачунава. Аустроугарска је готово тридесет година упорно и доследно прогонила не само сваку делатност него и помисао или назив који би означавао неку националну опредељеност становништва.

Аустроугарска је, залажући се за такозвану босанску нацију, настојала да сузбије сваку идеју о српској или хрватској националности. Српским или хрватским у целокупном јавном животу, па према томе и у школама, могло се називати само оно што се односи на ове две националности изван Босне и Херцеговине. Пошто су школе православног становништва из турског периода ушле у нови са именом српске школе, то је сам њихов назив представљао један од првих камена спотицања. Држећи се владине препоруке да школе треба називати “*грко-источним*” (и назив православни био је инкриминисан) котарски предстојник у Брчком присилно је скинуо натпис са школе који је гласио: “*Српско народно училиште*”. То је школа у којој је 60-их година предавао Васо Пелагић. Овај поступак изазвао је велико негодовање, а протести су стизали не само до Сарајева него и до Беча. Настало је дуже дописивање и саветовање између Беча и Земаљске владе у Сарајеву. У допису Земаљске владе заједничком министру финансија у Бечу се наглашава: *На сваки начин Влада у Босни познаје као домаће становништво само Бошњаке, који се по вери деле на мухамеданце, грко-православне*

и римокатолике. Према уобичајности у земљи први се називају Турци, други Срби, а трећи Латини. Сви ови називи су нетачни јер почивају на замени појмова националност и религија, због чега их власти не могу употребљавати, али се не може забранити да се становништво њима служи.

Мада је школа у Прибинићу изграђена и званично почела са радом 1906. године, школски рад у Прибинићу започео је још у време турског ропства, односно крајем прве половине XIX века, тачније 1845. године, када Гавро (Лазар) Душанић, праунук попа Горана и унук Ђураша и Душане (по којој су Душанићи и добили своје презиме), ангажује путујућег калуђера, а касније и школованог учитеља да би му децу описменили.

Иначе, Гавро је био самоук човек и један од ретких писмених људи у то време. У заоставштини његовог унука проте Стевана К. Душанића сачувана је *Породична читуља Гавре Л. Душанића* писана руком.

Гавро ће прво за школовање своје деце у Прибинић довести путујућег калуђера Марка Миличића из Ранковића, а касније и Ђорђије Петрановића учитеља из Тешња.

Прва знања Коста Г. Душанић стицао је код Марка Миличића који је највероватније завршио неку манастирску школу. Он је децу Гавре Л. Душанића описмењавао из буквара, псалтира и часловца. За буквар се, у то време, требало издвојити добар ован, а за псалтир и часловац по један јунац. После најелементарнијег описмењавања своје деце код Марка Миличића, Гавро Л. Душанић ангажује школованог тешањског учитеља Ђорђију Петрановића који долази у Прибинић и деци пружа, за то време, завидно образовање.

Предање каже да се Гаврило Л. Душанић договорио са тешањским учитељем - Ђорђијем Петрановићем да у приватној школи у Прибинићу децу обучава по програму Српско-православне школе у Тешњу. План и програм наставног градива те школе из друге половине XIX века сачуван је и недавно га је објавио Момчило Спасојевић (*Српска-православна школа и Вриједан документ српске баштине*).

Српско-православне школе у Тешњу, у другој половини XIX века радила је по следећем наставном плану користећи следеће уџбенике:

1. НАУКА ХРИШЋАНСТВА (све четири године) - Уџбеник Н.Ђ. Вукићевић: “Наук хришћански”.

2. СРПСКИ ЈЕЗИК - очигледна настава, писање и читање, граматика (све четири године) - Уџбеник: “Упуство за вјежбање у говору и разумијевању” (будимско); “Настава у земљопису” од Светозара Милетића, учитеља земунског; “Буквар” од Ст. Чутурила; “Читанка” од Ст. Чутурила (будимска); “ГраMATика”.

3. СЛАВЕНСКИ ЈЕЗИК - ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКО ЧИТАЊЕ И РАЗУМЕВАЊЕ (задње три године) - Уџбеник: “Часловац” и “Псалтир”.

4. ЧИТАЊЕ ЛАТИНИЦЕ (задње три године) - Уџбеник: “Прва читанка за основне школе у Босни и Херцеговини”

5. НЕМАЧКИ ЈЕЗИК (задње две године) - Уџбеник “Буквар њемачког” од Младена Средојевића.

6. РАЧУН (све четири године) - Уџбеник од С. Коневевића.

7. ГЕОМЕТРИЈА (задње две године)

8. ЗЕМЉОПИС (све четири године) - Уџбеник: “Земљопис за основне школе у Босни и Херцеговини”

9. ПОВЕСТНИЦА - ИСТОРИЈА (задње две године) - Уџбеник: “Историја српског народа” (београдско издање); “Право и дужност грађанина” од Стевана В. Поповића, епархијског школског референта.

10. ПРИРОДНЕ НАУКЕ - природопис, природословље (физика), Наука о чувању здравља (задње три године) - Уџбеник од П. Деспотовића; “Човјечије тијело и њега његова” од М. Петровића.

11. РАДОВИ У ВРТУ (задње две године) - практична настава.

12. ПОЈЕЊЕ И ПЕВАЊЕ (све четири године)

13. ЦРТАЊЕ (све четири године) - Уџбеник “Пригледница основног цртања за народне школе”.

Уз овај план Момчило Спасојевић је објавио и програме наставног градива за сваки предмет. Тако је на пример, наставни програм за предмет ИСТОРИЈА овако изгледао:

Ученици трећег разреда учили су по књизи: Историја српског народа за основне школе (београдско издање) и то Срби под владом Немањића и све краљеве српске и цареve и то све до четвртог времена даље је учио шта се казује у историји српског народа.

Ученици четвртог разреда учили су четврто, пето и шесто време све до краја исте књиге из које је и трећи разред учио. Даље је учио овај разред још из светске поведнице као: о Сократу, открићу Америке, о Колумбу, о проналаску компаса, барута и штампе и шта је то светска историја и како се она дели и њени извори итд. Уз то учио је овај разред још и права и дужности грађана, о признаницама и како се исте имају писати, даље о наслеђу, ко има право завештати, како се пише завештај о подели наслеђа, суд и суђење, судија и његова одговорност, Грунтовна књига, Општинска управа и власт, државна обрана, народни устанак и друго по књизи: Права и дужности грађана од Стевана В. Поповића, епархијског школског референта.

У кући Гавре Л. Душанића они основној писмености уче не само Гаврину децу, него и још неколико дечака из Прибинића. У учењу су се нарочито истицали Гаврин син Коста, те Теодор син Спасоја Поповића (Гавро Душанић и Спасоја Поповић били су пашенози - ожењени сестрама из Липља) и Коста Мишић. После школовања у Прибинићу, Коста Г. Душанић ће своје образовање наставити код Васе Пелагића на Богословији у Бањалуци и касније постати свештеник липљанске и прибињске парохије, а Теодор Поповић ће бити сеоски учитељ у Прибинићу и појац у манастиру Липље.

Како пише Светозар Ст. Душанић (видети текст: *Српска школа у Тешњу*, који је објављен у часопису *Развитак* 1938. године) Српска основна школа у Тешњу спада међу најстарије и најпостojаније српске школе у Босни и Херцеговини где се као учитељ у једној белешци из 1838. године спомиње учитељ Лазар Јовановић.

Да су средином XIX века српске школе похађала и женска деца сведочи и запис на једној књизи тешањске српскоправославне цркве и школе - Часловцу (Москва, 1732), који гласи: *Писа њевојка Тарса пћи Јована Атанасића из касабџе Тешањ*. Исто тако у новосадској *Даници* пише да је Тарса (А)танасић играла Јудиту у истоименом комаду који је приказан на први дан Духова 1865. године.

Када говоримо о старим књигама којима су располагали тешањски Срби, наведимо овде део из текста Момчила Спасојевића *Књишка баштина тешањских Срба* у коме он, између осталог, пише: *С носталгијом размишљам о старим књигама тешањске српско-православне цркве и школе. Мислио сам колико је свештеника, учитеља, ђака бдело над њиховим страницама. О чему ли су размишљали, шта ли су осећали, желели, сновали. Време је спепелило и људе и снове, књиге су преживеле - преживеле су људе, грађевине, царевине. Питао сам се шта ли их је сачувало, али нисам могао одгнети. Одговор је дало време, а он је гласио: ПРАВОСЛАВЉЕ које је из њих значило. Стигле су из Русије, а све што је стизало из Русије, за Србе је вековима било чисто, светло и свето. Књиге штампане у Бечу и Будиму лични је поклон Фрање Јосипа уручен Српско-православној општини Тешањ. Занимљиво је да те раскошно одштампане, украшене и увезане књиге за протеклих стотину година нико није нашао за сходно ни да отвори, те и данас делују као да су управо изашле из штампарије, за разлику од књига штампаних у Москви које су се готово распале од употребе.*

У Тешњу се, средином и крајем XIX века, често помиње и позната српска учитељска породица Петрановић – Ђорђије, Богољуб и Стево - која се доселила из Аустрије.

Управо је Ђорђије Петрановић дао Кости Г. Душанићу тако добро образовање да је један од првих ученика Бањалучке богословије који је рукоположен за свештеника био Коста Г. Душанић. У једном рукопису (који се чува у Српској академији науке и уметности у Београду) Косте Хаџи Ристића, трговца из Сарајева, пише: *би здоговор да се заведе матица босанска и да издаје сваке године књигу и да буде фонд из којег ће се издавати књиге и одмах прописаше и које предмете треба саставити.* Међу писцима који би писали књиге Коста Хаџи Ристић истиче Васу Пелагића, Саву Косановића и Богољуба Петрановића. Стево Петрановић 60-их година XIX века ради као учитељ у тешањској школи. Хамдија Крешевљаковић и Мита Клиџин забележили су да је прослава св. Саве у српским школама у Босни и Херцеговини први увео учитељ Петрановић, а то је било 60-тих година XIX века. Његовом заслугом

у Тешњу је организована 1864. године и прва позоришна представа у Босни и Херцеговини. Била је то Шилерова драма *Разбојници*. Стево Петрановић је као делегат Тешња учествовао на Црквеној скупштини у Сарајеву 1873. године и његовом заслугом на њој је питање школа представљало главну тему. Замерио се тадашњем валији Асим паши, а био је и истакнути противник аустроугарске окупације Босне и Херцеговине, те је морао да бежи у Србију.

Све до изградње школске зграде и званичног почетка рада школе (1906) у којој је прва радила школована српска учитељица Милева Душанић, децу у Прибинићу ће да описмењава прибинишки сеоски учитељ Теодор Поповић (стално) и свештеник Коста Душанић (повремено – поред свог основног, свештеничког, посла у парохији). Од Теодора Поповића и свога оца су прво образовање добили и Костини синови – Стеван (касније прота у Прибинићу) и Коста (касније прота бистрички у Бањалуци), пре него што ће наставити своја школовања у Бањалуци, Сарајеву, Београду и Русији, али и многа друга деца у Прибинићу, међу којима и мој деда Јован (Васкрсије) Душанић - Лиљански.

Српско-православне школе су имале огроман значај и заслуге за верско и национално васпитање младих, јер се у овим школама обрађала посебна пажња на верско образовање, црквено-словенски језик с црквеним певањем, на српски језик и историју српског народа. Ученици су у цркву редовно одлазили и за певницом лепо певали. У школи су веронауку предавали свештеници који су држали верску наставу суботом и недељом и оним младима који нису похађали школу. Учили су их како се правилно крсти, Божјим заповестима, симболу вере, те основним молитвама и одговарању на јектеније.

Прота Стеван К. Душанић пише да његов отац, прота Коста, одмах по доношењу Уредбе (1905) којом се дозвољава отварање српско-православне школе *реша да своме селу сагради и отвори и српску народну основну школу, коју је у та времена било врло тешко добити, јер је окупатор, тадашња аустроугарска власт, на сваки начин кочила и спречавала просвећивање српског народа.*

На тај га корак убрза вест, да држава жели у Прибинићу да отвори комуналну школу, која је имала за циљ не само да одвоји народ од његове цркве и вере, него још више, да у њему уништава и националну свест, правећи га кроз своје просветне раднике добрим држављанима велике Аустрије, истичући му такозвано “бошњаштво”, а све с циљем да га одвоји од српске народне целине, којој он припада ма где био и ма кога служио.

Једнога дана он сазове своје парохијане и своју двојицу школованих синова па им разложи своју намеру коју заврши речима: “Не жалим скинути камилавку, те сести пред црквену порту и просити, само још да доживим да проради српска школа и да пропоју српска деца у новоподигнутој цркви.” *Око подизања цркве и школе много су му помогли не само његови синови него цео српски народ његове парохије и целог краја.*

Школа би изграђена по свим прописима, које су захтевале државне техничке власти за градњу таквих објеката, за само годину дана. Подигнута је на земљишту Душанића, где су се налазили још црква и парохијски дом, а касније ће бити изграђена још библиотека и читаоница. Освећење прве школе у Прибинићу извршено је 26. октобра 1906. године, а обавио га је тадашњи митрополит бањалучки Евгеније Летица. Црквено-школска општина и школски одбор бринули су се о материјалном издржавању школе и плаћању учитеља. Школа у Прибинићу је (као и друге српске школе у Босни и Херцеговини), како то пише у наведеном Летопису проте Стевана К. Душанића по Ослобођењу (1918) прешла из црквених у државне руке.

Школске 1907/8 године усвојен је и заједнички план и програм у српско-православним школама и он је обухватао следеће предмете: *наука хришћанска, црквенословенски језик, српски језик, српска историја, земљопис, рачун и геометрија, природне науке и хигијена, краснопис, цртање, домаћа и пољска привреда, женски ручни рад и кућанство, певање, гимнастика и дечије игре.* Уз овај план донет је и програм за све предмете.

Неколико година пред Први светски рат, аустроугарске власти су покренуле питање изједначавања наставног програма

српских школа са програмима државних основних школа али је тај предлог *Велики управни и просветни савет* одбио с образложењем: *Потреба опстанка српских школа данас је код нас исто тако важна као пре, те Велики савет не би смео дозволити да се на оваки начин брише национални карактер српских школа.*

У српским школама се користио већи број уџбеника набављених из Србије или Војводине. Окупациона управа је тражила да се употребљавају исти уџбеници у државним и српским школама. На заједничким уџбеницима посебно се настојало кад се радило о штивима у читанкама, историји и географији. Српске школе нису прихватиле заједничке уџбенике, те је долазило врло често до забране појединих уџбеника, а посебно оних који су долазили из Србије.

Како сам слушао од свога оца Бранка и његовог великог пријатеља, друга из школских (1924-28) и војничких (1938-40) дана са албанске границе – Драгутина Делића, у школу се ишло сваки дан сем недеље. У први разред уписивана су деца старости од 8 до 14 година. Слаби ученици су у исти разред ишли две, а некада и три године. У школу су ученици са собом од куће носили храну, а настава је трајала од 7 до 16 часова. Суботом су ученици имали и часове веронауке коју је држао прота Ставан К. Душанић. Настава се одржавала у једној великој учионици – сали. Ученици су седели у клупама (једна клупа за 4 ђака). У првој клупи до учитеља седеле су четири девојчице, колико их је и било од тада укупно 99 ученика у школи. Остали дечаки седели су редом: прво ученици првог, затим другог, трећег и на крају (у дну учионице) четвртог разреда. Учитељу су у раду помагала и два најбоља ученика четвртог разреда. По завршетку наставе формиране су групе (у свакој је био редар) и ученици су организовано ишли постројено цестом својим кућама. Када са цесте скрену у своје засеке више нису морали да иду у строју.

За ученике су најрадоснији дани били дани школских празника - *Свети Сава* (када се завршавало полугодиште) и *Видовдан* (када се завршавала школска година) и тада су почињали зимски и летњи распуст. Тих дана одржаване су приредбе на којима су

ученици (пред својим друговима, родитељима и другим многобројним гостима) читали своје саставе, изводили пригодне рецитације, скечеве, и сл. На крају школске године ученици су добијали картице успеха: *белу* за недовољан, *зелену* за довољан, *плаву* за добра, *црвену* за врло добар и *црвено-розе* картицу за одличан успех.

Прва учитељица школе у Прибинићу била је школована српска учитељица - Милева Душанић, а њен супруг, свештеник Стеван, предавао је у школи веронауку до јула 1941. године, када су га усташке власти ухапсиле и са породицом послале у логор Цапраг (Хрватска). Данас школа у Прибинићу носи назив "Стеван К. Душанић".

ПРВИ УЧИТЕЉИ

Као што смо то и раније истакли, и ако је школа у Прибинићу изграђена и званично почела са радом 1906. године, школски рад у Прибинићу започео је још у време турског ропства, односно крајем прве половине XIX века - 1845. године - када Гавро (Лазар) Душанић ангажује путујућег калуђера, а касније и школованог учитеља да би му децу описменили. Он ће прво за школовање своје деце у Прибинић довести путујућег калуђера **Марка Миличића** из Ранковића, а касније и **Ђорђија Петрановића** учитеља из Тешња. У кући Гавре Душанића они основној писмености уче не само Гаврину децу, него и још неколико дечака из Прибинића. У учењу су се нарочито истицали Гаврин син Коста, те Теодор Поповић и Коста Мишић. После школовања у Прибинићу, Коста Душанић ће своје образовање наставити код Васе Пелагића на Богословији у Бањалуци и касније постати свештеник липљанске и прибињске парохије, а **Теодор Поповић** ће бити сеоски учитељ у Прибинићу и појац у манастиру Лишње.

Од када је изграђена школска зграда и школа почела званично да ради, па све до Другог светског рата, учитељи у Прибинићу били су:

Милева Душанић (учитељица школе у Прибинићу у периоду 1906 - 1909) је рођена у Бањалуци 22.6.1882. године. Њен отац Светозар Вукашиновић, српски учитељ доселио се у Бањалуку из Мађарске (манастир Грабовац на Балатону). Удала се за Стевана К. Душанића. Венчање је обављено 12.9.1904. године у цркви у Прибинићу.

Милевин отац Светозар Вукашиновић је био учитељ, а од 1883. године и управитељ бањалучке Српске школе. Он ће бити учитељ и своје будућем зету Стевану К. Душанић. Већ смо писали да са доласком аустроугарске власти оснивају државне, односно комуналне школе, али су српска деца углавном похађала српске школе које су издржавале православно-црквене општине. На бањалучкој Српској школи постављена је табла на којој је крупним ћириличним словима писало *Српско-православна основна школа*, али су аустроугарске власти захтевале да се натпис промени и да на њему пише *Грчко-источна пучка школа*, али томе се Срби супротстављају. Земалска влада у Сарајеву 1883. године званично наређује да се Српска школа убудуће зове *Привремена основна школа*, док би се државне звале *народне основне школе*. И ова наредба је морала да буде повучена због јединственог и енергичног отпора Срба.

Милева је завршила петогодишњу Учитељску школу на Препаандији у Сремским Карловцима. Прво је била кратко учитељица у Фочи, а потом у Прибинићу. У Прибинићу је бесплатно радила у школи. Када је црквена општина била у стању да издржава плаћеног учитеља она напусти учитељски посао јер је имала *пуно обавеза око своје мале деце, а и у поповској кући са честим доласцима гостију*, како то пише у заоставштини проте Стевана. У сећању својих ученика остала је упамћена као изузетно строга али и веома праведна и вољена учитељица.

Прва учитељица у Прибинићу, Милева Душанић, умрла је 24.01.1938. године и сахрањена је у породичној капели у гробљу Касимовина. О њеној сахрани писала је и београдска *Политика*: *Иако је гробље од куће доста удаљено, сељаци из Прибинића близу Теслића, однели су на рукама до гроба посмртне остатке Милеве, супруге проте Стева Душанића, истакнутог националног радника,*

који је у почетку рата био интерниран и одведен у Арад. Милева, која је умрла у 56. години, потиче из угледне српске породице Вукашиновића, из Вуковара. Пошто је свршила учитељску школу у Карловцу, 1906. године Милева је у Прибинићу отворила прву српску школу, где је три године вршила бесплатно наставу. Кад је прота Стева Душанић интерниран, Милева је остала сама са шесторо нејаке деце. На сахрани ове заслужене жене узео је учешће велики број грађана из Теслића и маса сељака из Прибинића и околних села.

Милева и Стеван су имали десеторо деце, седам синова (Светозара, Светолика, Владету, Богољуба, Драгољуба, Славка и Радомира) и три кћери (Надежду, Десанку и Живанку). Славко, Радомир, Надежда, Десанка и Живанка су млади умрли; Светозар је завршио Богословски факултет, Светолик - Учитељску школу и Војну академију, Богољуб – Правни факултет, а Драгољуб – Технички факултет.

Даринка-Драѓа Милошевић (1909-1910) из Сарајева. У Прибинићу је радила нешто више од годину дана. Становала је у кући проте Стевана К. Душанића. Говорило се да је била вереница Гаврила Принципа, те да је због ње Гаврило Принцип често долазио у Прибинић и са њом доста времена проводио крај извор (врела) питке планинске воде испод брда Баџиновац. После Првог светског рата, тај извор је уређен и од тада се зове Принципово врело.

Дамјан Верчевић (1910-1911)

Тодор - Тоша Николић (1911-1914) родом из Брчког. Како пише прота Стеван Душанић за време Првог светског рата када су школу Швабе затвориле (под изговором да је “опасна и разорна по Царевину”) и у њу уселиле шуцкоре, Тошу су одвели у војску. По ослобођењу Тоша се реактивирао у војну службу, прешао у жан-дармеријску струку и умро је као мајор у Котору.

Зорица Сџанковић (1914-1918) кћерка свештеника Јеврема Станковића (рођен 1855 – умро 1916) из Чечаве, рођена је 1893. године. Основну школу завршава у Чечави, а затим уписује Вишу девојачку школу у Сарајеву. Године 1908. уписује се у Препарандију у Сомбору, а нешто касније се пребацује на Препарандију у Сремске Карловце, где завршава петогодишњу учитељску школу.

Током школовања добро је савладала француски и немачки језик и научила да свира на више инструмената.

Почетком Првог светског рата аустроугарске власти су укинуле све српске православне школе. Деца у Прибинићу су само повремено похађали наставу код учитељице Зорице Станковић. По Ослобођењу (1918) Зорица Станковић је из Прибинића отишла за учитељицу у своју родну Чечаву, где се удала за трговца Милинка Јотановића и са њим је имала шесторо деце: Вукашина, Миру, Владу, Бранислава, Вукицу и Наду. Као учитељица ради у Чечави до своје трагичне смрти 1944. године.

Никола Видаковић (1918-1919) родом из Добруна. Бавио се књижевним радом и преводио је са руског. Касније је радио као секретар *Просвјете* у Сарајеву.

Петар Богуновић (1919-23) је рођен 28.6.1883. године, у месту Врело Зрмање (срез Грачац). Петров отац Милош је био комита и учесник Балканских ратова, двоструки носилац Ордена Карађорђевог звезде с мачевима, кога су усташе убиле у Загребу 1941. године.

Петар се оженио Даницом, кћерком свештеника Јове Будисављевића, која је рођена у Зрмању, срез Грачац. Петар и Даница су имали децу: Недељка (рођен 1911, грађевински инжењер), Марију (рођена 1913, професор историје), Ковиљку (рођена 1914, правник) и Угљешу (рођен 1922, инжењер архитектуре).

Петар је после Прибинића десет година (1923-1933) био учитељ у Теслићу. Неки његови текстови које је објављивао између два светска рата штампани су у књизи *Из усорског краја и околине*. Прота Стеван Душанић пише да је Петар Богуновић *узимао учешће у културном и просветитељском раду нашег села и изван школских зидова. Издао је једну књигу у којој су изнешени разни чланци о знаменитостима Прибинића и целог краја. После је добио место управитеља школе у Теслићу, а потом у Сарајеву.*

Погинуо је 7. новембра 1944. године у склоништу приликом бомбардовања Сарајева. Данас једна од улица у Теслићу носи његово име.

Павао Шушић (1923-24)

Љубомир Срдих (1924-26). Родом од Грахова. Био резервни мајор. Усташе су га стрељале у Добоју 1941. године.

Милуџин (Миле) Басрак из Босанске Градишке (радио само пар месеци 1926)

Манда Цараџан (1926-29) родом са острва Хвара. Није била удата.

Милан Челиковић (1929 - 1931) родом из Косјерића (код Ужица).

Клара Томљеновић (1931 -1938) из Кривог Пута (Лика). Дошла као девојка, а потом се удала за Марка, сина шумара Андрије Кресића.

Албин Вранешевих (1938 - 1941) из Босанске Градишке.